

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

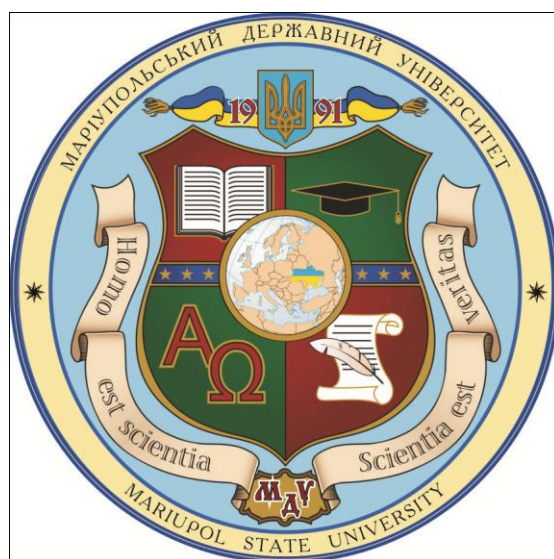
СЕРІЯ: ПРАВО

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д. політ.н., проф. К. В. Балабанов

Засновано у 2011 р.

ВИПУСК 11

Маріуполь - 2016

УДК 34(05)

Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право
Збірник наукових праць
Видається 2 рази на рік
Заснований у 2011 р.

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол № 12 від 30.05.2016 р.)

**Постановою президії Атестаційної колегії МОНУ від 31.05.2013 р. № 654
видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право»
внесено до Переліку наукових фахових видань України з юридичних наук**

Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних “Index Copernicus International”
(Польща)

INDEX COPERNICUS

INTERNATIONAL

Доступ до наукометричної бази здійснюється за адресою:

<http://journals.indexcopernicus.com/>

«Вісник Маріупольського державного університету» можна знайти, скориставшись
формою пошуку зверху сторінки за індексом ISSN.

З початку 2014 р. всі серії наукового видання включено в міжнародну наукометричну
базу даних - Российский индекс научного цитирования (РИНЦ), Росія
Доступ до наукометричної бази здійснюється за адресою: <http://elibrary.ru/>

Головна редколегія:

Головний редактор – чл.-кор.НАПН України, д. політ. н., проф. К. В. Балабанов

Заступник головного редактора – д.е.н., проф. О. В. Булатова

Члени редколегії: д.ю.н., проф. О. В. Філонов, д.ф.н., проф. С. В. Безчотнікова,
д.і.н., проф. В. М. Романцов, д.культурології, проф. Ю. С. Сабадаш,
д.е.н., проф. І. Г. Яремчук

Редакційна колегія серії:

Головний редактор – д.ю.н., проф. О. В. Філонов

Відповідальний секретар – к.ю.н. Ю.С. Хоббі

Члени редакційної колегії: д.ю.н., проф. Ю. Г. Барабаш, д.ю.н., проф. А. Г. Бобкова, д.ю.н.,
проф. М. В. Буроменський, д.ю.н., проф. Р. Ф. Гринюк,
д.ю.н., проф. О. Є. Користін, д.ю.н., проф. Л. М. Ніколенко,
д.ю.н., проф. І. Д. Сліденко, д.ю.н., проф. О. Н. Ярмиш;
іноземні фахівці: д.ю.н., проф. С. Андо (Італія),
д.ю.н., проф. О. В. Малько (Росія), д.ю.н., проф. В. Ф. Попондопуло (Росія),
д.ю.н., проф. С. Флогатіс (Греція).

Засновник Маріупольський державний університет
87548, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
тел.: (0629)53 22 52, e-mail: vesnik-mdu.pravo@mail.ru
офіційний сайт видання: www.visnyk-pravo.mdu.in.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
(Серія КВ №17805-6655Р від 24.05.2011)
Тираж 150 примірників. Замовлення № 0095

© Маріупольський державний університет, 2016

© Автори статей, перекладачі, 2016

UDC 34(05)

Bulletin of Mariupol State University. Series: Law
Collection of research papers
Issued twice a year
Founded in 2011

The publication is authorized by the Scientific Council of Mariupol State University
(Record 12, dated of May 30th, 2016)

According to the Certifying Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine (Order 654, dated May 31, 2013) «The Bulletin of Mariupol State University. Series: Law» has been included in the List of scientific specialized editions of Ukraine in the field of law

The journal has been registered in the international scientific journal database
«Index Copernicus International» (Poland)

Access the international scientific journal database is at: <http://journals.indexcopernicus.com/>
«Bulletin of Mariupol State University» can be found by using the search form at the top of the page via index ISSN.

Since 2014 all series of journal were included in the international scientometric database
Russian index scientific citation (RYNTS), Russia.
Access to the scientometrics base is at: <http://elibrary.ru/>

The General Editorial Board:

Editor-in-Chief: corresponding member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Sc. D. (Political Studies), Professor K. Balabanov

Executive Editor: Sc. D. (Economics), Professor O. Bulatova

Members of the Editorial Board: Sc. D. (Law), Professor O. Filonov,
Sc. D. (Philology), Professor S. Bezchotnikova, Sc. D. (History), Professor B. Romantsov,
Sc. D. (Cultural Studies), Professor Y. Sabadash, Sc. D. (Economics), Professor I. Yaremchuk

The Editorial Board of the Series:

Editor: Sc. D. (Law), Professor O. Filonov

Executive Secretary: Ph. D. (Law) Y. Khobbi

Members of the Editorial Board: Sc. D. (Law), Professor Y. Barabash,
Sc. D. (Law), Professor A. Bobkova, Sc. D. (Law), Professor M. Buromenskyi, Sc. D. (Law),
Professor R. Grinuk, Sc. D. (Law), Professor O. Korystin, Sc. D. (Law), Professor L. Nikolenko,
Sc. D. (Law), Professor I. Slidenko, Sc. D. (Law), Professor O. Yarmysh;

Foreign Experts: Sc. D. (Law), Professor S. Andò (Italy),
Sc. D. (Law), Professor O. Malko (Russia), Sc. D. (Law), Professor V. Popondopoulo (Russia), Sc. D.
(Law), Professor S. Flogaitis

Founded by Mariupol State University
129a Budivelnikiv Ave., Mariupol, 87548
Tel.: (0629) 53-22-52, e-mail: vesnik-mdu.pravo@mail.ru
official website of publication: www.visnyk-pravo.mdu.in.ua

Certificate of state registration for print media
(Series KB №17805 -6655P dated of May 24th, 2011)
Edition: 150 copies. Order 0095

© Mariupol State University, 2016
© Authors of the research papers, translator, 2016

ЗМІСТ

СУЧАСНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Головченко М. Ф. КУЛЬТУРНА ФУНКЦІЯ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ОБРАЗУ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ.....	8
---	---

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ТА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Білоус І. М. ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: УКРАЇНСЬКИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....	20
Годованик Є. В. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ НОРМИ У КОНТЕКСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ.....	28
Запольська Н. М. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ МОЛОДІ.....	35
Калінкін А. С. СУЧАСНИЙ СТАН КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ У СФЕРІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ.....	43
Орловський Б. М. ПОРІВНЯЛЬНА ГЕОГРАФІЯ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ У ЗАКОНОДАВСТВІ ПРЕДСТАВНИКІВ ГІБРИДНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ.....	50
Остапенко Л. О. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ В УКРАЇНІ.....	57
Папаяні С. В. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СИСТЕМИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	63
Хоббі Ю. С. РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У КОНСТИТУЦІЯХ УКРАЇНИ ТА КРАЇНАХ ЄС: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ.....	72

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Бойко Ю. В. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МУНІЦИПАЛЬНОЇ РЕФОРМИ У КОНТЕКСТІ СТВОРЕННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ГРОМАД: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ..	78
--	----

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО, ЦИВІЛЬНОГО І ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

Колосов Р. В.

СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ТА НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА В
УКРАЇНІ.....87

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Гавриленко В. В.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В
УМОВАХ ІСНУВАННЯ ІНТЕГРАЦІЙНОГО ОБ'ЄДНАННЯ З ЕЛЕМЕНТАМИ
НАДНАЦІОНАЛЬНОСТІ.....93

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ

Миколенко В. А.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ КЕРІВНИКА ОБЛАСНОЇ
ПРОКУРАТУРИ.....102

Мирошниченко Ю. М.

ПРО ОБ'ЄКТИВНУ ІСТИНУ І ЗМАГАЛЬНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО
СУДОЧИНСТВА.....109

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

Гічкін А. В.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НОТАРІУСОМ: КОНСТИТУЦІЙНО-
ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....116

Городовенко А. В.

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ
СУДОВОЇ СИСТЕМИ.....123

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....131

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В ЗБІРНИКУ
НАУКОВИХ ПРАЦЬ 133

CONTENTS

CONTEMPORARY ISSUES OF THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW

Golovchenko N. F. CULTURAL FUNCTION AS AN INTEGRAL COMPONENT OF THE IMAGE OF THE MODERN STATE.....	8
---	---

KEY ASPECTS OF CONSTITUTIONAL AND ADMINISTRATIVE LAW

Bilous I. M. PROTECTING INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS: UKRAINIAN AND FOREIGN EXPERIENCES	20
Hodovanyk Y. V. THE THEORETICAL APPROACHES TO DEFINING THE LEGAL PROVISIONS IN THE CONTEXT OF MODERN LEGAL SYSTEMS.....	28
Zapolska N. M. THE THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF DETERMINATION OF YOUTH LEGAL STATUS.....	35
Kalinkin A. S. CURRENT STATE CONSTITUTIONAL REFORMS IN DECENTRALIZATION GOVERNMENT IN UKRAINE.....	43
Orlovskiy B. M. COMPARATIVE GEOGRAPHY OF THE NECESSARY DEFENSE IN THE LEGISLATION OF REPRESENTATIVES OF HYBRID LEGAL SYSTEMS.....	50
Ostapenko L. LEGAL REGULATION OF SOCIAL DIALOGUE INSTITUTE IN UKRAINE.....	57
Papayani S. V. PECULIARITIES FUNCTIONING OF INSTITUTIONAL SYSTEM OF CONSTITUTIONAL-LEGAL MECHANISM OF UKRAINE'S FOREIGN POLICY.....	63
Khobbi I. REGULATION OF HUMAN RIGHTS IN THE CONSTITUTIONS OF UKRAINE AND EU COUNTRIES: COMPARATIVE ANALYSIS.....	72

MODERN PROBLEMS OF LOCAL GOVERNMENT IN UKRAINE

Boyko Y. V. THE PROBLEMS OF REALIZATION OF THE MUNICIPAL REFORM IN THE CONTEXT OF ESTABLISHING UNITED COMMUNITIES: CONTEMPORARY APPROACHES AND PROSPECTS.....	78
---	----

CURRENT PROBLEMS OF FINANCIAL, CIVIL AND ECONOMIC LAW AND PROCESS

Kolosov R. V.

MODERN VECTORS AND DIRECTIONS OF CORPORATE LAW DEVELOPMENT IN
UKRAINE.....87

MODERN TRENDS OF THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL LAW

Gavrylenko V. V.

THE PROBLEMS AND PROSPECTS OF NATIONAL SOVEREIGNTY IN THE FACE OF
INTEGRATION ASSOCIATIONS WITH ELEMENTS OF SUPRANATIONALITY.....93

CURRENT ISSUES OF LAW ENFORCEMENT, CRIMINAL PROCEEDINGS AND FORENSIC SCIENCE

Mykolenko V. A.

THE FEATURES OF THE LEGAL STATUS OF HEAD REGIONAL PROSECUTOR...102

Myroshnychenko Y. M.

THE CASE OF OBJECTIVE TRUTH AND ADVERSARIAL NATURE OF THE
JUDICIAL PROCESS.....109

TRIBUNE OF YOUNG SCIENTIST

Gichkin A. V.

NOTARY PROPERTY RIGHTS, CONSTITUTIONAL-LAW ASPECTS.....116

Gorodovenko A. V.

HISTORICAL-LEGAL ASPECTS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF
UKRAINIAN JUDICIARY.....123

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS.....131

REQUIREMENTS FOR THE SCIENTIFIC PAPERS FOR PUBLICATION
IN THE COLLECTED WORKS 133

СУЧАСНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.12:008

М. Ф. Головченко

КУЛЬТУРНА ФУНКЦІЯ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ОБРАЗУ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

У статті доведено, що культурна функція відноситься до постійних основних функцій сучасної держави, тісно пов'язана з іншими функціями держави. Проведено розмежування між поняттями культурної функції і культурної політики. Розглянуто особливе значення взаємозв'язку культурної функції з такими функціями держави, як економічна функція, інформаційно-комунікативна функція, соціальна функція, правоохоронна та правозахисна функції.

Ключові слова: культурна функція держави, сучасне суспільство, культурна політика, культурні права, внутрішні функції, зовнішні функції, гуманітарні функції; економічні функції, системи функцій держави.

Постановка проблеми. Аналіз співвідношення між культурою, культурними процесами і державою доводить, що сучасна держава повинна не просто гарантувати свободу творчості, не втручатися у мистецькі процеси, не обмежувати свою підтримку лише національною культурою у вузькому, мовно-етнічному розумінні, а дбати про все різноманіття творчих проявів у суспільстві, про збереження й збагачення всього культурного, духовного потенціалу. Також, неможливо уявити процес взаємодії сфери культури і держави без правотворчості державних органів, без спрямування зусиль держави на підвищення економічної спроможності національного культурного продукту, підтримку прикладних досліджень в галузі культури, розвиток культурної інфраструктури. Найголовнішим завданням держави в рамках реалізації культурної функції вбачається забезпечення реалізації культурних прав громадян, захист, збереження і примноження культурної спадщини, формування єдиного національного культурного простору з одночасним включенням до простору світової культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Культурна функція сучасної держави стала предметом монографії та низки статей В. С. Шестака, в якій зазначена проблема знайшла висвітлення з позицій науки адміністративного права, але за межами його дослідження залишились як історико-правові передумови, так і деякі теоретико-правові узагальнення культурної функції сучасної держави. У монографії О. Р. Копієвської культурна функція сучасної держави висвітлена з позицій потреб національного державотворення, що є лише однією з граней цього важливого напрямку у діяльності сучасної держави. Ці роботи не вичерпують проблематику теоретичного осягнення культурної функції держави, не позбавляючи тим самим актуальності теми цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Функції сучасної держави складають цілісну складну систему, в якій місце та роль кожної функції держави зумовлена її метою, змістом, формами реалізації. Зважаючи на розуміння функції сучасної держави як сукупності її обов'язків та предметно-окресленої діяльності по забезпеченню певної групи міжнародно визнаних та конституційно закріплених прав людини в рамках сталого розвитку громадянського суспільства, уважаємо, що основою дослідження системи функцій держави має бути антропоцентричний підхід. Утім це не виключає

розгляду й інших підходів. Так, з позиції державотворення поняття «функції» доцільно розглядати комплексно, як легітимізований предмет і зміст діяльності держави, спрямований на забезпечення суспільного розвитку [5]. З позицій антропологічного підходу ми визначаємо функцію держави як сукупність обов'язків та предметно-окреслену діяльність держави по забезпеченню певної групи міжнародно визнаних та конституційно закріплених прав людини в рамках громадянського суспільства.

З позицій комплексного підходу до функцій держави очевидним є взаємний зв'язок між ними, зумовлений єдністю їх природи на призначення, єдністю державної влади та наявністю системи стримувань та противаг гілок державної влади, на які покладаються повноваження щодо реалізації функцій держави. Тому для визначення місця культурної функції в номенклатурі інших функцій держави необхідно повернутися до їх видового різноманіття та розглянути підстави для класифікації.

З часів дореволюційної класичної юриспруденції прийнято поділяти функції держави на внутрішні та зовнішні. Внутрішні функції спрямовані на вирішення завдань усередині країни, а зовнішні характеризують діяльність держави на міжнародній арені, у відносинах з іншими державами [1, с. 15].

Внутрішні та зовнішні функції не можуть бути однаковими для всіх держав. Поява нових або трансформація раніше існуючих функцій держави зумовлена стратегічними напрямками її діяльності, зорієтованими на задоволення потреб конкретного громадянського суспільства і виклики часу. Зовнішні функції тісно пов'язані з внутрішніми функціями держави. Їх виконання сприяє повноцінному функціонуванню держави в сучасному світі, який дедалі більше характеризується взаємозалежністю держав. Це стало підставою для заперечення окремими авторами доцільності збереження даної класифікації функцій, оскільки реалізація діяльності держави в сфері політики, економіки, культури тощо значною мірою залежать від зовнішніх умов [22]. Внутрішні функції держави, як і зовнішні, стосуються практично всіх сфер життя суспільства. В силу цього, при визначенні переліку внутрішніх функцій держави в науковій юридичній літературі їх нерідко не лише пов'язували з різними сферами життя суспільства, та й повністю ототожнювали з ними. Такою була, наприклад, позиція авторів, які класифікували функції держави ще в 70-ті роки на функцію політичної охорони суспільного ладу (політична функція), а також на економічну, соціальну і ідеологічну функції. Щоправда, при цьому оговорювалась можливість і більш детальної, повністю не співпадаючої з різними сферами життя суспільства, класифікації функцій держави, а також висловлювалась думка про те, що недоцільно розподіляти по суті єдині функції держави на внутрішні і зовнішні [25].

Відповідно до запропонованої Н. М. Крестовською та Л. Г. Матвєєвою системи функцій держави до внутрішніх функцій держави відносяться: економічна, правозахисна, соціальна функція, фіскальна функція, правоохоронна, або функція охорони правопорядку, природоохоронна, або інакше – екологічна, культурна (духовна) функція, інформаційна функція (організація та забезпечення системи отримання, використання, розповсюдження і зберігання інформації). До зовнішніх функцій держави відносяться: функція забезпечення безпеки держави, функція міжнародної співпраці та інтеграції до світової спільноти [12, с. 98-99]. Підтримуючи думку цих авторів щодо переліку (номенклатури) функцій сучасної держави, важко в той же час погодитись з поділом функцій держави на внутрішні та зовнішні. Як уявляється, кожна з функцій держави, не виключаючи культурну, має свій прояв як всередині держави, так і за її межами.

За значущістю (важливістю) для держави і суспільства традиційно виокремлюються основні та другорядні функції держави, причому до перших відносять

усі функції, без реалізації держава не може існувати. На нашу думку, такий підхід до виокремлення основних функцій держави є неприйнятним з позицій антропологічного підходу. Основними є функції держави, без реалізації яких припинить своє існування громадянське суспільство або йому буде нанесено непоправних втрат через масове порушення конституційних прав і свобод людини. Так, наприклад, невиконання державою або навіть неналежне виконання функції охорони правопорядку зумовлює дестабілізацію суспільства, ставить під загрозу життя та безпеку, інші конституційні права його членів.

В основу поділу функцій держави на основні та другорядні покладено принцип соціально-політичної значущості того або іншого напрямку державної діяльності. Так, основні функції трактуються як найбільш загальні та важливі напрямки держави стосовно реалізації стратегічних завдань і цілей держави (наприклад, соціальна функція), тоді як неосновні розглядаються найчастіше як складові частини основних функцій (наприклад, функція охорони здоров'я трактується як складова соціальної функції). Як наслідок за умов такого бачення вважається, що останні не відображають сутності і соціального призначення держави [13].

Так, П. В. Онопенко розглядає правоохоронну функцію держави як систему функцій: а) внутрішні – функція охорони прав та свобод особи; функція забезпечення правопорядку, в яку входять такі конкретні функції – функція боротьби з корупцією, функція боротьби з організованою злочинністю, функція боротьби з тероризмом; б) зовнішні – функція участі України в охороні прав і свобод особи на міжнародній арені; функція участі України у підтримці міжнародного правопорядку, яка включає конкретні функції: боротьбу з корупцією, боротьбу з організованою злочинністю, боротьбу з тероризмом [15, с. 6]. Уявляється, що все таки йдеться про одну правоохоронну основну функцію та усі інші – другорядні її складові.

У правовій літературі зустрічається і така класифікація функцій держави, відповідно до якої за змістом діяльності держави функції поділяються на: прості; складні (комплексні) [18, с. 16]. Але аналіз їх змісту свідчить, що автор, розподіляючи функції держави на прості і складні, просто вживає ці терміни як синоніми до основних і неосновних функцій держави. Тому немає сенсу виділяти окремо цей критерій класифікації [4, с. 29-30].

Усі основні функції держави ми розглядаємо як постійні. Разом з тим, на певному етапі розвитку держави або за екстремальної ситуації, та чи інша функція може стати провідною, пріоритетною в порівнянні з іншими. Характерний тому приклад: функція оборони країни від час війни. Під час екологічних катастроф в тій чи іншій країні найважливішою (головною) функцією може стати природоохоронна (екологічна) функція держави [1, с. 15]. Більше того, в межах функції може бути тимчасово виокремлено підфункцію з відповідним покладанням обов'язків щодо її виконання на певний орган виконавчої влади. Так, до 2010 року в Україні функціонувало Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, яке виконувало відповідну захисну підфункцію.

За часом (тривалості) існування функції бувають постійні і тимчасові. Постійні функції властиві державі під час всього її існування. На певному етапі її розвитку вони можуть бути в зародковому стані, але тим не менше вони є. Прикладом може служити соціальна функція, яка в рабовласницькій і феодальній державах ледь проглядалася [1, с. 15].

Залежно від того, в чіх соціальних інтересах здійснюються, функції держави прийнято було поділяти на загальносоціальні та класові (захисту групових інтересів).

Держава незалежно від того, до якого типу вона належить, вирішує поряд з класовими ще й «загальні» справи, які є загальнозначущими для усього суспільства. Вже перші міста-держави, що стали першими історичними формами державно-організованого суспільства, брали на себе загальнозначущі соціальні функції (перш за все, оборону, розв'язання конфліктів, а також функції, які забезпечували виробничу економіку, – сприяння землеробству, металургії, ремісництву, транспорту тощо), чим демонстрували соціальну цінність і значущість державної організації суспільства, рятували суспільство від вимирання, переводячи його в соціальну фазу розвитку, створюючи основи цивілізації [6, с. 159]. Таким чином, держава як особлива політична організація суспільства здатна виступати в ролі носія не лише класових, але й загальносоціальних функцій [12, с. 37].

Найбільш важливим і вихідним у процесі класифікації більшість учених вважає поділ функцій за сферами суспільного життя. За даним критерієм виділяють політичну, економічну, соціальну, екологічну, культурну та інші функції. Саме даний підхід, як вони стверджують, дозволяє отримати найбільш чітке уявлення про видову різноманітність функцій держави [22, с. 39].

Державну діяльність можна розподілити на три сфери – політичну, економічну і ідеологічну (гуманітарну). Крім цього, з проголошенням та законодавчим закріпленням соціального характеру української держави її соціальна функція посідає основне місце в системі ідеологічних (гуманітарних) функцій.

Гуманітарні функції – це такі напрями діяльності держави і її органів, які пов'язані із забезпеченням кожній людині належних умов існування в суспільстві. Серед них виділяють гуманістичну, екологічну, соціальну (забезпечення охорони і відновлення здоров'я, матеріальне забезпечення та інше соціальне забезпечення нормальних умов існування людини, соціальний захист населення), культурно-виховну функції [4, с. 32].

Економічні функції – напрями діяльності держави (її органів) пов'язані з переходом від планової до ринкової економіки і подальшим розвитком виробничих сил і виробничих відносин, основними засадами ринку і добросовісної конкуренції. До них належать: господарсько-стимулююча, або виробнича; господарсько-організаторська; науково-організаторська; господарсько-перехідна; економічно-регулювальна функції.

Для цілей цієї роботи основним критерієм виокремлення функцій держави слугують сфери обов'язків держави щодо забезпечення прав людини, що у сукупності складають інтереси громадянського суспільства. Таким суспільним інтересом, що акумулює культурні права людей, є культура, збереження та примноження культурної спадщини, підвищення загальнокультурного рівня суспільства та кожного індивіда.

Зважаючи на те, що культурні права і свободи людини є міжнародно визнаними, конституційно закріпленими, а сталий розвиток суспільства неможливий без культурного прогресу, культурну функцію держави ми відносимо до числа основних функцій держави. Суспільство в цілому, а відтоді і держава зацікавлені в тім, щоб кожен громадянин мав певний культурний рівень, в тому числі – рівень правової культури, прагнув до його підвищення. Безкультурність унеможливорює активну участь громадян у суспільно-політичному житті, у виробництві, у всіх сферах державної та суспільної діяльності, у зв'язку з чим у багатьох державах освіта є обов'язковою. Сучасне суспільство зацікавлене у збереженні і примноженні об'єктів культури, чому держава має заохочувати до розвитку культури, зокрема забезпечуючи кожному свободу творчої діяльності. Не може бути сильною, процвітаючою державою без поваги і збереження історичних традицій і культурної спадщини.

У новітній українській юриспруденції поки не склалося єдине уявлення про

культурну функцію держави. Проблематика взаємодії держави і культурної сфери життя суспільства поки що досліджується в основному з позиції науки державного управління (О. С. Батіщева, О. А. Задихайло, В. В. Карлова, Н. С. Фесенко) або близької нею науки адміністративного права (В. С. Шестак).

Н. М. Крестовська і Л. Г. Матвеева пропонують наступне, дуже стисле визначення культурної функції: «Культурна (духовна) функція держави – це організація науки і освіти, забезпечення збереження культурної спадщини, і доступу громадян до неї» [12, с. 98].

Ряд учених визначають культурну функцію з позицій національного інтересу та національного державотворення. Так, О. Р. Копієвська та О. Ф. Скакун надають таке, орієнтоване на законодавство України, розгорнуте визначення культурної функції: цілеспрямована діяльність держави, яка спрямована на розвиток національної самосвідомості, сприяння розвитку самобутності всіх корінних народів і національних меншин; організацію освіти; сприяння розвитку культури, науки; охорону культурної спадщини, а також підтримку і розвиток культурних і наукових зв'язків з іншими державами; забезпечення збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що мають всесвітню культурну цінність; вжиття заходів щодо повернення культурних цінностей свого народу, які знаходяться за кордоном [24, с. 48 ; 10, с. 37-38].

Таким чином, це визначення, при всій повазі до його автора, є дещо тавтологічним (цілеспрямована...спрямована) і сумативним, що спонукає до виділення окремих підфункцій в структурі культурної функції держави. Таким же переліком об'єктів культурної функції держави відмічено визначення культурної функції, яке надає В. С. Шестак: «культурна функція держави являє собою певний основний напрям в її діяльності, який конкретизується переліком зобов'язань держави у культурній (духовній) сфері, наявність якого створює необхідні умови для державної підтримки розвитку, зокрема, літератури, мистецтва, театру, кіно, музики, живопису, архітектури, радіо, телебачення та інших засобів масової інформації; збереження культурних пам'яток, архівів, музеїв, бібліотек» [26, с. 25]. Як уявляється, перелік усіх можливих об'єктів культури задля дефініції культурної функції держави є малопродуктивним. Все рівно щось залишиться за межами цього переліку (наприклад, синтетичні види мистецтва). Набагато важливішим є визначити співвідношення культурної функції держави з її основною метою – забезпеченням розвитку громадянського суспільства та прав його членів.

Відмітимо, що частина учених (Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвеева, О. Ф. Скакун) ототожнюють культурну функцію держави з ідеологічною та/або духовною, тоді як О. О. Джураєва їх розмежовує, уважаючи предметом духовної функції держави взаємовідносини з релігійними організаціями та політику держави щодо церкви [9, с. 181-182]. Російський дослідник А. О. Барканов ототожнює культурну та виховну функцію держави, надаючи таке її визначення: «Культурно-виховна функція держави – це нормативно-регламентована, організаційно-забезпечена і цілеспрямована діяльність держави в духовно-культурній сфері, що виражає сутність і соціальне призначення держави» [3, с. 6]. Інший російський дослідник наполягає на активізації культурно-просвітньої функції держави з явним патерналістським началом з метою формування «нової людини», здатної протистояти ринку як гальму суспільного прогресу [11, с. 121-123].

Ідеологічний компонент та ідеологічну спрямованість культурної функції сучасної Української держави О. Р. Копієвська визначає з позицій національного інтересу та національного державотворення [10, с. 16], з чим, при усім усвідомленні важливості ідейної сторони державотворення погодитись не можна. Як уявляється,

ідеологізація культурної функції держави є спадщиною радянської теорії права і держави. Не можна не погодитись з критикою такого розуміння культурної функції, наданої В. С. Шестаком, який розглядає культурно-ідеологічну (або культурно-виховну) функцію як механізм ідеологічної обробки населення [26, с. 16]. На нашу думку, визнання за культурною функцією ідеологічної спрямованості суперечить уявленням про ідеологічний плюралізм, який властивий сучасній державі і, який, за правилом, конституційно закріплено. Так, ст. 15 Конституції України проголошує: «Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова». Поєднання культурної та виховної функцій є відголоском патерналізму та ідеологізації, яким теж була відмічена радянська держава і яке досьогодні убачається деякими дослідниками як магістральний шлях розвитку культури [17, с. 54].

Розмежування між досучасною, в тому числі – недемократичною, тоталітарною державою та сучасною, серед іншого проходить і по лінії розмежування культурної функції держави з іншими видами впливу на індивіда та суспільство. Невипадково А. В. Меліхова відносить культурно-виховну функцію до функцій радянської держави, а культурну – до функцій сучасної держави [14, с. 9-10].

Що стосується виховної функції, то, як уявляється, в сучасному суспільстві сфера виховання охоплюється сферою освіти. Якісна освіта сьогодні дійсно є фундаментом майбутнього процвітання суспільства, тому освітня сфера має бути у полі зору держави. Сьогодні освітня функція має розглядатись як під функція культурної функції, утім, як уявляється, на часі формування концепту самостійної освітньої функції держави, зважаючи на наявність усіх для того необхідних елементів: відповідної політики, сфери, предмету, законодавства, форм реалізації, хоча й важко погодитись з твердженням про існування такої функції протягом того ж періоду, упродовж якого на планеті існує державність [21]. Будучи частиною освіти, виховний процес не стане безпосереднім об'єктом державного впливу та державного втручання, що дозволить уникнути патерналізму та ідеологічної обробки населення.

Надмірне розширення предметної сфери культурної функції держави зумовлює необхідність виокремлення в ній підфункцій. Так, А. О. Барканов називає такі підфункції культурно-виховної функції держави: 1) діяльність держави щодо розвитку мистецтва (літератури, театру, кіно, музики, живопису, архітектури тощо); 2) діяльність держави щодо розвитку фізичної культури і спорту; 3) державно-правова охорона історико-культурних об'єктів, історичних комплексів, заповідних територій, архівів, музеїв, бібліотек тощо; 4) міжнародне співробітництво в галузі культури; 5) діяльність держави з морального виховання населення (особливо молоді) [3, с. 7].

Отже, визначення функції держави, що існують в наукових працях в наш час не зводяться до єдиної думки. Культурну функцію в номенклатурі інших функцій сучасної держави розглядають як зовнішню, так і внутрішню. Зовнішня полягає у підвищенні рівня престижу країни на міжнародному рівні, що теж є досить важливим для держави, але все ж культурна функція є переважно внутрішньою функцією держави. Як внутрішня функція сучасної держави вона покликана формувати та підвищувати культурний рівень населення, підтримувати та пропагувати національні цінності, культурну спадщину, робити її загальнодоступною для свого народу. Без реалізації цих завдань усередині держави, неможливо буде здобути престиж державі на міжнародному рівні.

З позицій аксіологічного та антропологічного підходу та з урахуванням концепту естетичної держави культурну функцію сучасної держави можна визначити наступним чином: культурна функція сучасної держави – це сукупність обов'язків та діяльність

держави щодо забезпечення міжнародно визнаних та конституційно закріплених культурних прав людини, збереженню та примноженню культурної спадщини в рамках всесвітнього цивілізаційного розвитку.

Культурна функція відноситься до постійних функцій сучасної держави, оскільки культура є невід'ємною складовою життя народу, яка існує за будь-яких умов (війни, надзвичайного стану, економічних криз). Вона поширюється на всю територію країни, але враховуючи наявність широкої різноманітності культур в окремих регіонах можна зробити висновок, що способи її здійснення будуть відрізнятися. В той же час, сучасна держава, здійснюючи культурну функцію, повинна сприяти порозумінню між культурами різних регіонів, виховувати у своїх громадян повагу до культурної спадщини один одного та наголошувати на наявності спільних рис у культурній сфері.

Культурна функція сучасної держави має внутрішню та зовнішню сторони. Як указує В. С. Шостак, культурна функція справедливо претендує на те, щоби бути визнаною як універсальна функція [26, с. 25], що, на наш погляд зумовлено самою природою культури, яка не знає меж, яка розвивається з моменту свого виникнення за принципом впливів і взаємовпливів, взаємного збагачення.

Практично всі без винятку дослідники вважають, що культурна функція держави жодним чином не є, так би мовити, своєрідним додатком до інших функцій, який державна влада може брати на себе чи відмовлятися від нього у випадку несприятливих економічних чи політичних обставин [24, с. 33]. З цим не можна погодитись. По-перше, те значення, яке культурній функції держави приділяється в сьогоденних умовах, зумовлюється загальною зміною цінностей як в державотворчих процесах, так і в системі державного управління. Так, на думку П. Сауха, розвинена система державного управління культурою спрямована на їх підтримку та забезпечення їх нормального розвитку загалом є необхідною умовою входження в систему відносин сучасного розвиненого світу [23, с. 140-142]. По-друге, історія, в тому числі й нашої держави демонструє позитивні приклади успішної реалізації культурної функції навіть за вкрай несприятливих зовнішніх та внутрішніх умов. Так, в умовах недавнього виходу зі світової війни Українська Держава Павла Скоропадського показала приклад проведення реформ у культурній сфері життя суспільства.

Культурна функція тісно пов'язана з іншими функціями сучасної держави. Особливого значення набуває взаємозв'язок культурної функції з економічною функцією сучасної держави. Від успішного здійснення економічної функції залежить наскільки вдалою буде культурна. Економічна функція спрямована на розвиток економіки країни, підвищення її доходів, збільшення державного бюджету, підвищення матеріального стану громадян. Саме від наповнення доходної частини бюджету країни залежить реалізація інших функцій. Великий дефіцит бюджету змушує державу фінансувати тільки нагальні потреби суспільства. Недостатнє матеріальне забезпечення населення, яке спричинюється не ефективним здійсненням культурної функції сприяє погіршенню рівня культури. Як і держава, населення у таких випадках витрачає кошти на товари першої необхідності і максимально зменшують витрати на походи в театр, кіно, виставки, фестивалі, купівлю творів мистецтва.

Отже, без ефективною реалізації економічної функції здійснення культурної неможливе, адже головна підтримка з боку держави, яка може надаватися культурній сфері – це її фінансування, що в умовах неефективною реалізації економічної функції є неможливим.

Культурна функція сучасної держави пов'язана з інформаційно-комунікативною функцією держави – функцією інформаційного обслуговування громадян, діяльності державних і суспільних органів, організацій, установ, посадових осіб щодо задоволення

потреб і законних інтересів громадян в одержанні необхідних зведень, повідомлень, знань, що стосуються політичних, економічних, соціально-культурних і соціально-побутових сторін життєдіяльності держави, особистості, суспільства [16, с. 210]. Інформаційна функція виступає як транслятор знаково-семіотичних систем, якими є культурні об'єкти.

Культурна функція сучасної держави є невід'ємною від соціальної функції держави. Їхній зв'язок полягає, перш за все, у забезпеченні за допомогою соціальної функції рівного доступу до культури усім, у тому числі соціально вразливим верствам населення. Соціально орієнтована економіка та система соціального захисту та соціального забезпечення сучасної держави уможливають такий доступ, а також сприяють участі усіх громадян, у тому числі соціально незахищених індивідів у збереженні та примноженні об'єктів культурної спадщини.

Культурна функція сучасної держави не відчужена від правоохоронної та правозахисної функцій держави. Правоохоронна діяльність держави спрямована, серед іншого, на протидію та припинення посягань на об'єкти культури, охорону культурних цінностей шляхом встановлення відповідних заборон та притягнення винних до відповідальності. Правозахисна діяльність держави полягає у відновленні порушених злочинними та іншими протиправними посяганнями культурних прав індивідів. Полем «співпраці» культурної функції та правової політики держави є формування та підвищення правової культури громадян та суспільства у цілому.

Показником ефективності культурної функції держави є здатність протидіяти негативним процесам руйнування культури і сприяння в створенні нових культурних цінностей. Культурна функція обов'язково повинна враховувати всі елементи, які визначають культурне життя: завдання збереження культурної спадщини, розповсюдження культури. Саме держава в системі відносин у сфері культури є інстанцією, покликаною інтегрувати, забезпечувати інтереси всіх суб'єктів культурного життя [7, с. 11].

Вище окреслені визначення дають підстави зробити висновок, що в сучасному науковому світі не сформована єдина думка щодо даної функції сучасної держави. Практична реалізація даної функції включає розвиток культури в широкому значенні – від системи виховання й освіти до релігії, науки і мистецтва. Культурна функція сучасної держави в якості одного з найважливіших компонентів стійкого на сучасному етапі цивілізаційного розвитку в рамках існуючої системи повинна застосовуватися в єдиному комплексі з іншими функціями на основі інтегрованого підходу. Так, забезпечуючи економічний розвиток сучасного суспільства держава має сприяти соціальному рівню споживання культурних цінностей, створювати умови, які відповідали б сучасним уявленням про людську гідність. Завдання полягає у тому, щоб держава, визначаючи пріоритети як економічного, так і соціального розвитку, обов'язково повинна враховувати культуру [11, с. 2].

Висновки. Культурна функція є однією з найважливіших внутрішніх функцій сучасної держави. Державне управління регулює культурні процеси за допомогою відповідного законодавства і з використанням фінансових, економічних, адміністративних і політичних механізмів впливу. У сучасних країнах існують закони, які регламентують діяльність системи освіти та науки, роботу засобів масової інформації, охорону культурної спадщини, охорону авторських прав як у сфері науково-технічної, так і художньої творчості. Законодавчо гарантується право окремої людини і груп людей на задоволення їх культурних потреб і щорічно скеровується значна частина коштів державного бюджету на фінансування освіти, науки, проектно-конструкторських досліджень, на підтримку державних установ культури (музеїв,

театрів, архівів, бібліотек, сховищ кінофотоматеріалів, консерваторій, концертних залів), охорону і реставрацію пам'яток культури [8, с. 297].

Розуміння культурної функції сучасної держави як категорії саме юриспруденції зумовлює необхідність її розмежування зі схожим поняттям культурної політики. Зрозуміло, що кожна функція держави, як і уся діяльність держави є наскрізь політичною, зважаючи на те, що держава є головним, визначальним суб'єктом політичної системи суспільства. Тому реалізація культурної функції держави і є державною політикою, що й зазначається нормативно-правовими актами. Так, згідно з Положенням про Міністерство культури України на цей центральний орган державної влади покладається забезпечення формування та реалізація державної політики у сферах культури та мистецтв, охорони культурної спадщини, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей, державної мовної політики, міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав національних меншин; забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері кінематографії [20].

Тим не менш існують певні відмінності між поняттями культурної функції держави та культурної політики. Перш за все, поняття культурної політики є ширшим за своїм обсягом, оскільки передбачає діяльність не тільки держави, але й інших суб'єктів політики та культури. Культурна політика – це процес надання умов та, певною мірою, регулювання з боку суспільства, держави, інших суб'єктів культурного життя відносин, процесів, що складають, характеризують і реалізують культуру на сучасному етапі розвитку певної людської спільноти. Політику у сфері культури визначають як «політику держави, політичних партій, громад, об'єднань і рухів у сфері науки, освіти, літератури й мистецтва, діяльності культурно-освітніх та релігійних установ, засобів масової інформації, організації дозвілля тощо» [19, с. 179].

По-друге, діяльність суб'єктів політики і культури може бути різноспрямованою порівняно з культурною функцією держави, аж до виникнення в результаті такої діяльності феноменів контркультури або субкультури [2, с. 375]. Характерний тому приклад – всупереч авторитарній культурно-ідеологічній функції радянської держави в СРСР зародилась та діяла субкультура стил'яг, що відкрито протистояла домінуючій і жорстко насаджуваній культурі соціалістичного реалізму.

По-третє, культурна політика визначається не тільки правовими нормами та програмними актами державами, але й політичними і навіть корпоративними нормами. Наприклад, культурно-програмні цілі та відповідні акти є відчутно різними у консервативних, традиціоналістських, ліберальних та демократичних партій, не кажучи вже про церкву.

Функції сучасної держави складають цілісну складну систему, в якій місце та роль кожної функції держави зумовлена її метою, змістом, формами реалізації. Основним критерієм виокремлення функцій держави слугують сфери обов'язків держави щодо забезпечення прав людини, що у сукупності складають інтереси громадянського суспільства. Таким суспільним інтересом, що акумулює культурні права людей, є культура, збереження та примноження культурної спадщини, підвищення загальнокультурного рівня суспільства та кожного індивіда. З позицій аксіологічного та антропологічного підходу та з урахуванням концепту естетичної держави культурну функцію сучасної держави можна визначити наступним чином: культурна функція сучасної держави – це сукупність обов'язків та діяльність держави щодо забезпечення міжнародно визнаних та конституційно закріплених культурних прав людини, збереженню та примноженню культурної спадщини в рамках всесвітнього цивілізаційного розвитку.

Список використаної літератури

1. Бабаев С. В. Теория функций современного российского государства : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Сергей Владимирович Бабаев; Нижегородская академия МВД России. – Нижний Новгород, 2001. – 201 с. ; Babaev S. V. Teoriya funktsiy sovremennogo rossiyskogo gosudarstva : dis. ... kand. yurid. nauk : spets. 12.00.01 / Sergey Vladimirovich Babaev; Nizhegorodskaya akademiya MVD Rossii. – Nizhniy Novgorod, 2001. – 201 s.

2. Балакшин А. С. Сущность и содержание понятия «культурная политика» / А. С. Балакшин // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Сер. : Социальные науки. – 2004. – № 1. – С. 374-379 ; Balakshin A. S. Sushchnost i sodержanie ponyatiya «kulturnaya politika» / A. S. Balakshin // Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo. Ser. : Sotsialnye nauki. – 2004. – № 1. – S. 374-379

3. Барканов А. А. Культурно–воспитательная функция современного Российского государства : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Анатолий Алексеевич Барканов; Московский университет МВД РФ. – Москва, 2007. – 188 с. ; Barkanov A. A. Kulturno–vospitatelnaya funktsiya sovremennogo Rossiyskogo gosudarstva : dis. ... kand. yurid. nauk : spets. 12.00.01 / Anatoliy Alekseevich Barkanov; Moskovskiy universitet MVD RF. – Moskva, 2007. – 188 s

4. Бермічева О. В. Соціальна функція держави в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Олена Володимірівна Бермічева; Національний університет внутрішніх справа. – Харків, 2002. – 18 с. ; Bermicheva O. V. Sotsialna funktsiia derzhavy v Ukraini : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.01 / Olena Volodymirivna Bermicheva; Natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprava. – Kharkiv, 2002. – 18 s

5. Бульба В. Г. Сучасні наукові підходи до визначення сутності функцій держави / В. Г. Бульба // Актуальні проблеми державного управління. - 2011. – №1. – С. 38-4 .; Bulba V. H. Suchasni naukovi pidkhody do vyznachennia sutnosti funktsii derzhavy / V. H. Bulba // Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia. - 2011. – №1. – S. 38-4

6. Головистикова А. Н. Теория государства и права : учеб. / А. Н. Головистикова, Ю. А. Дмитриев. – Москва : ЭКСМО, 2005. – 592 с. ; Golovistikova A. N. Teoriya gosudarstva i prava : ucheb. / A. N. Golovistikova, Yu. A. Dmitriev. – Moskva : EKSMO, 2005. – 592 s.

7. Головченко М. Ф. Механізм реалізації культурної функції сучасної Української держави / М. Ф. Головченко // Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету. – 2012. – Вип. 17.– С. 10-12 ; Golovchenko M. F. Mekhanizm realizatsii kul'turnoi funktsii suchasnoi Ukraïns'koï derzhavi / M. F. Golovchenko // Naukovi zapiski Mizhnarodnogo gumanitarnogo universitetu. – 2012. – Vip. 17.– S. 10-12.

8. Гридчук О. Є. Пріоритети культурної політики на сучасному етапі суспільної трансформації / О. Є. Гридчук // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2007. – Вип. 17.6. – С. 296–307 ; Hrydzhuk O. Ye. Priorytety kulturnoi polityky na suchasnomu etapi suspilnoi transformatsii / O. Ye. Hrydzhuk // Naukovyi visnyk Natsionalnoho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy. – 2007. – Vyp. 17.6. – S. 296–307

9. Джураєва О. О. Ціннісний аспект духовної функції сучасної держави / О. О. Джураєва // Актуальні проблеми філософії права: правова аксіологія : матер. Міжнар. «круглого столу» (м. Одеса, 9 груд. 2011 р.). – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 179-182 ; Dzhuraieva O. O. Tsinnisnyi aspekt dukhovnoi funktsii suchasnoi derzhavy / O. O.

Dzhuraieva // Aktualni problemy filosofii prava: pravova aksiolohiia : mater. Mizhnar. «kruhloho stolu» (m. Odesa, 9 hrud. 2011 r.). – Odesa : Feniks, 2012. – S. 179-182

10. Копієвська О. Р. Культурна функція держави в контексті національного державотворення : моногр. / О. Р. Копієвська. – Київ : Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2010. – 272 с. ; Koptievskaya O. R. Kulturna funktsiia derzhavy v konteksti natsionalnoho derzhavotvorennia : monohr. / O. R. Koptievskaya. – Kyiv : Natsionalna akademiia kerivnykh kadriv kultury i mystetstv, 2010. – 272 s.

11. Копієвська О. Р. Культурна функція держави як предмет наукового аналізу / О. Р. Копієвська // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2010. – № 1. – С. 122–125 ; Koptievskaya O. R. Kulturna funktsiia derzhavy yak predmet naukovooho analizu / O. R. Koptievskaya // Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv. – 2010. – № 1. – S. 122–125

12. Крестовська Н. М. Теорія держави і права : Підручник. Практикум. Тести / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвеева. – Київ : Юрінком Інтер, 2015. – 584 с. ; Krestovska N. M. Teoriia derzhavy i prava : Pidruchnyk. Praktykum. Testy / N. M. Krestovska, L. H. Matvieieva. – Kyiv : Yurinkom Inter, 2015. – 584 s.

13. Кудря В. С. Функции правового государства, находящегося в становлении (на примере Российской Федерации) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Вячеслав Сергеевич Кудря; НГОУ «Современная гуманитарная академия». – Москва, 2005. – 190 с. ; Kudrya V. S. Funktsii pravovogo gosudarstva, nakhodyashchegosya v stanovlenii (na primere Rossiyskoy Federatsii) : dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.01 / Vyacheslav Sergeevich Kudrya; NGOU «Sovremennaya humanitarnaya akademiya». – Moskva, 2005. – 190 s.

14. Мелихова А. В. Функции советского и современного Российского государства : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Анна Владимировна. Мелихова; Самарский государственный экономический университет. – Самара, 2006. – 40 с. ; Melikhova A. V. Funktsii sovetskogo i sovremennogo Rossiyskogo gosudarstva : avtoref. diss. ... kand. yurid. nauk : spets. 12.00.01 / Anna Vladimirovna. Melikhova; Samarskiy gosudarstvennyy ekonomicheskiy universitet. – Samara, 2006. – 40 s.

15. Онопенко П. В. Правоохоронні функції української держави: зміст і реалізація : автореф. дис. ... канд. юрид. наук ; спец. 12.00.01 / Петро Васильович Онопенко; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Київ, 2005. – 16 с. ; Onopenko P. V. Pravookhoronni funktsii ukrainskoi derzhavy: zmist i realizatsiia : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk ; spets. 12.00.01 / Petro Vasylovych Onopenko; Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. – Kyiv, 2005. – 16 s.

16. Павленко Ж. О. Поняття інформаційної функції держави / Ж. О. Павленко // Проблеми законності. – 2011. – Вип. 117. – С. 202-211 ; Pavlenko Zh. O. Poniattia informatsiinoi funktsii derzhavy / Zh. O. Pavlenko // Problemy zakonnosti. – 2011. – Vyp. 117. – S. 202-211

17. Падалко Г. В. Функції держави у сфері місцевого самоврядування в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / Геннадій Вадимович. Падалко; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – Київ, 2007. – 192 с. ; Padalko H. V. Funktsii derzhavy u sferi mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini: dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.02 / Hennadii Vadymovych. Padalko; In-t zakonodavstva Verkh. Rady Ukrainy. – Kyiv, 2007. – 192 s.

18. Погорелко В. Ф. Функции советского общенародного государства / В. Ф. Погорелко. – Киев : О-во «Знание УССР», 1980. – 64 с. ; Pogorelko V. F. Funktsii

sovetskogo obshchenarodnogo gosudarstva / V. F. Pogorelko. – Kiev : O-vo «Znanie USSR», 1980. – 64 s.

19. Політологічний енциклопедичний словник : навч. посіб. / Ю. С. Шемшученко, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенко, А. Г. Саприкін – Київ : Генеза, 1997. – 400 с. ; Politolohichniy entsyklopedychniy slovnyk : navch. posib. / Yu. S. Shemshuchenko, V. D. Babkina, V. P. Horbatenko, A. H. Saprykin – Kyiv : Heneza, 1997. – 400 s.

20. Положення про Міністерство культури України [Електронний ресурс] : Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2014 р. № 495 . – Режим доступу : <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/81368> ; Polozhennia pro Ministerstvo kultury Ukrainy [Elektronnyi resurs] : Zatverdzheno Postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 veresnia 2014 r. № 495 . – Rezhym dostupu : <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/81368>

21. Приходько І. П. Засади реалізації освітньої функції держави [Електронний ресурс] / І. П. Приходько // Инвестиционные приоритеты эпохи глобализации: влияние на национальную экономику и отдельный бизнес : III Международная научно-практическая конференция г. Днепропетровск, 7-8 окт. 2010 г. – Режим доступу : www.confcontact.com/20101008/8_prihod.htm ; Prykhodko I. P. Zasady realizatsii osvitnoi funktsii derzhavy [Elektronnyi resurs] / I. P. Prykhodko // Investitsionnye prioritety epokhi globalizatsii: vliyanie na natsionalnuyu ekonomiku i otdelnyy biznes : III Mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferentsiya g. Dnepropetrovsk, 7-8 okt. 2010 g. – Rezhim dostupu : www.confcontact.com/20101008/8_prihod.htm

22. Сало В. І. Внутрішні функції держави в умовах членства в Європейському Союзі : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Володимир Ігорович Сало ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого.– Харків, 2007. – 193 с. ; Salo V. I. Vnutrishni funktsii derzhavy v umovakh chlenstva v Yevropeiskomu Soiuzi : dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.01 / Volodymyr Ihorovych Salo ; Natsionalna yurydychna akademiia Ukrainy im. Yaroslava Mudroho.– Kharkiv, 2007. – 193 s.

23. Саух П. Україна на межі тисячоліть: трансформація духу і випробування національним буттям : моногр. / П. Саух. – Рівне : Волинські обереги, 2001. – 219 с. ; Saukh P. Ukraina na mezhi tysiacholit: transformatsiia dukhu i vyprobuvannia natsionalnym buttiyam : monohr. / P. Saukh. – Rivne : Volynski oberehy, 2001. – 219 s.

24. Субтельний О. Україна: історія / О. Субтельний ; пер. Ю. І. Шевчука. – 3-тє вид., перероб. і доп. – Київ : Либідь, 1993. – 720 с. ; Subtelnyi O. Ukraina: istoriia / O. Subtelnyi ; per. Yu. I. Shevchuka. – 3-te vyd., pererob. i dop. – Kyiv : Lybid, 1993. – 720 s.

25. Теория государства и права: Курс лекций : учеб. / М. Н. Марченко, О. В. Мицкевич, О. Е. Лейст и др. ; под ред. М. Н. Марченко. – Москва : Зерцало, ТЕИС, 1997. – 476 с. ; Teoriya gosudarstva i prava: Kurs lektsiy : ucheb. / M. N. Marchenko, O. V. Mitskevich, O. Ye. Leyst i dr. ; pod red. M. N. Marchenko. – Moskva : Zertsalo, TYeIS, 1997. – 476 s.

26. Шестак В. С. Культурна функція держави: поняття, зміст та напрямки реалізації : моногр. / В. С. Шестак. – Донецьк : Ноулідж (Донец. відділення), 2009. – 343 с. ; Shestak V. S. Kulturna funktsiia derzhavy: poniattia, zmist ta napriamky realizatsii : monohr. / V. S. Shestak. – Donetsk : Noulidzh (Donets. viddilennia), 2009. – 343 s. Стаття надійшла до редакції 26 травня 2016 р.

N. F. Golovchenko

CULTURAL FUNCTION AS AN INTEGRAL COMPONENT OF THE IMAGE OF THE MODERN STATE

In this chapter it is shown that the cultural function refers to the permanent core functions of a modern state is closely connected with other functions of the state.

The system of state functions is investigated from the perspectives of different approaches (anthropocentric, holistic, anthropological). The peculiarities of internal and external functions for different States.

Classification of state functions proposed on the basis of different criteria. The classification of the functions of the state allocated in the spheres of public life. Features cultural functions considered in historical context.

It is proved that the emergence of new or the transformation of previously existing functions of the state due to the strategic directions of its activity, oriented on satisfaction of needs of a particular civil society and the challenges of time.

External functions are closely related to the internal functions of the state. Their implementation contributes to the full functioning of the state in the modern world that is increasingly characterized by the interdependence of States.

After completing the analysis of existing classifications, the author classifies the internal functions of the States: economic, human rights, social, fiscal functions, law enforcement, or the function of law enforcement), environmental (or ecological), cultural (spiritual) functions, the information function (organization and ensuring of the system of obtaining, use, dissemination and storage of information). The external functions of the state include: function security, the function of international cooperation and integration into the world community.

Concepts of culture and cultural policy were delineated. It is proved that the special importance of the relationship of cultural functions with such functions of the state, as a function of economic, informational and communicative function, social function, law enforcement and human rights functions. The proposed definition of culture from the standpoint of axiological and anthropological approach and considering the concept of the aesthetic state.

Keywords: *cultural function of the state, modern society, cultural policy, cultural rights, internal functions, external functions, humanitarian functions, economic functions, system of state functions.*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ТА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

УДК 347.77(045)

І. М. Білоус

ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: УКРАЇНСЬКИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Стаття присвячена проблемам захисту прав інтелектуальної власності в Україні. Автор аналізує причинний комплекс порушень у сфері інтелектуальної власності. Зазначає засоби державного захисту прав фізичних та юридичних осіб у сфері інтелектуальної власності аналізуючи досвід зарубіжних країн.

Ключові слова: *інтелектуальна власність, правова охорона інтелектуальної власності, об'єкти інтелектуальної власності, авторське право, піратство, підробка.*

Постановка проблеми. В Україні значний вплив на економічну діяльність здійснює інтелектуальна власність. Об'єкти інтелектуальної власності, що представляють собою результати інтелектуальної праці – літературні твори, комп'ютерні програми, винаходи, комерційна таємниця, товарні знаки, тощо, можуть генерувати значні прибутки при їх використанні, тому повинні бути взяті під щільну та ефективну охорону усіма способами. Значення інтелектуальної власності в економічному розвитку зростає і в багатьох країнах світу, так за оцінками Світового банку людський творчий капітал в сучасній економіці формує – 64%, а в таких країнах, як Японія, США, Німеччина частка інтелектуального капіталу становить до 80% національного багатства. Зростання ролі інтелектуальної діяльності у розвитку суспільства акцентує увагу на створення надійної та ефективної системи охорони та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності. Останні роки в Україні захист прав інтелектуальної власності набуває усе більшої гостроти, оскільки масштаби порушення цих прав стрімко зростають. У 2014 році Міжнародний Альянс Інтелектуальної Власності повторно рекомендував визнати Україну «піратом №1» у світі [1]. Аналізуючи стан дотримання положень національного законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні, нажалі залишається на недостатньому рівні, що призводить до звинувачень України в порушенні на її території прав інтелектуальної власності, низькому рівні їх захисту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем правової охорони інтелектуальної власності присвячено ряд праць науковців, зокрема: В. Д. Базилевич, Н. В. Бочарової, І. А. Бадиці, С. Г. Гордієнко, В. І. Дахно, А. С. Довгерт, В. І. Жуков, О. В. Ієвіня, В. М. Крижна, Н. М. Мироненко, О. М. Мельник, Г. М. Остапович, О. А. Підопригори, В. Сидоренко, І. В. Стародубової, В. Б. Харченко, Р. Б. Шишка та інші.

Питання правової охорони та захисту інтелектуальної власності у міжнародному приватному праві, у праві ЄС досліджували фахівці у галузі цивільного права, права інтелектуальної власності: М. І. Архипова, Ю. Л. Бошицький, І. І. Ващинець, М. К. Галянтич, Т. С. Демченко, О. В. Жувака, Ю. М. Капіца, Р. А. Майданник, Ю. В. Носік, О. П. Орлюк, М. В. Паладій, О. В. Руденко, С. Д. Сирота, О. О. Тверезенко, Л. Ю. Федченко, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова, Г. В. Цірат, Я. М. Шевченко, Ю. С. Шемшученко, І. Є. Якубівський та ін.

Мета дослідження. Метою статті є аналіз національного законодавства захисту прав інтелектуальної власності та відповідності його щодо міжнародних стандартів захисту прав інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу. Необхідною умовою членства України у Європейському Союзі є забезпечення належного рівня охорони та захисту інтелектуальної власності. Досягнення успіху Україною на інноваційному шляху, забезпечення конкурентоздатності економіки та її розвитку, неможливо без ґрунтовного осмислення сучасного стану інтелектуальної власності. Також, економіку України неможливо уявити без надійної системи правової охорони інтелектуальної власності.

Щорічний моніторинг за станом охорони інтелектуальної власності у світі, здійснюють шляхом складання «Списку 301» Сполучені Штати Америки. «Список 301» – це щорічний документ, за яким Офіс Торговельного представника США (USTR) визначає країни, котрі не надають достатнього захисту прав інтелектуальної власності. Країни, які допускають значні порушення, чим спричиняють важкі негативні наслідки для компаній США, а також уникають переговорів на засадах довіри для вирішення цих проблем, отримують статус «пріоритетних іноземних країн» - «найбільших порушників

прав інтелектуальної власності» (Priority Foreign Country). Такий статус (із березня 2001-го) мала й Україна [2].

У звіті за 2011 рік Україна знаходилась у переліку країн, щодо яких ведеться спостереження. У 2012 році Офіс торгового представника США відніс Україну до країн, щодо яких ведеться першочергове спостереження. У 2013 році торговельне представництво США в своєму щорічному спеціальному звіті поставило Україну на перше місце в списку країн, що не забезпечують ефективну правову охорону інтелектуальної власності [3]. Статус «пірата N1» погрожує Україні виключенням з «Загальної системи привілеїв» (GSP) - програми американського уряду з підтримки економічного зростання країн, в рамках якої в США безмитно ввозиться 3,4 тис. видів товарів із 140 країн. Завдяки GSP за 11 місяців 2012 року українська продукція на \$ 70 млн. була ввезена в США безмитно [4].

У лютому 2015 року в Офісі Торговельного представника США (USTR) пройшли слухання про дотримання прав інтелектуальної власності, у яких взяли участь представники іноземних урядів, промисловості й неурядових організацій. За їх підсумками, у квітні цього ж року був опублікований оновлений звіт, де Україна перемістилась на рівень вище і поряд із 13 іншими країнами внесена до Списку пріоритетного спостереження (Priority Watch List). Це означає, що протягом 2016 року буде проводитися інтенсивна двостороння взаємодія між Україною та США для всебічного вивчення дотримання прав інтелектуальної власності в Україні [2].

У законодавстві США ступінь захисту прав інтелектуальної власності в певній державі трактується як важливий критерій надання їй економічних пільг у рамках Генеральної системи преференцій. З цією метою проводиться щорічний аналіз законодавства зарубіжних країн щодо регламентації та практики застосування механізму захисту прав інтелектуальної власності. Проти країн, що мають неефективну систему такого захисту, застосовуються штрафні санкції. До теперішнього часу в США створено механізм правової охорони та використання результатів інтелектуальної діяльності, спрямований на досягнення національних інтересів. Головною умовою побудови відносин у сфері використання прав на результати інтелектуальної діяльності, створені на бюджетні кошти, є всебічна нормативна регламентація вибору та реалізації різних схем залучення цих результатів у господарський оборот, забезпечення насамперед державних інтересів [5].

Особливістю права Європейського Союзу є посилення охорони прав інтелектуальної власності за допомогою двох основних механізмів: гармонізації законодавства країн - членів Європейського Союзу та введення охоронних документів ЄС для різних об'єктів інтелектуальної власності. Держави – партнери Європейського Союзу крім заходів з наближення законодавства, можуть вирішувати питання з підписання договорів щодо входження до регіональної європейської системи охорони певних об'єктів інтелектуальної власності [6].

Україна проголосила одним із стратегічних напрямів зовнішньоекономічної політики інтеграцію до Європейського Союзу, сучасне прискорення адаптації законодавства України до законодавства ЄС у сфері інтелектуальної власності набуває особливого значення у зв'язку з виконанням міжнародних зобов'язань України та завдань Угоди про партнерство та співробітництво (УПС) між Україною та ЄС, Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС», Угоди між Україною та ЄС про наукове і технологічне співробітництво.

Європейський Союз реагуючи на потреби захисту прав інтелектуальної власності в Україні разом з іспанськими і данськими експертами започаткував проект запуск

нової ініціативи Twinning «Удосконалення правової охорони та захисту прав інтелектуальної власності в Україні», який передбачає проведення аналізу деяких законодавчих актів України у сфері інтелектуальної власності щодо їх відповідності законодавству ЄС, проведення тренінгів та низки навчальних програм для співробітників Державної служби інтелектуальної власності, експертів Державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності», представників Міністерства внутрішніх справ України, Державної фіскальної служби України, а також суддів сфери інтелектуальної власності. Результатом співпраці зарубіжних та вітчизняних фахівців стане підвищення ефективності захисту прав інтелектуальної власності, створення необхідних інструментів для приваблення іноземних інвестицій, передачі технологій та ноу-хау, дотримання законних прав українських правовласників[7].

З метою захисту прав інтелектуальної власності на території країн СНД розроблені та затверджені урядами стратегії розвитку інтелектуальної власності: Республіці Білорусь (Стратегія Республіки Білорусь у сфері інтелектуальної власності на 2012–2020 роки), Киргизькій Республіці (Національна стратегія розвитку інтелектуальної власності та інновацій у Киргизькій Республіці), Республіці Молдова (Національна стратегія у сфері інтелектуальної власності до 2020 року) [8].

Двосторонні угоди про охорону інтелектуальної власності Україна має з Австрією, Білоруссю, Грузією, Росією, Таджикистаном, Узбекистаном, а також статті щодо інтелектуальної власності в інших угодах – з Азербайджаном, Болгарією, Вірменією, В'єтнамом, Ізраїлем, Канадою, Киргизією, Молдовою, США, Хорватією, Швейцарією, Швецією та ін. На міжвідомчому рівні такі угоди діючі з Болгарією, Казахстаном, Німеччиною, Польщею, Угорщиною, Чехією та ін.

В Україні для ефективного створення і використання об'єктів права інтелектуальної власності є наявність в країні державної системи правової охорони інтелектуальної власності. Центральна роль у Національній системі інтелектуальної власності належить Державній службі інтелектуальної власності України. До сфери управління Державної служби входять: Державне підприємство «Український інститут промислової власності», що здійснює експертизу заявок на об'єкти промислової власності; Державна організація «Українське агентство з авторських і суміжних прав», що здійснює управління правами авторів; Державне підприємство «Інтелзахист», що виконує функцію видачі контрольних марок для маркування примірників окремих об'єктів авторського права та суміжних прав. Діяльність Державної служби координується і спрямовується Кабінетом Міністрів України через Міністра економічного розвитку і торгівлі України.

Правовідносини в сфері інтелектуальної власності регулюються положеннями Конституції України, нормами Цивільного (Книга четверта «Право інтелектуальної власності»), Кримінального, Господарського, Митного кодексів України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Законами України: «Про авторське право і суміжні права», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на знаки для товарів та послуг» та інші, а також приблизно 100 підзаконних актів, затверджених постановами Кабінету Міністрів України або наказами відповідних центральних органів виконавчої влади. Внутрішнє законодавство України про охорону інтелектуальної власності імплементувало в себе міжнародний досвід регулювання цих відносин, втілений у таких міжнародних конвенціях, як Паризька конвенція про охорону промислової власності 1883р., Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів 1886р., Договір про закони про товарні знаки 1891р., Договір Всесвітньої організації

інтелектуальної власності про авторське право, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996р., Гаазька угода про міжнародну реєстрацію промислових зразків (Гаазький акт 1969 року та Женевський акт, прийнятий 2 липня 1999 року), Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (Угода TRIPS) та інші. Одним із основних напрямків міжнародного співробітництва в сфері інтелектуальної власності є виконання Україною міжнародних зобов'язань як держави-члена Всесвітньої організації інтелектуальної власності. Представники України беруть участь в роботі профільних комітетів та робочих груп цієї міжнародної організації.

Незважаючи на суттєві реформи, які проводяться в Україні з метою захисту прав інтелектуальної власності, ряд проблем ще існують.

Основні порушення прав інтелектуальної власності в Україні проявляються у:

1. незаконному виробництві, експорт, імпорт, зберігання, реалізацію та переміщення дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва (у сфері програмного забезпечення складає 84 %) [9];
2. порушенні авторського права у мережі Інтернет [10];
3. підробці товарів, знаків для товарів та послуг, етикеток та упаковок;
4. незаконному використанню винаходу, корисної моделі, промислового зразка, топографії інтегральних мікросхем, сорту рослин, а також привласнення авторство на них;
5. незаконному використанні відомостей, що становлять комерційну таємницю, якщо це спричинило істотну шкоду правовласнику;
6. плагіати, копіюванні;
7. використанні зареєстрованого зазначення географічного походження товару, коли цей товар не походить із зареєстрованого для цього зазначення географічного місця.

В. Б. Харченко вказує причинний комплекс злочинності у сфері інтелектуальної власності, автор виділяє такі основні детермінанти: 1) правового характеру; 2) економічного характеру; 3) політичного характеру; 4) організаційного характеру; 5) духовно-етичного та соціального (ідеологічного) характеру; 6) технічного характеру. З'ясовано, що за рівнем впливу на вчинення злочинів у сфері інтелектуальної власності, детермінанти економічного та правового характеру у першу чергу обумовлюють їх вчинення [11].

В Україні поняття «захист прав інтелектуальної власності» включає діяльність відповідних державних органів по визнанню, поновленню прав, а також усунення перешкод, що заважають реалізації прав та законних інтересів суб'єктів права в сфері інтелектуальної власності. Предметом захисту є не тільки особисте немайнове та майнове право інтелектуальної власності, а й інтереси, що охороняються законом [12]. Захист прав інтелектуальної власності передбачає дві форми: юрисдикційну і неюрисдикційну. Неюрисдикційна форма (самозахист) - захист права інтелектуальної власності своїми силами, без звернення за допомогою до державних або інших компетентних органів, це може бути відмова здійснити певні дії, передбачені укладеним договором про передачу майнових прав інтелектуальної власності або ліцензійним договором, відмова від виконання недійсного договору тощо. Засоби самозахисту не повинні суперечити моральним засадам суспільства та не повинні бути забороненими законодавством. Юридичні форми захисту застосовують два порядки захисту: загальний (судовий) та спеціальний (адміністративний). Захист права інтелектуальної власності може бути здійснено в кримінально-правовому, адміністративно-правовому та цивільно-правовому порядку.

В Україні наразі не існує спеціалізованої судової інстанції для розв'язання спорів у сфері інтелектуальної власності. Вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності вимагає застосування спеціальних знань, що реалізується у спосіб проведення судової експертизи, проведення якої зтягує та здорожує процедуру захисту прав. Вказане негативно впливає на формування єдиної практики застосування законодавства у сфері інтелектуальної власності. Створення спеціалізованого суду з інтелектуальної власності України дозволило б не тільки подолати зазначені проблеми, а й підвищило б інвестиційну привабливість української економіки. Такі спеціальні патентні суди функціонують в низці країн світу: Австрії, ФРН, Швеції, США, Великобританії, Тайвані, Таїланді, Філіппінах, Кореї [13].

Висновки. Невирішені питання в сфері захисту прав інтелектуальної власності призводять до погіршення міжнародного іміджу України, зниження її інвестиційної привабливості. Удосконалення нормативно-правової бази та системи захисту прав у сфері інтелектуальної власності є стратегічні напрями розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні.

Проаналізувавши досвід розвинутих світових держав, можна зробити висновок, щоб добре була налагоджена система захисту прав інтелектуальної власності в Україні необхідно:

- забезпечити сприятливі умови для створення та використання об'єктів інтелектуальної власності;
- з урахуванням міжнародного досвіду, розширити закріплення відповідальності за правопорушення у сфері інтелектуальної власності в адміністративному і цивільному законодавстві;
- створити спеціалізований суд по інтелектуальним правам;
- акцентовано увагу на взаємодію органів державної влади та управління, в частині вдосконалення співпраці представників державної влади різних рівнів у сфері профілактики правопорушень, що посягають на інтелектуальну власність;
- забезпечити реалізацію Національної стратегії розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні;
- удосконалити та гармонізувати нормативну базу в сфері інтелектуальної власності, враховуючи новації міжнародного правового регулювання у цій сфері, її взаємодію з іншими сферами життя суспільства, що постійно розвиваються – економікою, наукою, культурою, як на національному, так і на міжнародному рівні;
- прийняти закони, що стосуються захисту авторського права та суміжних прав у мережі Інтернет;
- підвищувати рівень культури інтелектуальної власності в країні;
- поширювати знання про інтелектуальну власність, вести в навчальну програму загальноосвітніх навчальних закладів вивчення дисципліни «Інтелектуальна власність»;
- стимулювання розвитку висококваліфікованих експертів та спеціалістів у сфері інтелектуальної власності.

Список використаної літератури:

1. Україну можуть знову визнати піратом №1 у світі [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.unian.net/.../884004-ukrainu-snova-mogut-priznat-piratom-1.html ; Ukrainu mozhut zнову vyznaty piratom №1 u sviti [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu : www.unian.net/.../884004-ukrainu-snova-mogut-priznat-piratom-1.html
2. Україна покращила свій статус у рейтингу захисту прав інтелектуальної власності [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=248142062 ; Ukraina pokrashchyla svii status u reitynhu zakhystu prav intelektualnoi vlasnosti [Elektronnyi resurs]. - Rezhym

dostupu : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=248142062

3. Спеціалізований звіт 301 – Вікіпедія [Електронний ресурс]. - Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Спеціальний_звіт_301; Spetsializovanyi zvit 301 – Vikipediia [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu : https://uk.wikipedia.org/wiki/Spetsialnyi_zvit_301;

4. Список 301: Україні загрожує виключення з «Загальної системи привілеїв уряду США» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://www.rbc.ua/ukr/digests/-spisok-301-ukraine-grozit-isklyuchenie-iz-obshchey-sistemy-03062013103000> ; Spysok 301: Ukraini zahrozhuie vykliuchennia z «Zahalnoi systemy pryvileiv uriadu SShA» [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu : <https://www.rbc.ua/ukr/digests/-spisok-301-ukraine-grozit-isklyuchenie-iz-obshchey-sistemy-03062013103000>

5. Зарубежный опыт защиты прав на результаты интеллектуальной деятельности [Электронный ресурс] // Горелов Н. А. Методология научных исследований : учеб. / Н. А. Горелов, Д. В. Круглов. — Москва : Издательство Юрайт, 2015. — Режим доступа : http://static.ozone.ru/multimedia/book_file/1011536200.pdf ; Zarubezhnyy opyt zashchity prav na rezultaty intellektualnoy deyatelnosti [Elektronnyy resurs] // Gorelov N. A. Metodologiya nauchnykh issledovaniy : ucheb. / N. A. Gorelov, D. V. Kruglov. — Mooskva : Izdatelstvo Yurayt, 2015. — Rezhim dostupa : http://static.ozone.ru/multimedia/book_file/1011536200.pdf

6. Еннан Р. Є. Правове регулювання відносин інтелектуальної власності у Європейському Союзі [Електронний ресурс] : автореф. дис. ...канд. юрид. наук ; спец. 12.00.03 / Руслан Євгенович Еннан ; Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2010. - 22 с. - Режим доступу : <http://mydisser.com/ua/catalog/view/6/44/6867.html> ; Ennan R. Ye. Pravove rehuliuвання vidnosyn intelektualnoi vlasnosti u Yevropeiskomu Soiuzi [Elektronnyi resurs] : avtoref. dys. ...kand. yuryd. nauk ; spets. 12.00.03 / Ruslan Yevhenovych Ennan ; Odeska natsionalna yurydychna akademiia. – Odesa, 2010. - 22 s. - Rezhym dostupu : <http://mydisser.com/ua/catalog/view/6/44/6867.html>

7. Офіційний веб-портал Державної служби інтелектуальної власності. Проект TWINNING [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://sips.gov.ua/ua/twinning> ; Ofitsiyniy veb-portal Derzhavnoi sluzhby intelektualnoi vlasnosti. Proekt TWINNING [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu: <http://sips.gov.ua/ua/twinning>

8. Беззуб І. Національна стратегія розвитку сфери інтелектуальної власності: оцінки експертів [Електронний ресурс] / І. Беззуб. – Режим доступу : http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=597:intelektualna-vlasnist-2&catid=71&Itemid=382 ; Bezzub I. Natsionalna stratehiia rozvytku sfery intelektualnoi vlasnosti: otsinky ekspertiv [Elektronnyi resurs] / I. Bezzub. – Rezhym dostupu : http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=597:intelektualna-vlasnist-2&catid=71&Itemid=382

9. Розвиток і захист інтелектуальної власності в Україні [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Державної служби інтелектуальної власності України. - Режим доступу: sips.gov.ua/.../Ukraine_IP_Report_UKRAINE ; Rozvytok i zakhyst intelektualnoi vlasnosti v Ukraini [Elektronnyi resurs] // Ofitsiyniy veb-portal Derzhavnoi sluzhby intelektualnoi vlasnosti Ukrainy. - Rezhym dostupu: sips.gov.ua/.../Ukraine_IP_Report_UKRAINE

10. Ріппа П. С. Забезпечення авторських прав у мережі Інтернет [Електронний ресурс] / П. С. Ріппа // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). – 2011. - № 2. - Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nvnudpsu/2011_2/Rippa_P_S.pdf ; Rippa P. S. Zabezpechennia avtorskykh prav u merezhi Internet [Elektronnyi resurs] / P. S. Rippa //

Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy (ekonomika, pravo). – 2011. – № 2. – Rezhym dostupu : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nvnudpsu/2011_2/Rippa_P_S.pdf

11. Харченко В. Б. Кримінально-правова охорона прав на об'єкти інтелектуальної власності в Україні: перспективи розвитку та гармонізації з європейським законодавством [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Вадим Борисович Харченко ; Харківський національний університет внутрішніх справ. - Харків, 2011. - – 36 с. - Режим доступу : <http://inter.criminology.onua.edu.ua/?p=1886> ; Kharchenko V. B. Kryminalno-pravova okhorona prav na obiekty intelektualnoi vlasnosti v Ukraini: perspektyvy rozvytku ta harmonizatsii z yevropeiskym zakonodavstvom [Elektronnyi resurs] : avtoref. dys. ... dokt. yuryd. nauk : spets. 12.00.08 / Vadym Borysovych Kharchenko ; Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. - Kharkiv, 2011. - – 36 s. - Rezhym dostupu : <http://inter.criminology.onua.edu.ua/?p=1886>

12. Жаров В.О. Захист прав інтелектуальної власності. Захист авторського права і суміжних прав. Захист права промислової власності : навч. посіб. / В. О. Жаров. – Київ : Інституту інтелектуальної власності, 2003. – 64 с. ; Zharov V.O. Zakhyst prav intelektualnoi vlasnosti. Zakhyst avtorskoho prava i sumizhnykh prav. Zakhyst prava promyslovoi vlasnosti : navch. posib. / V. O. Zharov. – Kyiv : Instytutu intelektualnoi vlasnosti, 2003. – 64

13. Андрощук Г. Спеціалізовані суди з питань інтелектуальної власності як стимул економічного розвитку / Г. Андрощук // Інтелектуальна власність. – 2008. № 1. С. 53-61; Androshchuk H. Spetsializovani sudy z pytan intelektualnoi vlasnosti yak stymul ekonomichnoho rozvytku / H. Androshchuk // Intelektualna vlasnist. – 2008. - № 1. - S. 53-61.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2016 року

I. M. Bilous

PROTECTING INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS: UKRAINIAN AND FOREIGN EXPERIENCES

The article is devoted to the problems of intellectual property rights in Ukraine. Providing the proper level of protection and security of intellectual property rights is a requirement of the European Union membership. The state system of legal protection of intellectual property rights is necessary for effective creation and use of the objects of intellectual property rights. The author analyzes the causal complex of violations in the sphere of intellectual property rights, enumerates the main violations of intellectual property rights in Ukraine, mentions means of state protection of individuals and legal persons' rights in the sphere of intellectual property rights on the basis of the analysis of foreign countries' experience and points at normative legal documents, which regulate jural relationships in the sphere of intellectual property rights in Ukraine. The author believes that the most effective means of state protection of individuals and legal persons' rights in the sphere of intellectual property rights include enhanced punishment for the violation of intellectual property rights, increase of level of culture in the sphere of intellectual property rights, adaptation of national legislation to the one of European Union. Besides, it is necessary to take effective measures concerning prevention and elimination of violence in the sphere of intellectual property rights. Analyzing the peculiarities of foreign experience, Ukraine should adopt positive experience of state support of innovating enterprises of developed countries, which hare in the lead in international ratings.

Keywords: *intellectual property, legal protection of intellectual property, objects of intellectual property, copyright, piracy, fakement.*

УДК 347.77(045)

Є. В. Годованик

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ НОРМИ У КОНТЕКСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ

Стаття присвячена проблемам визначення правової норми як базового елемента сучасних правових систем, що забезпечує їх нормальне функціонування. Автор аналізує найважливіші методологічні підходи до змісту правової норми у сучасних умовах суспільно-правового розвитку. Акцентується на особливостях європейського праворозуміння та інтерпретації правової норми у діалектичному взаємозв'язку з модернізацією інших структурних елементів правової системи розвинутого суспільства.

Ключові слова: *правова норма, правова система, праворозуміння, суспільні відносини, правове регулювання.*

Постановка проблеми. Комплексне теоретико-правове дослідження категорії «правова норма» у контексті об'єктивно існуючих філософських, соціально-економічних, політичних, культурно-духовних, юридичних особливостей функціонування сучасних правових систем передбачає проведення фундаментального концептуально-методологічного аналізу сутності та змісту норми права як центрального елемента правової системи суспільства з метою формулювання її загальної характеристики у діалектичній єдності з іншими основними інститутами правової дійсності.

Як вбачається, для побудови сучасної моделі розуміння сутності правової норми як елемента правової системи необхідно з'ясувати та скласти доктринальне уявлення про декілька аспектів змісту та форми норми права, виходячи з загальних підходів до права як нормативної, системної, формально визначеної системи певних соціальних правил поведінки, створених для абсолютного кола адресатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем визначення правової норми як елемента сучасної системи права присвячено праці таких вітчизняних й зарубіжних науковців, як С. С. Алексєєв, М. О. Баймуратов, Л. Д. Воєводін, Ю. О. Волошин, Л. Дюгі, Л. І. Заморська, К. Корсгаард, В. В. Лазарев, А. Пінер, П. М. Рабинович, О. Ф. Скаун, С. Г. Стеценко, В. Л. Федоренко, Ю. С. Шемшученко та інших.

Водночас наявні дослідження не вирішують завдання щодо пошуку принципово нових підходів до визначення соціальної та юридичної цінності правової норми у сучасних умовах розвитку системи права, у тому числі – з урахуванням інтеграційного чинника, що значно впливає на загальну ефективність та дієвість функціонування національних правових систем.

Мета дослідження. Метою статті є формулювання доцільних теоретичних підходів до визначення правової норми у сучасних умовах розвитку системи права.

Виклад основного матеріалу. У загальному значенні поняття «норма» (від лат. norma – «правило») має декілька етимологічних значень. Так, Словник іншомовних слів фіксує наступні три лексичні значення слова «норма»: 1) узаконена постанова, визнаний обов'язковим порядок, лад чого-небудь, наприклад, юридична норма, норма літературної мови; 2) встановлена міра, середня кількість чого-небудь, наприклад, норма вироблення; 3) у поліграфічному сенсі – надрукована дрібним шрифтом назва

книги (часто – скорочена) або прізвище її автора, що поміщені знизу на першій сторінці кожного друкованого аркушу [1, с. 346].

У класичній філософській думці досить типовою є позиція І. Канта, відповідно до якої було розроблено розуміння норми як нормативу, а нормальним видатний інтелектуал вважав середньостатистичне [2]. Подібним чином норма, нормативність, нормальність у суспільстві визначається і представниками сучасної європейської філософської думки. Наприклад, А. Пінер у своїй праці «Норма» наголошує на доцільності використання трьох значень цього поняття: у повсякденній мові, науковій і філософській. Так, зокрема, у повсякденному житті поняття «норма» вживається: 1) для вияву реально існуючого масштабу речей, який встановлюється через порівняння, це середня величина, котра вираховується статистично; 2) для фіксації деякого взірця, шаблону, міри, що мають технічно-прагматичний вираз [3, с. 1009-1021].

Деякі джерела акцентують увагу на одному з представлених значень. Наприклад, С. Ю. Головін розкриває поняття «норма» як «встановлену міру, середню кількість чого-небудь» (але у даному випадку слід відзначити ту обставину, що визначення надається у вузькому психологічному значенні, без глибокого та цілеспрямованого врахування спеціальних категорій інших гуманітарних наук, зокрема юриспруденції. – Авт.). Подібне значення норми використовується і в медичній науці, у якій під вказаним терміном розуміється масштаб оцінки, причому вона є не тільки безпосередня кількісна міра, але і той критерій, що відносить об'єкт до певного якісного класу. Норма при цьому не є трансцендентною, незмінною величиною і не існує в ізольованому вигляді, вона розглядається як співвідношення чогось з чимось. На погляд науковців-медиків, норму завжди треба розглядати динамічно в конкретних умовах, у зв'язку з усіма оточуючими моментами, до яких вона відноситься. Крім того, норма як категорія належного, як термін телеологічної оцінки найбільш часто розуміється в логіці, етиці, естетиці: нормальним і позитивним тут вважається те, що відповідає ідеальним постулатам етики, естетики і т. п. Але і в природничих науках і в медицині норма також нерідко трактується в тому ж сенсі – як постулат досконалості людини.

Подібне психологічне, медичне, біологічне, логічне, етичне та естетичне трактування норми як зразку досконалості, на наш погляд, становить значну цікавість і для правильного розуміння внутрішньої сутності соціальної, зокрема – правової, норми, оскільки правова норма так само відображає ідеальний, бажаний, правильний стан суспільних відносин, який є метою правового регулювання. Виходячи з подібних міркувань, до загального визначення правової норми можна застосувати комплексний підхід, що включає відразу декілька значень досліджуваної категорії.

На перший погляд, у правовому сенсі доцільно використовувати виключно перше значення, запропоноване класичним Словником іншомовних слів, на яке і вказується його упорядниками-філологами саме щодо поняття «юридична норма» (поняття «юридична норма» та «правова норма» є фактично синонімічними у загальноприйнятому науково-практичному інструментарії теоретико-правової науки. – Авт.). Погоджуючись з цим загальновизнаним підходом до правової інтерпретації дефініції «норма», зазначимо, що водночас норма права є мірою справедливості, істини, дотримання прав людини у суспільстві, що у сукупності є необхідними ознаками сучасної правової держави, а тому повне розкриття поняття «правова норма» з цієї точки зору повинна частково охоплювати і друге наведене значення, яке розглядає норму як «встановлену міру», що є ключовою позицією для подальшої розробки методики оцінки ефективності реалізації правових норм у суспільстві, і саме ця міра, встановлена в однаковій кількості для кожного члена відповідного соціуму, є своєрідним «лакмусовим папірцем» стану правової врегульованості суспільних

відносин та загалом віднесення певної держави до категорії правових, адже держава має не тільки формально встановити правило поведінки, а ще й забезпечити його правовий характер, відповідність найважливішим цінностям цього суспільства, які неодмінно ґрунтуються на повному сприйнятті та практичній імплементації фундаментальних суспільно-правових уявлень про природні права людини, їх абсолютне верховенство, невід'ємність та невідчужуваність у процесі формування національної правової системи. Іншими словами, за прямою аналогією з медичним визначенням категорії «норма», у суспільних відносинах правову норму цілком справедливо розглядати як постулат досконалості суспільства, держави та правового регулювання суспільних відносин, але лише за умови відповідності конкретної норми принципам права, ідеям права, концепту-аксіоми пріоритету природних основних прав особи.

При цьому правова норма є різновидом соціальних норм, адже унормувати є сенс та потреба виключно ті відносини, у яких присутні взаємовідносини між кількома або великою кількістю індивідів, які у сукупності складають єдиний соціум як соціокультурну сферу їх нормального повсякденного буття у відповідності до їх спільних уявлень про організацію суспільного ладу. О. Ф. Скакун розуміє під правовою нормою (або нормою права, що є тотожним поняттям) «загальнообов'язкове правило поведінки (зразок, масштаб, еталон), що сформувалося в суспільстві відповідно до визначеної в ньому міри свободи, сформульоване (санкціоноване) і забезпечуване державою в якості юридично значимого засобу регулювання суспільних відносин» [4, с. 398].

З цього традиційної для вітчизняної правової парадигми визначення можна зробити висновок про принципову необхідність виключно державної форми організації суспільства для появи правової норми як факту реального життя. Варто зазначити, що подібний підхід не є винаходом лише вітчизняної теоретико-правової науки.

За великим рахунком, державницький підхід до визначення правової норми та передумов походження їх сукупності у вигляді системи права був започаткований ще Р. Ієрінгом, на погляд якого «визнання, що право обумовлено державою, було великим прогресом сучасної філософії права у порівнянні з доктринами природного права...» [5, с. 13], а «право є сума примусових норм, що застосовуються у державі; оскільки держава має монополію примусу, то лише норми, наділені державою цією якістю, є правовими; держава є єдине джерело права» [5, с. 13].

Отже, у радянській теорії права було продовжено започатковану ще окремими представниками німецької класичної філософії права традицію нівелювання ролі природного права у формуванні правових норм як міри справедливості, добра, істини, розуму, співрозмірності протиправної дії (бездіяльності) та примусової реакції держави тощо. Означений підхід, як вбачається є радикально етатистським за своєю сутністю, адже фактично розглядає в якості джерела правотворчості не народ, суспільство, політичну націю, а державу у вузькому її розумінні як державного апарату – ієрархічно упорядкованої сукупності суб'єктів державного управління. Водночас ідея про виключність державної монополії на примус є своєчасною та абсолютно справедливою і дуже важливою в умовах сучасності, як і визначення особливої ролі держави у правотворчості, оскільки, дійсно, ухвалювати або санкціонувати загальні правові норми має лише держава як носій публічної влади, що жодним чином не позбавляє народ статусу єдиного джерела як влади, так і правотворчості у суспільстві.

У цьому контексті слід зазначити, що правовий вимір справедливості є тісно пов'язаний із загальним філософським тлумаченням справедливості як найвищої морально-етичної цінності будь-якого суспільства (з урахуванням норм моралі кожного

окремого суспільства на певному конкретно-історичному етапі його становлення та розвитку), а для аналізу правових і моральних явищ сучасного соціуму необхідно виявити спочатку значення права і моральності в задоволенні потреб українського суспільства і потім проаналізувати їхнє співвідношення із загальними потребами прогресивного розвитку українського суспільства, адже правові і моральні цінності виникають із практичного відношення індивіда до дійсності і, відповідно, носять суспільний характер.

При цьому не варто протиставляти цінність істинності. Ці категорії можуть збігатися, хоча це і необов'язково. Пізнавальне судження є передумовою міркування про цінності, частиною його значення й одночасно об'єктом оцінки. Однак істинність і цінність є різними соціологічними категоріями. Істинність не містить у собі власне самої оцінки. Але при цьому виступає як об'єкт оцінки і має власну пізнавальну цінність. Цінність же – це завжди оцінка відповідності даного процесу або явища відповідним соціальним потребам, інтересам і цілям. Цінність містить у собі елементи не тільки корисного, бажаного, але і життєво необхідного для визначеної системи.

Право і моральність відповідають визначеним потребам сучасного соціуму, тому що служать регуляторами відносин у суспільстві, погоджуючи інтереси окремої особистості з інтересами різних об'єднань і суспільства в цілому. Виникнення моралі обумовлене процесом становлення і розвитку суспільної праці, коли з'являється необхідність регулювання відносин між особистістю і первісним колективом. Право з'являється у більш пізній період, коли у класовому суспільстві виникає насущна потреба регулювання відносин індивідуумів, що належать до протилежних класів. У той же час соціальна цінність права і моральності полягає в їхній здатності підкорити інтереси особистості, окремих форм спільності інтересам більш широких спільнот, суспільству в цілому (моральність) та громадськості інтересам держави (право).

Тому право і моральність насамперед виступають як регулятори поведінки окремої особистості, визначених спільнот, суспільства і держави. Правова і моральна системи говорять про належне і справедливе, вимагають додержуватися відповідної поведінки з погляду суспільства і держави, наділяють особистість визначеними правами і свободами, а у випадку невиконання обов'язку застосовують до особистості порушника норми відповідальності. Тим самим відносинам людей у соціумі надається стійкість і визначеність, тому що у таких умовах поведінка людей підпорядкована справедливому, належному і законному – моральній і правовій нормам. Проте роль права і моральності не зводиться тільки до збереження і забезпечення стійкості суспільства, вона є значно ширшою.

До того ж, правова і моральна системи виступають регуляторами активності й удосконалювання суспільних відносин. Первинні об'єктивні властивості права: нормативність, формальна визначеність, примусовість, динамізм – знаходять свій прояв при реалізації вказаних функцій як правові властивості і характеризують соціальну цінність права.

Моральні цінності можна класифікувати на цільові, нормативні і практичні. До цільових належать ідеали і принципи свободи, гуманізму, героїзму, патріотизму. Ідеали – це зразки, моделі високоморальних, бажаних відносин, почуттів, орієнтацій, такі, що незамінні при становленні нових відносин у соціумі. Це деякою мірою передбачення майбутнього. До ідеалів сучасного соціуму, як здається, слід віднести ідеал гуманних стосунків між людьми, визнання гідності і цінності окремої особистості у всьому людському співтоваристві, консолідацію людей світового соціуму в активній боротьбі за права і свободи особистості, екологічну безпеку планети.

Моральні цінності включають до свого складу переживання і почуття. Моральні

якості особистості виявляються у практичній діяльності на підставі визначених ідеалів окремої особистості й існуючих у соціумі моральних і правових норм.

У категорії функції правової норми відбувається конкретизація загального призначення права і моральності як соціальних цінностей. Ця категорія уточнює поняття загального призначення і ролі правової і моральної систем у суспільному прогресі, пов'язуючи їх із конкретними соціальними обов'язками.

Правова і моральна системи в сучасному соціумі виконують різні функції, розкриваючи при цьому свою сутність. Як найбільш загальні функції права і моральності варто виділити функції соціальної орієнтації і соціального регулювання, що виражають суспільний та правовий ідеал справедливості.

Правова і моральна системи регулювання відносин сучасного соціуму дають уявлення про належне, справедливе і законне. У такий спосіб загострюється увага на визначених правових і моральних цінностях у суспільстві, формується потреба їхнього прийняття і засвоєння. Дана функція, власне кажучи, служить узагальнюючим підсумком дії пізнавальної, оцінної функції.

Таким чином, елементи правової і моральної системи явищ несуть у собі функціональне навантаження. Свідомість, насамперед, виконує функцію знання. Моральна і правова свідомість – це знання моральних і правових норм, принципів, практики моральних і правових відносин. У сфері моралі знання норм є обов'язковим, тому що тільки в такому випадку вони виступають передумовою моральної відповідальності особистості як перед мораллю (суспільством), так і перед власною совістю. Тому що, тільки переломлюючись через свідомість індивіда, норми виступають як його індивідуальні (особистісні) цінності, тобто моральні норми суб'єкта. У правовій сфері незнання норм права не є підставою для звільнення особи від юридичної відповідальності. Унаслідок цього ця норма в якості конституційної знайшла юридичне закріплення в Основному законі нашої держави. Знання правових і моральних норм окремим індивідом забезпечує правильність та ефективність їхнього застосування у практичних відносинах.

Свідомість може виступати й у вигляді переконань у необхідності, справедливості і законності юридичних і моральних норм. Переконання особистості формуються у тому випадку, якщо знання закону і моральних норм підкріплено також і почуттям усвідомлення необхідності, розумінням особливості, справедливості, розумності правових і моральних норм. У сучасному кримінальному процесі прийнята і діє правова норма, що передбачає оцінку суддею повноти і вірогідності доказів при розгляді кримінальної справи і винесення вироку за своїм внутрішнім переконанням. Знання і переконання особистості є важливими складовими частинами правової і моральної культури.

Особистість у сучасному соціумі постійно пізнає правові і моральні норми, розуміє правові або моральні вимоги, приймає або відкидає їх, пропускаючи через свою свідомість, тобто оцінює, застосовуючи на практиці ті з них, які вона вважає пріоритетними з огляду на їх цінність. Отже, функція оцінки є загальною функцією для усіх елементів правової і моральної систем.

У праві і моральності постійно знаходять свій прояв такі оцінні категорії, як справедливість, обов'язок, совість, відповідальність, основу яких складають особисті переконання індивіда про добро і зло, законне і незаконне. За допомогою оцінки встановлюється правова і моральна цінність окремих вчинків особистості для розвитку усього суспільства в цілому. Критерієм моральної і правової оцінки норм виступає їхня відповідність історично прогресивному і необхідному ходу розвитку, а безпосереднім критерієм правової і моральної оцінки – принципи і норми моралі і права, що

відповідають цим прогресивним суспільним відносинам. Моральні норми і принципи як загально визнані цінності виступають відносно конкретної поведінки особистості як моральна необхідність і як критерій моральності вибору варіанта її поведінки, який вона обирає відповідно до свого внутрішнього переконання (моральність). Оцінюючи поведінку особистості у складній системі соціальних відносин, правова і моральна системи надають індивіду право обирати свій варіант можливого вектора поведінки. Таким чином, право і моральність є не тільки елементами свідомості (суспільної та індивідуальної) та норми (як правила поведінки та особисті принципи), а також включають до свого складу і практику сформованих соціальних відносин. За допомогою функцій пізнання та оцінки забезпечується і функція соціальної орієнтації, проявом якої служать соціальні установи і сформовані системи соціальної орієнтації. Схвалюючи або, навпаки, засуджуючи визначені вчинки особистості в соціумі, вимагаючи від неї визначеного поведіння, моральна і правова системи регулюють її поведінку. Тим самим виявляється взаємозв'язок і взаємозумовленість функцій соціальної орієнтації і регулювання поведінки. Регулятивна функція права і моральності виявляється в тому, що дані соціальні цінності забезпечують підпорядкування інтересів особи інтересам усього соціуму, окремих спільнот, об'єднань, встановлюючи відповідальність окремого індивіда за невиконання норм належної поведінки. Захищаючи права і законні інтереси окремої особистості, моральність і право при цьому відстоюють визначений порядок у соціумі, соціальну єдність.

Таким чином, за допомогою права і моральності підтримується визначений порядок у життєдіяльності сучасного суспільства, забезпечується його стійкість. Тим самим правова і моральна системи відіграють комунікативну роль у соціумі. Регулююча функція права і моральності виявляється шляхом впливу на поведінку особистості через його свідомість, волю за допомогою стимулювання визначених мотивів, інтересів, настановлень поведіння, що забезпечують або сполучення інтересів особистості і суспільства, або їхнє підпорядкування суспільній волі.

Натомість, видатний французький правознавець Л. Дюгі вказує на теоретичну можливість існування права (відповідно, як буде логічно припустити, і його окремих структурних елементів – правових норм, сформульованих у тому чи іншому вигляді. – Авт.) у такому суспільстві, яке не має політичної влади та писаних законів, оскільки у будь-якому випадку свідомість людини відчуває об'єктивну потребу у правовій нормі, обов'язковій як для держави, так і для її громадян [5, с. 12-13].

У зв'язку з досить цікавою позицією Л. Дюгі виникає питання про співвідношення мононорм, які, як вважається, врегульовували суспільні відносини на додержавницькому періоді історії людства, та правовими нормами, в частині того, чи можна вважати мононорми позадержавними правовими нормами, а якщо можна – то що саме, якщо не держава, є первинною сферою виникнення права як основного соціального регулятора.

На наш погляд, у цьому контексті слід проводити та чітко усвідомлювати різницю між поняттями «носій влади», «носій правотворчої функції» та «джерело влади», «джерело права», «джерело національної правової системи». Джерелом правової системи та усіх її елементів, включаючи правові норми, у подібному розумінні є виключно народ, який легітимізує державу та її апарат у статусі носіїв публічної влади, включаючи повноваження щодо створення та подальшого забезпечення належної реалізації норм права в інтересах усього суспільства як своєрідного «роботодавця» будь-яких публічно-владних інституціональних структур.

Висновки. Отже, на наш погляд, правова норма у сучасних концепціях розвитку та трансформації національної системи права виступає у декількох теоретико-методологічних вимірах.

По-перше, правова норма є первинним, базовим, «атомарним» юридичним та соціальним регулятором тих суспільних відносин, що об'єктивно складаються між членами соціуму на конкретному історичному етапі його життєдіяльності.

По-друге, правова норма виступає певним категоричним імперативом справедливості у процесі регулювання суспільних відносин, адже в умовах сучасного конституціоналізму відображає певний баланс між індивідами, соціальними групами, державою.

По-третє, сучасні системи права являють собою відкритий простір, в межах якого відбувається постійне удосконалення форм та методів реалізації правових норм, що обумовлюється, в першу чергу, процесами правової глобалізації та міждержавної інтеграції з відповідною гармонізацією широкого масиву норм права.

Список використаної літератури:

1. Словарь иностранных слов. – 18-е изд., стер. – Москва : Рус. яз., 1989. – 624 с. ; Slovar inostrannykh slov. – 18-e izd., ster. – Moskva : Rus. yaz., 1989. – 624 s.

2. Ющенко Ю. П. Філософсько-методологічні проблеми визначення поняття «норма» як найважливішої медико-біологічної категорії [Електронний ресурс] / Ю. П. Ющенко // Мультіверсум. Філософський альманах. – 2004. – № 39. – Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_39/Uchenko.htm ; Yushchenko Yu. P. Filosofska-metodolohichni problemy vyznachennia poniattia «norma» yak naivazhlyvishoi medyko-biolohichnoi katehorii [Elektronnyi resurs] / Yu. P. Yushchenko // Multyversum. Filosofskiyi almanakh. – 2004. – № 39. – Rezhym dostupu: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_39/Uchenko.htm

3. Piener A. Norm / A. Piener // Handbuch philosophischer Grundbegriff. - Bd. 4. – Munchen, 1973. – 1800 s.

4. Скакун О. Ф. Теория государства и права / О. Ф. Скакун. – Харьков : Консум, 2000. – 704 с. ; Skakun O. F. Teoriya gosudarstva i prava / O. F. Skakun. – Kharkov : Konsum, 2000. – 704 s.

5. Дюги Л. Конституционное право. Общая теория государства / Л. Дюги. – Москва : ИНФРА-М, 2013. – 427 с. – (Научная мысль) ; Dyugi L. Konstitutsionnoe pravo. Obshchaya teoriya gosudarstva / L. Dyugi. – Moskva : INFRA-M, 2013. – 427 s. – (Nauchnaya mysl) Dyugi L. Konstitutsionnoe pravo. Obshchaya teoriya gosudarstva / L. Dyugi. – M. : INFRA-M, 2013. – 427 s. – (Nauchnaya mysl).

Стаття надійшла до редакції 19.04.2016 року

Y. V. Hodovanyk

THE THEORETICAL APPROACHES TO DEFINING THE LEGAL PROVISIONS IN THE CONTEXT OF MODERN LEGAL SYSTEMS

This article is devoted to the problems of determining the legal standard as a basic element of modern legal systems that ensure proper operation. The author analyzes the major methodological approaches to the content of the legal norm in modern conditions of social and legal development. The attention on the features European thinking and interpretation of legal norms in dialectical relationship with the modernization of other structural elements of the legal system of a developed society.

Agreeing with the generally accepted approach to legal interpretation of the definition of «norm», we note that while the rule of law is the measure of justice, truth, respect for human rights in society, which together are essential features of the modern constitutional state, so full disclosure of the concept of «legal provision» from this point of view should

partially cover and the second providing values which considers norm as «established as» a key position to further develop methodologies for evaluating the effectiveness of implementation of law in society, and this measure is set at the same amount for each member of the relevant society is a kind of «litmus test» state legal of public relations and general classification of certain state categorized as legal, because the state has not only formally establish the rule of conduct, but also to ensure its legal nature, compliance with core values of the society, which inevitably based on full perception and practical implementation of the fundamental social and legal notions of natural rights, their absolute rule, inalienability and inalienability in the formation of the national legal system. In other words, by direct analogy with the medical definition of the «norm» in public relations legal rule rightly regarded as a postulate perfect society, the state and legal regulation of social relations.

Keywords: *legal norm, legal system, legal understanding, public relations, legal regulation.*

УДК 342.72-053.67(045)

Н. М. Запольська

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ МОЛОДІ

Стаття присвячена юридичному дослідженню теоретико-методологічних аспектів визначення юридичного змісту категорії «правовий статус молоді» як сукупності специфічних прав, свобод, обов'язків, законних інтересів молодої людини.

Стверджується, що на локальному рівні молодь користується правовим модусом як суб'єкт муніципально-правових відносин та сукупність членів територіальної громади з особливим обсягом муніципальних прав та гарантій їх забезпечення у системі місцевого самоврядування.

За таких підходів виникає необхідність суттєвого вдосконалення теоретичних доктринальних концепцій щодо розуміння правового статусу особистості, правового модусу молоді на муніципальному рівні, розроблення нових юридичних конструкцій, що відповідають сучасним умовам суспільного життя.

Ключові слова: *правовий статус, молодь, суспільство, особистість, правовий моду, місцеве самоврядування.*

Постановка проблеми. Питання про змістовне наповнення поняття «правовий статус молоді» вбачається досить актуальним на сучасному етапі розвитку правової науки, адже передбачає концептуальний аналіз складових елементів та значення вказаної категорії як з точки зору конституційного права, так само з позицій дослідження уявлень загальної теорії держави і права про юридичний зміст правового статусу суб'єктів правових відносин у відповідній національній правовій системі.

За таких умов виникає доцільність та своєчасність суттєвого вдосконалення компетенції та принципів організації діяльності органів місцевого самоврядування з метою задоволення зростаючих потреб молодої людини-члена територіальної громади, територіальних громад і суспільства в цілому, що є головною передумовою демократичних трансформацій, створення ефективної системи забезпечення реалізації прав та свобод людини і громадянина, ефективного муніципально-правового забезпечення необхідних можливостей для розвитку молоді в межах її чинного правового статусу в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу науковому та науково-практичному опрацюванню проблематики визначення теоретико-методологічних аспектів категорій «правовий статус» та «правовий статус молоді» приділяли такі видатні конституціоналісти, муніципалісти, фахівці у галузі загальної теорії держави і права, як М. О. Баймуратов, О. В. Батанов, В. Д. Волков, Ю. О. Волошин, М. П. Воронов, Р. Ф. Гринюк, О. В. Малько, О. В. Марцеляк, М. І. Матузов, В. С. Нерсисянц, Н. Р. Нижник, М. П. Орзіх, Р. С. Павловський, В. О. Патюлін, О. В. Петришин, В. Ф. Погорілко, М. О. Пухтинський, О. Ф. Скакун, Ю. М. Тодика, О. Ф. Фрицький та інші.

Водночас слід зазначити ту обставину, що у наявних муніципально-правових та конституційно-правових дослідженнях відсутній комплексний аналіз теоретико-методологічного змісту категорії «правовий статус молоді», що здається досить важливим науковим завданням на сучасному етапі конституційного будівництва у нашій країні в умовах гармонізації вітчизняного законодавства з відповідними європейськими стандартами муніципального управління та реалізації молодіжної соціальної політики на локальному рівні суспільної життєдіяльності з точки зору визначення змісту прав, обов'язків та гарантій реалізації муніципальних прав молодих громадян як членів територіальної громади та співвідношення обсягу муніципальних прав молоді із загальним обсягом конституційних прав і свобод людини і громадянина у вітчизняній правовій системі.

Мета дослідження. Мета статті – дослідити юридичний зміст поняття «правовий статус молоді» з точки зору теоретико-методологічних аспектів визначення вказаної категорії як необхідного елемента реалізації суб'єктивних прав і свобод особистості на муніципальному рівні.

Виклад основного матеріалу. З точки зору доктринальних підходів загальної теорії держави і права, правовий статус молоді (або молодої людини як індивідуального суб'єкта суспільних та правових відносин, у тому числі на рівні функціонування) територіальної громади слід розглядати як категорію, похідну від правового статусу особистості, а тому для правильного розуміння специфічних особливостей правового статусу молоді доцільним вбачається теоретико-методологічний аналіз правового значення комплексної категорії «правовий статус особистості».

Існують різні погляди науковців щодо теоретичного змісту правового статусу особистості. Так, на думку О. Ф. Скакун, правовий статус особистості – це «система закріплених у нормативно-правових актах та гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, у відповідності до яких індивід як суб'єкт права (тобто такий, що володіє правосуб'єктністю) координує свою поведінку у суспільстві» [1, с. 550]. Подібною є точка зору Н. М. Оніщенко, яка визначає правовий статус як систему законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів та обов'язків суб'єкта суспільних відносин [2, с. 366]. Загальною особливістю зазначених підходів є надання нормативно-правовому регулюванню значення головної ознаки правового статусу особистості. В цілому, можна погодитися з подібним позитивістським тлумаченням сутності категорії «правовий статус», оскільки суб'єктивне право та обов'язок особистості дійсно знаходять свою реалізацію у певній зовнішній формі, основною з яких виступає нормативно-правовий акт. В той же час, на наш погляд, найбільш вдалим є визначення правового статусу, сформульоване видатним російським теоретиком права О. В. Малько, який характеризує досліджуване поняття як комплексну інтеграційну категорію, що відображає взаємовідносини суб'єктів суспільних відносин, особи і суспільства, громадянина і держави, індивіда і колектива, а також інші соціальні зв'язки [3, с. 397]. Подібна інтерпретація правового

статусу має яскраво виражений функціональний характер, а тому дозволяє найбільш повно досягнути та зрозуміти соціальне значення правового статусу у суспільних відносинах, яке полягає, як здається, саме у можливості особистості здійснювати свої права, виконувати обов'язки та користуватися гарантіями та засобами захисту своїх законних інтересів не тільки через реалізацію своїх функцій та повноважень державними органами, але й засобами, притаманними сучасним інститутам громадянського суспільства та локальному рівню публічно-правових відносин, втіленому у системі місцевого самоврядування, включаючи нормативно-правові основи муніципально-правових відносин, відповідну систему органів та посадових осіб, практику застосування норм права та втілення окремих елементів правового статусу особистості у муніципальному житті тощо.

Характеризуючи основні ознаки правового статусу як загальної теоретичної категорії у праві, відзначимо системний підхід А. В. Панчишина, який пропонує як цілісну систему наступні найважливіші ознаки правового статусу:

1. Правовий статус має універсальний характер, оскільки поширюється на всіх суб'єктів.

2. Правовий статус відображає особливості особи та держави як учасників суспільних відносин та ступінь і характер їх взаємодії.

3. Права та свободи, що складають основу статусу, не можуть реалізуватися без інших його компонентів – обов'язків та відповідальності.

4. Ця категорія забезпечує системність прав, свобод та обов'язків.

5. Елементи структури правового статусу є взаємозалежними та взаємодіючими.

6. Правовий статус характеризується відносною стабільністю, тобто саме стабільність у поєднанні з мінливістю та динамічністю суспільного життя, за слушним твердженням вченого, надає йому можливість відігравати надзвичайно важливу роль у суспільному житті, а саме, коли в суспільстві проходять негативні, регресивні процеси. При цьому правовий статус, залишаючись незмінним і відображаючи певний рівень суспільного розвитку, може перешкоджати розвитку негативних тенденцій у соціальному положенні людей, оскільки права, свободи та обов'язки, як невід'ємні елементи правового статусу, повинні бути забезпечені державою у будь-який період суспільної життєдіяльності [4, с. 95-98].

На наш погляд, серед вказаних ознак категорії «правовий статус» однією з найважливіших та визначальних є його системність, яка полягає у постійній діалектичній взаємодії усталених елементів його внутрішньої структури.

На думку О. Ф. Скакун, під правовою державою (у ширшому визначенні «соціальна правова держава») слід розуміти політичну організацію суспільства, у якій право зв'язує та підпорядковує собі державну владу, а основні права та свободи особистості та її соціальна безпека складають зміст свободи, основаної на законах, що приймаються та піддаються змінам законним шляхом [5, с. 153]. Як здається, подібне визначення не є достатньо повним, адже виходить виключно з постулатів позитивістського праворозуміння, які означають, за вдалою характеристикою О. О. Фролової, що «право – це те, що держава наказує вважати правом» [6, с. 12], а «формально-догматична юриспруденція є основою для формування та вивчення категорій загальної теорії права і держави – норма права, правовідношення, суб'єктивні права та юридичні обов'язки, юридична відповідальність; для розробки засобів уясування та роз'яснення текстів нормативних правових актів; для створення парадигм вирішення юридичних спорів» [6, с. 13]. До основи цієї теорії покладено принцип корисності – головний орієнтир для законодавця, основне завдання якого полягає у виявленні загального блага свого народу та прийняття закону, ціль якого складе

загальне благо. Зокрема, такого підходу дотримувався основоположник англійської аналітичної школи права Д. Остін, який розмежовував етику (галузь оцінок), науку про законотворчість (уявлення належного права) та науку про право – юриспруденцію (в основі якої чинний закон без оцінок та критичних суджень) [7, с. 401]. Право, за його концепцією, це наказ влади, якому надається санкція на випадок порушення або неналежного виконання волі суверена, тобто «предметом юриспруденції є позитивне право», а таким правом є «сукупність норм, встановлених політично пануючими людьми» [7, с. 401]. Розмежовуючи «природне право» та «позитивне право», Д. Остін визначав останнє як «право, що існує завдяки посідаємому становищу» [7, с. 401]. У такий спосіб позитивне право протиставлялося усім іншим правилам, що не мають джерелом суверенну владу – нормам моралі, звичаям, традиціям, корпоративним нормам, доктрині і т.п., оскільки вказані соціальні норми не мають чотирьох елементів права у власному сенсі, якими вважалися наказ, санкція, обов'язок виконання та суверенність влади [7, с. 401].

Формально-догматичне праворозуміння, як вбачається, значно суперечить сучасним телеологічним та аксіологічним цінностям правової держави як такої, що базується на принципі верховенства права, а не верховенства закону, у тому числі у специфічній галузі правового регулювання міжнародних відносин та діяльності універсальних міжнародних організацій з досягнення певного загального блага держав-членів. Зокрема, на думку А. П. Заєця, принцип саме верховенства права «є частиною характеристики правової держави з точки зору природи права як втілення народного суверенітету» й посідає у цій характеристиці «центральне місце» [8, с. 131]. Цей принцип, на думку автора, конкретизується через низку «інших складових», першою та найголовнішою з яких названа «мінімальна достатність правового регулювання суспільних відносин та всезагальність права» [8, с. 133], тобто «право повинно діяти лише там, де інші регулятори є неефективними чи не здатні виконати позитивну роль в упорядкуванні суспільних відносин на основі владного впливу, правового захисту. Право не повинно витіснити інші соціальні регулятори і мати переваги перед ними» [8, с. 134]. Аналізуючи такий досить цікавий підхід, водночас не можна не погодитися з С. П. Головатим, на погляд якого у ньому присутня деяка суперечність між визначенням права як норм поведінки, викладених в законах та інших нормативних актах, встановлених і забезпечуваних примусовою силою державної влади [9, с. 26] та тезою про те, що мінімізація правового регулювання як складова принципу верховенства права є безпроблемною, якщо «правотворення починається знизу», тобто коли «правові норми виникають в реальному житті» і «є результатом реальних суспільних потреб», коли «законодавцю залишається лише адекватно відобразити у законодавстві сформовані моделі поведінки, забезпечити їх необхідними механізмами реалізації» [9, с. 26-27].

В цілому, найбільш вдалим у вітчизняній правовій теоретичній науці слід визнати підхід до розкриття сутності принципу верховенства права у суспільних відносинах, запропонований В. Ф. Погорілко, у відповідності до якого юридичний зміст вказаного принципу означає «співвідношення права і держави», «співвідношення права і політики», «співвідношення права і економіки», «співвідношення права та ідеології», «співвідношення права та інших соціальних норм (моралі, звичаїв тощо)», які полягають у «пріоритеті права» щодо «держави, політики, економіки, ідеології, моралі, звичаїв» [10, с. 40]. Зокрема, для розуміння сутності правової модернізації на основі реалізації принципу верховенства права у сфері міжнародних відносин та міжнародного права особливо важливим є встановлення співвідношення між правом та політикою, адже міжнародне право є найбільш політизованою галуззю права, що особливо

актуалізується у сучасних умовах універсальних глобалізаційних та інтеграційних процесів. На думку В. Ф. Погорілка, політика має визначатися і закріплюватися у «правових формах» [10, с. 40], що є, на наш погляд, абсолютно справедливим та необхідним принципом для організації та діяльності сучасних міжнародних інституціональних структур. Зміст цього принципу автор вбачає і в тому, що «правова держава має будувати свої відносини з особою та суспільством на основі правових актів» [10, с. 40], що можна цілком справедливо застосувати і до питання про тлумачення нормативно-правового регулювання як фундаментальної основи реалізації будь-якого правового статусу на конституційно-правовому та муніципально-правовому рівнях.

У відповідності до філософського вчення про «загальне», «особливе», «одиничне», з урахуванням їх співвідношення, а також обсягу прав, свобод, обов'язків, носієм яких може бути особистість як суб'єкт права у національній правовій системі, традиційно розрізняють три основні види правового статусу особистості: а) загальний статус; б) спеціальний статус; в) індивідуальний статус.

Загальний статус, за слушним визначенням А. М. Шульги, це статус особистості як громадянина даної держави, він закріплюється Конституцією [11, с. 22] та, відповідно до визначення О. В. Малько, «є однаковим для усіх громадян» [12, с. 88].

Спеціальний правовий статус припускає, що обсяг прав, свобод та обов'язків однієї особистості відрізняється від обсягу прав, свобод та обов'язків іншої особистості внаслідок її особливого соціального, службового, майнового, сімейного й будь-якого іншого становища. Таким чином, спеціальний правовий статус «фіксує особливості становища певних категорій громадян» та пов'язаний із виконанням ними певних спеціальних функцій [12, с. 88].

Індивідуальний правовий статус – це статус конкретної особистості, пов'язаний із її індивідуальними якостями (стать, вік, сімейний стан, страховий стаж, посада тощо). Таким чином, індивідуальних правових статусів стільки, скільки існує людей у суспільстві. Іншими словами, індивідуальний правовий статус являє собою «сукупність персоніфікованих прав і обов'язків особистості» [12, с. 88].

Іншою є доктринальна концепція, запропонована у радянській правовій науці В. А. Патюліним, відповідно до якої більш виправданим є використання категорії «правовий модус» замість категорії «спеціальний правовий статус». Зазначена правова ідея ґрунтується на наступній архітектоніці онтологічно-концептуального характеру: правовим статусом володіє будь-яка особа, виокремленні за певною ознакою групи осіб (правові модуси), а також сукупність усіх осіб у суспільстві в цілому. При цьому загальному правовому статусу відповідає «загальний стан» суб'єктивних прав (тобто їх конституційно-правова регламентація), правовому модусу – стан фактичної «готовності до реалізації» суб'єктивних прав, а індивідуальному правовому статусу кореспондує етап власне їх реалізації [13, с. 28].

Таким чином, молодь як специфічна соціальна група, виступає у правових відносинах з суб'єктивної точки зору у трьох вимірах: по-перше, як носій загальних конституційних прав та обов'язків особистості; по-друге, як носій специфічних суб'єктивних прав з можливістю їх фактичної реалізації у суспільному житті; по-третє, як сукупність індивідів, кожний з яких підпадає під законодавчо закріплені ознаки молоді і тому реально користується правами та виконує обов'язки у повсякденному житті.

Як здається, подібна юридико-технічна конструкція із застосуванням категорії «правовий модус молоді» є найбільш вдалою, адже саме поняття модусу відображає міру, спосіб, вид, норму, а також перехідну якість, властиву предмету лише у деяких

його станах на відміну від постійної якості предмета – атрибуту [14, с. 19]. При цьому загальний правовий статус є спільним, рівним та постійним відносно усіх осіб, а категорія правового модусу більш конкретна, спеціалізована, оскільки ґрунтується на певній юридико-значущій засаді (сфера діяльності, вік, стан здоров'я, рівень освіти тощо), що виконує функцію соціальної диференціації, яка втім не повинна переходити у соціальну дискримінацію, коли забезпечення того чи іншого правового модусу відбувається за рахунок звуження чи порушення суб'єктивних прав інших соціальних груп.

Застосовуючи концепцію правового модусу до питання про правовий статус молоді, варто відзначити, що такий статус є комплексним та охоплює різноманітні галузі права: міжнародне, конституційне, муніципальне, трудове, цивільне, господарське, адміністративне та інші. За великим рахунком, правовий статус молоді забезпечується юридичними засобами усіх без винятку галузей національного права, оскільки специфічні права, свободи, законні інтереси, обов'язки молоді стосуються усіх без винятку більш чи менш важливих сфер суспільного життя. В усіх таких сферах права, свободи та законні інтереси молоді мають бути забезпечені публічно-правовими засобами, у тому числі це цілком стосуються інструментів локальної демократії, функціонування яких регулюється муніципально-правовими нормами та забезпечується системою органів місцевого самоврядування у нашій державі.

В той же час, слід зазначити, що використання категорії «правовий модус» замість більш традиційного поняття «спеціальний юридичний статус» у юридичній науці та юридико-технічних конструкціях є дискусійним та не досить усталеним. Зокрема на недоцільність застосування вказаного поняття вказує Н. В. Витрук, але, за слушним висловлюванням В. В. Ровного, «без яких-небудь переконливих аргументів віддає перевагу категорії спеціального правового статусу як більш виправданій та необхідній» [15, с. 187].

На подібні твердження можна відповісти аргументацією про те, що формальна взаємодія інститутів правового статусу та правового модусу являє собою співвідношення категорій «загальне» та «особливе». Таким чином, правовий модус доповнює або обмежує правовий статус (тобто корегує його). При цьому як доповнення, так і обмеження стосуються не тільки правового статусу як такого, але й існують на більш конкретному його рівні тієї чи іншої галузі права, до якої належить або на яку орієнтований правовий модус.

Якщо проаналізувати правовий статус молоді з подібних доктринальних позицій, то можна зробити цілком виправданий висновок про об'єктивний характер існування цілого комплексу правових модусів такої специфічної соціальної групи, як молодь. Зокрема одним з таких правових модусів є правовий модус як членів територіальної громади, який встановлює певні доповнення до правового статусу молоді в Україні через нормативно-правову регламентацію муніципальних прав молоді людини та гарантування додаткових способів юридичного захисту таких прав на рівні функціонування системи органів місцевого самоврядування.

Висновки. Отже, аналізуючи теоретико-методологічні аспекти визначення правового статусу молоді, можна дійти до певних наукових висновків концептуально-онтологічного змісту щодо сутності досліджуваної категорії, серед яких найважливішими вбачаються такі: а) специфічні права, свободи, законні інтереси, обов'язки молоді знаходять свій прояв на усіх рівнях юридичного наповнення правового статусу, а саме – у загальному правовому статусі особистості (конституційні права та обов'язки людини і громадянина); у правовому статусі молоді в Україні (комплекс норм різних галузей національного права, які визначають специфічні права,

свободи, законні інтереси, обов'язки молоді); у фактичних правових модусах молоді, одним з яких є правовий модус молоді як членів територіальної громади (комплекс норм, які закріплюють муніципальні права молоді та юридичні засоби їх забезпечення та захисту у системі органів місцевого самоврядування); в індивідуальних правових статусах кожної окремої молодої людини, що постійно проживає на території певного міста, селища, села згідно з адміністративно-територіальним устроєм нашої держави; б) категорія «правовий модус» є більш вдалою, ніж поняття «спеціальний правовий статус», адже відображає не тільки нормативно-правову матерію, але й практики застосування відповідних норм права та конкретні правові відносини, виступаючи у правовій системі як елемент міри, образу, виду, способи дії на практично-прикладному рівні реалізації відповідних специфічних прав, свобод, законних інтересів, обов'язків молоді); в) муніципально-правовий рівень забезпечення правового статусу молоді є одним з найважливіших рівнів його реалізації, адже саме на цьому рівні реалізується більшість суб'єктивних прав та законних інтересів людини і громадянина взагалі та зокрема молоді як окремої соціальної групи у різноманітних суспільних відносинах.

Залишається сподіватися, що означені теоретико-методологічні конструкції правового статусу та локальних правових модусів молоді стануть належним підґрунтям для подальшого наукового та науково-практичного опрацювання питання про юридичний зміст правового статусу молоді, роль органів місцевого самоврядування у забезпеченні окремих елементів відповідного статусу, наближення вітчизняного муніципального права до європейських правових стандартів локальної демократії та реалізації прав членів територіальних громад у сучасних умовах суспільної життєдіяльності.

Список використаної літератури:

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підруч. - 2-е вид. перероб. і доп. / О. Ф. Скакун. – Харків : Еспада, 2009. – 752 с. ; Skakun O. F. Teoriia derzhavy i prava (Entsyklopedychnyi kurs) : pidruch. - 2-e vyd. pererob. i dop. / O. F. Skakun. – Kharkiv : Espada, 2009. – 752 s.
2. Теорія держави і права : Академічний курс : підруч. / Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчук. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 685 с. ; Teoriia derzhavy i prava : Akademichnyi kurs : pidruch. / N. M. Onishchenko, O. V. Zaichuk. – Kyiv : Yurinkom Inter, 2008. – 685 s
3. Малько А. В. Теория государства и права : учеб. / А. В. Малько, Н. И. Матузов. – Москва : Юристъ, 1996. – 520 с. ; Malko A. V. Teoriya gosudarstva i prava : ucheb. / A. V. Malko, N. I. Matuzov. – Moskva : Yurist, 1996. – 520 s.
4. Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус» / А. В. Панчишин // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 95-98 ; Panchyshyn A. V. Poniattia, oznaky ta struktura katehorii «pravovyi status» / A. V. Panchyshyn // Chasopys Kyivskoho universytetu prava. – 2010. – № 2. – S. 95-98
5. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учеб. / О. Ф. Скакун. – Харьков : Консум, 2000. – 703 с. ; Skakun O. F. Teoriya gosudarstva i prava : ucheb. / O. F. Skakun. – Kharkov : Konsum, 2000. – 703 s.
6. Фролова Е. А. Методологические основы разграничения концепций правопонимания / Е. А. Фролова // Методология юридической науки: состояние проблемы, перспективы : сб. / под ред. М. Н. Марченко. – Москва : Юрист, 2008. – Вып. II. - 300 с. ; Frolova Ye. A. Metodologicheskie osnovy razgranicheniya kontseptsiy pravoponimaniya / Ye. A. Frolova // Metodologiya yuridicheskoy nauki: sostoyanie problemy, perspektivy : sb. / pod red. M. N. Marchenko. – Moskva : Yurist, 2008. – Vyp. II. - 300 s.

7. Остин Д. Определение области юриспруденции / Д. Остин // Антология мировой правовой мысли. В 5-ти т. – Москва, 1999. – Т. 5. - 829 с. ; Ostin D. Opredelenie oblasti yurisprudentsii / D. Ostin // Antologiya mirovoy pravovoy mysli. V 5-ti t. – Moskva, 1999. – Т. 5. - 829 s.

8. Заєць А. П. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду / А. П. Заєць. – Київ : Парлам. вид-во, 1999. – 248 с. ; Zaiets A. P. Pravova derzhava v konteksti novitnoho ukrainskoho dosvidu / A. P. Zaiets. – Kyiv : Parlam. vyd-vo, 1999. – 248 s.

9. Головатий С. П. Верховенство права. В 3-х кн. / С. П. Головатий. – Київ. : Фенікс, 2006. - Кн. 1 : Верховенство права: від ідеї – до доктрини. – 624 с. ; Holovatyı S. P. Verkhovenstvo prava. V 3-kh kn. / S. P. Holovatyı. – Kyiv. : Feniks, 2006. - Кн. 1 : Verkhovenstvo prava: vid idei – do doktryny. – 624 s.

10. Погорілко В. Ф. Коментар до статті 8 / В. Ф. Погорілко // Коментар до Конституції України. – Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1996. – 377 с. ; Pohorilko V. F. Komentar do statii 8 / V. F. Pohorilko // Komentar do Konstytutsii Ukrainy. – Kyiv : In-t zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, 1996. – 377 s.

11. Шульга А. М. Правовий статус особистості, його види / А. М. Шульга // Право і безпека. – 2012. – № 2. – С. 19-22 ; Shulha A. M. Pravovyi status osobystosti, yoho vydy / A. M. Shulha // Pravo i bezpeka. – 2012. – № 2. – S. 19-22

12. Малько А. В. Теория государства и права в вопросах и ответах / А. В. Малько. – Москва : Юристъ, 1997. – 570 с. ; Malko A. V. Teoriya gosudarstva i prava v voprosakh i otvetakh / A. V. Malko. – Moskva : Yurist, 1997. – 570 s.

13. Патюлин В. А. Субъективные права граждан: основные черты, стадии, гарантии реализации / В. А. Патюлин // Советское государство и право. – 1971. – № 6. – С. 24-32 ; Patyulin V. A. Subektivnye prava grazhdan: osnovnye cherty, stadii, garantii realizatsii / V. A. Patyulin // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. – 1971. – № 6. – S. 24-32

14. Матузов Н. И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права / Н. И. Матузов. – Саратов, 1972. – 292 с. ; Matuzov N. I. Lichnost. Prava. Demokratiya. Teoreticheskie problemy subektivnogo prava / N. I. Matuzov. – Saratov, 1972. – 292 s.

15. Витрук Н. В. Основные теории правового положения личности в социалистическом обществе / Н. В. Витрук. – Москва, 1979. – 229 с. ; Vitruk N. V. Osnovnye teorii pravovogo polozheniya lichnosti v sotsialisticheskom obshchestve / N. V. Vitruk. – Moskva, 1979. – 229 s.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2016 року

N. M. Zapolska

THE THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF DETERMINATION OF YOUTH LEGAL STATUS

The article is devoted to legal research of theoretical and methodological aspects of the legal definition of the category «Legal Status of Youth» as a specific set of rights, freedoms, responsibilities and legitimate interests of the young person.

It is alleged that at the local level youth enjoys legal modus as the subject of municipal law relations and a set of territorial communities with a special amount of municipal rights and guarantees of security in the system of local government.

Thus one of the most important rights of young people that make up its legal status should be considered a right of young people to participate in solving local problems, because the formation and development in Ukraine of local democracy is seen one of the most important social, political and legal factors improving democratic state, an important means the formation of civil society at the local level. In particular, one of the important features of

the legal status of young people perceived need for enhanced legal protection of the legitimate interests of the young person as a member of a territorial community in modern conditions of municipal law and local democracy.

The question of the substance of the term «legal status of youth» is seen very relevant in the current development of legal science as provides a conceptual analysis of the constituent elements and importance of this category both in terms of constitutional law as well from the standpoint of the study of representations of general theory of legal rights of the content of the legal status of the subjects of legal relations in the relevant national legal system.

In this approach there is a need for significant improvement of theoretical concepts concerning doctrinal understanding of personal, legal mode of youth at the municipal level, the development of new legal structures that meet modern conditions of social life.

It is hoped that defined the theoretical and methodological design of legal status and legal modes of local youth will be properly foundation for further research and scientific and practical study of the question of the legal content of the legal status of young people, the role of local government in providing certain elements of the status of municipal law approximation of national European legal standards of local democracy and the rights of members of communities in modern conditions of social life.

Keywords: legal status, youth, community, identity, legal modus, local government.

УДК 382.77(045)

А. С. Калінкін

СУЧАСНИЙ СТАН КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ У СФЕРІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена проблемам сучасного стану конституційної реформи в сфері децентралізації в Україні. Автор аналізує вплив європейських стандартів організації та діяльності публічної влади на процеси посилення ролі територіальних громад у вирішенні суспільно важливих питань. Вказуються способи удосконалення балансу між гілками влади, а також між різними рівнями публічної влади, у тому числі – на рівні взаємовідносин між державною та муніципальною владою у сучасних умовах державно-правового та конституційного розвитку суспільних відносин.

Ключові слова: конституційна реформа, конституція, конституційний лад, децентралізація, державна влада.

Постановка проблеми. Децентралізація публічної влади є одним з найважливіших напрямів конституційної модернізації суспільного ладу України у відповідності до європейських правових та управлінських стандартів, що пояснюється з декількох найважливіших позицій.

По-перше, посилення локальної демократії, реальних можливостей територіальних громад та сформованих такими громадами органів місцевого самоврядування є одним з пріоритетних способів забезпечення прав та свобод людини, дотримання балансу між соціальними групами, а також добробуту соціуму в цілому, що знаходить свій прояв як у процесах регіоналізації, так і в формі муніципалізації публічно-владних відносин.

По-друге, надання регіональному та муніципальному рівням публічного управління максимального обсягу повноважень та реальних можливостей їх реалізації, як показує досвід розвинутих європейських держав з усталеними конституційно-

правовими системами, має наслідком створення ефективної моделі публічного управління, що діалектично поєднує державний, регіональний та муніципальний рівень вирішення єдиних суспільно важливих завдань.

По-третє, враховуючи стратегічний курс України на вступ до Європейського Союзу, слід враховувати виключну важливість та ключовий характер імплементації європейських стандартів децентралізації державної влади та інституціонального, функціонального, бюджетно-фінансового та матеріально-технічного посилення ролі місцевого самоврядування у конституційно-правовій системі держави й суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. різноманітні аспекти здійснення місцевого самоврядування, децентралізаційних процесів, імплементації європейських правових стандартів публічного управління та міжінституційних відносин у суспільстві розглядалися у працях багатьох вчених, серед яких слід окремо назвати таких, як М. О. Баймуратов, О. В. Батанов, В. І. Борденюк, Ю. О. Волошин, П. Ф. Гураль, О. В. Зайчук, Б. В. Калиновський, А. М. Колодій, О. Л. Копиленко, М. І. Корнієнко, В. В. Кравченко, В. С. Куйбіда, П. М. Любченко, М. П. Орзіх, М. В. Пітцик, В. Ф. Погорілко, Х. В. Приходько, М. О. Пухтинський, А. Ф. Ткачук, Ю. М. Тодика, О. Ф. Фрицький, В. М. Шаповал, Ю. С. Шемшученко.

Водночас у наявних дослідженнях відсутній комплексний аналіз децентралізації державної влади саме як структурно-функціонального елемента конституційної модернізації конституційного ладу України в цілому з урахуванням тих складних загроз та викликів, що постали перед політико-правовою системою нашої держави на сучасному етапі її новітнього становлення та розвитку.

Мета дослідження. Метою статті є з'ясування особливостей та подальших тенденцій конституційної реформи в сфері децентралізації державної влади.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи сучасну проблематику проведення конституційної реформи в сфері децентралізації державної влади в Україні, слід зазначити, що доцільно розглянути декілька вимірів існування та способів реальної конституційної модернізації суспільних відносин.

Вбачається доцільним розглянути проблемні питання сучасного конституційно-правового розвитку України у чотирьох вимірах комплексної реалізації публічно-владних функцій на різних вертикально інтегрованих структурно-функціональних рівнях суспільної життєдіяльності: 1) конфліктні питання інститутів демократії (вибори, референдум) та конституційного ладу України в цілому (як такого, що встановлює та регулює демократичний політичний режим реалізації державної влади в країні); 2) конфліктні питання організації та діяльності Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України (з точки зору запобігання та вирішення урядових та парламентських конституційних криз внаслідок факту недосконалості чи певної колізії конституційно-правових норм); 3) конфліктні питання визначення та реалізації конституційно-правового статусу Президента України (з позицій недопущення та запобігання президентській інституційній конституційній кризі, а також вирішення правових колізій та прогалин у конституційно-правовому регулюванні функцій та повноважень глави Української держави, порядку його обрання та підстав дострокового припинення повноважень); 4) проблемні питання розподілу повноважень між вищими, центральними, місцевими органами державної влади, та органами місцевого самоврядування (децентралізаційні процеси у вузькому значенні цієї комплексної політико-правової категорії; цей блок конституційно-правових удосконалень доцільно найбільш детально розглянути в окремому, наступному підрозділі даного дисертаційного дослідження. – Авт.).

Говорячи про конституційно-правове регулювання демократичного конституційного ладу та пов'язані з цим проблемні конституційно-правові питання на сучасному етапі в Україні, слід відзначити, що сутність конституційного ладу в Україні, на думку В. М. Шаповала, визначається змістом I, III і XIII розділів Конституції. Розділ I «Загальні засади» фіксує основи конституційного ладу, містить положення сутнісного характеру, більшість із яких виконує роль юридичного підґрунтя, нормативної першооснови для інших конституційних положень. Цей розділ слід розуміти як змістовний стрижень Основного Закону, причому значна частина його норм є нормами-принципами, які забезпечують найбільш загальний рівень регулювання. Розділ III «Вибори. Референдум» (основні інститути прямої демократії, що слугують способами вирішення конституційних криз політико-правового характеру), розвиваючи відповідні основи конституційного ладу, визначає загальні умови здійснення народного волевиявлення через форми безпосередньої демократії. Зміст розділу відображає юридичні параметри реалізації ідеї народного суверенітету, або народовладдя. Положення цього розділу Конституції є основою механізмів і безпосередньої, і представницької демократії. Нарешті, в розділі XIII «Внесення змін до Конституції України» засвідчено фундаментальний характер Основного Закону України, його найвищу силу. Співвіднесеність положень цього розділу з явищем конституційного ладу має свого роду інструментальне значення: він містить положення про внесення змін до названих трьох розділів Конституції, що конкретизують вимогу Конституції про виняткове право народу визначати й змінювати конституційний лад в Україні [1, с. 279-280].

Поняття «конституційний лад» у Конституції не визначено, хоча цей термін зустрічається в її тексті тричі. З положень статей 17 і 37 Конституції незаперечно випливає, що конституційний лад, тобто закріплений Конституцією економічний, соціальний, національний, політичний (включаючи державний) та інший устрій України, заборонено змінювати насильницьким шляхом. Не таким однозначним є положення статті 5 Конституції, згідно з яким єдиним суб'єктом, котрий має прерогативу визначення та зміни конституційного ладу, визнано український народ.

Однак і визначення, і зміна конституційного ладу не можуть відбуватися свавільно, зокрема, шляхом антиконституційного державного перевороту, насильства тощо, навіть якщо суб'єктом таких дій є «народ» або вони вчиняють ся «від імені народу». Оскільки в Конституції йдеться про конституційне право народу визначати та змінювати конституційний лад, то це означає, що такі акти мають відбуватися у передбачений Конституцією спосіб як реалізація народом його конституційних повноважень через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії. Тому, наприклад, вимоги громадян на мітингах, демонстраціях тощо про зміну державного устрою, звернені до законодавчого органу чи глави держави з додержанням Конституції та законів, можна розглядати як одну з форм безпосередньої демократії, що допускаються Конституцією.

Водночас, право визначення конституційного ладу й право зміни його в Конституції не розрізняються. Теоретично, очевидно, ці поняття мають певні відмінності. Зокрема, змінами конституційного ладу є, на наш погляд, окремі реформаційні перетворення окремих його складових, що не потребують прийняття нової Конституції або нової редакції чинної Конституції. Натомість, визначення конституційного ладу передбачає ревізію існуючого суспільного ладу в усіх його основних складових і встановлення якісно нового ладу, що потребує прийняття нової Конституції. Але з точки зору його реалізації і право визначення, і право зміни конституційного ладу підпорядковуються єдиному конституційному режиму.

Крім того, варта уваги ще одна принципова обставина. За попередньою Конституцією наша держава визначалася як загальнонародна. Було встановлено, що вся влада в Україні належить народові, який здійснює державну владу через ради народних депутатів, що становлять політичну основу України. Найважливіші питання державного життя виносяться на всенародне обговорення, а також ставляться на всенародне голосування (референдум). Водночас, Конституцією встановлювалося, що Верховна Рада України – єдиний орган законодавчої влади України і є правомочною розглядати та вирішувати будь-яке питання, що не належить згідно з Конституцією до компетенції органів державної виконавчої чи судової влади, а також не є таким, що вирішується винятково всеукраїнським референдумом. Водночас до виняткового відання Верховної Ради України було віднесено, насамперед, прийняття Конституції України, внесення змін до неї [2].

Отже, ухвалюючи 1996 року нову Конституцію, Верховна Рада фактично реалізувала своє конституційне повноваження як уповноважений представницький орган влади, від імені українського народу та виражаючи його суверенну волю. Парламент, по суті, визначив новий конституційний лад України, визнавши носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні народ, закріпивши його виняткове право визначати та змінювати в майбутньому конституційний лад, позбавивши водночас такого права державу. Більше того, Верховна Рада України відмовилася від належного їй повноваження приймати Конституцію України, залишивши за собою лише повноваження вносити зміни до нової Конституції. Натомість народ затверджує найпринциповіші зміни до Конституції. Це означає, що політичні сили, які визначали конституційний лад України у 1996 році, поклали в основу концепції її нової Конституції ідею народного суверенітету.

Однак зазначена ідея в Конституції виявилася реалізованою не повною мірою, оскільки порядок реалізації народом права визначати та змінювати конституційний лад шляхом прийняття нової Конституції або внесення змін до чинної виявився конституційованим не досить чітко. Зокрема, у Конституції взагалі не передбачено, що народ має право її приймати, а розділ XIII щодо внесення змін до Конституції не передбачає ініціювання громадянами таких змін. Отже, за народом залишено повноваження затверджувати чи не затверджувати зміни до Конституції, якщо їх ініціюють народні депутати або Президент України та ухвалить Верховна Рада. На наш погляд, тут є певна внутрішня суперечність, оскільки виняткове право народу змінювати конституційний лад, по суті, ставиться під сумнів такою «технологією» внесення змін до Конституції, за якою народ фактично позбавлений права змінювати її самостійно.

Цей висновок підтверджує практика використання всеукраїнського референдуму з метою внесення змін до Конституції України та позиція Конституційного Суду. Як відомо, 16 квітня 2000 року відбувся всеукраїнський референдум на вимогу більш як трьох мільйонів громадян України, метою якого було з'ясування народного волевиявлення щодо низки питань стосовно змін у конституційному ладі України.

У зв'язку з наявністю спірних питань стосовно конституційності Указу Президента України «Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою» від 15 січня 2000 року за поданням народних депутатів України цю справу розглянув Конституційний Суд. Позиції суб'єкта подання й глави держави у цій справі, а також рішення Конституційного Суду свідчать про наявність дискусійних питань у конституційному визначенні засад народовладдя [2].

Конституційний Суд України визнав таким, що суперечить Конституції, питання референдуму щодо її прийняття всеукраїнським референдумом, вважаючи, що

Основний Закон України, закріплюючи право визначати й змінювати конституційний лад винятково за народом, встановив чіткий порядок внесення змін до Конституції, і що це питання «вноситься на всеукраїнський референдум без з'ясування волі народу щодо необхідності прийняття нової Конституції України і, отже, ставить під сумнів чинність Основного Закону України, що може призвести до послаблення встановлених ним основ конституційного ладу в Україні, прав і свобод людини і громадянина» [2]. Це рішення Конституційного Суду України, з нашої точки зору, є не тільки теоретично не обґрунтованим, а й принципово помилковим, таким, що має негативні політико-правові наслідки для розвитку правової думки й державотворення в Україні, перспектив побудови в ній демократичної та правової держави.

Хибною, як вбачається, є логіка Конституційного Суду України щодо неможливості вирішення референдумом питання прийняття Конституції. За цією логікою Конституція, закріпивши право визначати й змінювати конституційний лад винятково за народом, встановила такий порядок внесення змін до Конституції, який виключає реалізацію такого права за ініціативою виборців і робить її цілком залежною від розсуду державної влади, зокрема, того ж Конституційного Суду, що пропонує спочатку «з'ясувати волю народу щодо необхідності прийняття нової Конституції України», і лише після цього ставити перед народом питання про його згоду приймати Конституцію всеукраїнським референдумом.

Установлення шляхом усенародного голосування порядку прийняття Конституції України є елементом реалізації виняткового права, вказаного у статті 5 Конституції, а саме: закріпити лише за народом повноваження приймати Конституцію країни та визначати безпосередньо народом, а не від його імені конституційний лад України. Проте це аж ніяк не означає, що це повноваження потребує негайної реалізації і що ставиться під сумнів дія чинної Конституції України.

Конституційний Суд України не врахував, що з'ясування волі народу щодо необхідності прийняття нової Конституції України залежить також і від того, хто і в якому порядку має її приймати. Якщо, наприклад, це робитиме парламент, якому народ не довіряє, то виборцям немає сенсу підтримувати прийняття нової Конституції наявним складом парламенту. За відсутності чітко визначеного порядку прийняття Конституції України потрібно спочатку встановити його, а потім з'ясовувати необхідність, строки прийняття та зміст нового Основного Закону.

Як зазначає у зв'язку з цим В. М. Шаповал, референдум щодо прийняття конституції є первинним щодо референдуму про внесення до неї змін. Референдна форма прийняття конституції, разом із формою прийняття її спеціально обраними установчими зборами вважається класичною. У такі способи приймалися перші конституції кінця XVIII століття в Європі та Північній Америці. Із середини XIX століття поширилася форма прийняття конституції парламентом, хоча частина теоретиків застерігала щодо відсутності у депутатів парламенту спеціального мандата (доручення виборців) на прийняття саме конституції. Проте і сьогодні референдарна форма прийняття конституції є широко визнаною. Саме референдум, як стверджує К. Книгін [3, с. 29], порівняно з іншими формами народовладдя, надає народові, воля якого має вирішальне значення, можливість прямо впливати на рішення широкого кола питань, що являють загальнонаціональний інтерес.

Шляхом референдуму були, зокрема, прийняті чинні конституції Азербайджану, Албанії, Білорусі, Вірменії, Данії, Естонії, Казахстану, Литви, Росії, Туреччини, Франції та ін. У деяких країнах референдуму передувало ухвалення конституції парламентом (Іспанія, Польща) або установчими зборами (Румунія), чим забезпечувалися додаткові умови її суспільної адаптації [4].

Прийняття конституції шляхом референдуму, продовжує В. М. Шаповал, звичайно супроводжується запровадженням відповідного порядку внесення до неї змін. Однак головним є те, щоб конституція була взагалі легітимною, тобто прийнятою у спосіб, який прямо визначений у попередній конституції або вочевидь впливає з її змісту. Інакше все буде зведено до питання політичної доцільності прийняття нової конституції. Вочевидь, чинна Конституція прямо не передбачає прийняття нової; однак це не означає неможливості прийняття на основі її положень нової і також легітимної Конституції [5, с. 4].

З наведених міркувань слід було б дійти висновку, що хоча чинна Конституція України і не встановлює порядку прийняття нової, з її змісту стає очевидною можливість прийняття нового Основного Закону не інакше, як через всеукраїнський референдум, оскільки навіть внесення окремих змін потребує затвердження їх у такий спосіб.

Згадане рішення Конституційного Суду щодо всеукраїнського референдуму, на нашу думку, спирається на помилкове концептуальне розуміння загальних засад Конституції, оскільки правило, за яким лише державні органи та їхні посадові особи обмежені у своїх діях підставами, межами повноважень та способами, передбаченими Конституцією і законами України (ст. 6 і 19 Конституції), Конституційний Суд застосовував вимоги цих норм Конституції України до дій громадян, які ініціюють проведення референдуму з певного питання, а також до рішення народу, яке визначається голосуванням щодо відповідної ініціативи громадян. Аналогічною є правова позиція Конституційного Суду і в рішеннях від 5 жовтня 2005 року № 6-рп у справі про здійснення влади народом та від 16 квітня 2008 року № 6-рп у справі про прийняття Конституції та законів України на референдумі. Згідно з рішенням від 16 квітня 2008 року, зокрема, КС зазначив, що положення частини другої статті 72 Конституції в контексті положень статті 5 Конституції треба розуміти так, що народ як носій суверенітету і як єдине джерело влади в Україні, здійснюючи своє волевиявлення через всеукраїнський референдум за народною ініціативою, може в порядку, який має бути визначений Конституцією і законами України, приймати закони України (вносити до них зміни), крім законів, прийняття яких на референдумі не допускається згідно з Конституцією України [1].

У зв'язку з цим потрібно вдосконалити процедуру внесення змін до Конституції, встановленої її розділом XIII, адже юридико-технічна недосконалість цієї процедури призвела до численних конституційно-правових конфліктів і не виправданого коригування її рішеннями Конституційного Суду, тому конституційне визначення цієї процедури має бути чіткішим [1].

Загалом, якщо вести мову про конституційно-правові проблеми визначення та зміни конституційного ладу, важливо чітко позначити концептуальні орієнтири для цього. Ними, як здається, є засадничі положення ст. 1 і 3 Конституції. Конституційний лад України має формуватися та утверджуватися як демократичний, соціальний і правовий, в його змісті мають бути визначальними людина, її життя і здоров'я, честь, гідність і безпека, а також зміцнення громадянської злагоди на землі України, як зазначено в преамбулі Конституції.

Тільки демократична публічна влада, яка реалізовує інтереси народу для народу, діє як єдиний владний суб'єкт на основі права і закону, може забезпечити і визначення та формування, і утвердження необхідного Україні конституційного ладу.

Проблема єдності публічної влади (навіть за умови яскраво вираженої актуалізації загальних децентралізаційних тенденцій у політико-правовому розвитку суспільства. – Авт.) в цьому сенсі стає сьогодні в Україні, як ніколи, актуальною, що безпосередньо

впливає і на можливість запобігання та вирішення конституційних криз та уникнення колізій конституційно-правових норм шляхом звернення до народу як єдиного джерела влади через демократичні процедури (вибори, референдум), які повністю відповідають чинному конституційному ладу, встановленому Конституцією України 1996 р.

Висновки. Отже, виходячи з означених позицій, можна зробити низку важливих висновків відносно проблемних конституційно-правових питань у контексті подальшого удосконалення подальшого конституційного ладу та інститутів конституційної демократії в Україні на сучасному етапі, серед яких необхідно відзначити наступні: а) конституційний лад України має формуватися та утверджуватися як демократичний, соціальний і правовий, в його змісті мають бути визначальними людина, її життя і здоров'я, честь, гідність і безпека, а також зміцнення громадянської злагоди на землі України, як зазначено в преамбулі Конституції, що має стати концептуальним, засадничим положенням для подолання будь-яких колізій конституційно-правових норм та вирішення конституційних криз в Україні; б) із загальних положень про конституційний лад України виходить реальна можливість прийняття нового Основного Закону не інакше, як через всеукраїнський референдум, оскільки навіть внесення окремих змін потребує затвердження їх у такий спосіб; в) зміст розділу III Конституції України «Вибори. Референдум» безпосередньо відображає юридичні параметри реалізації ідеї народного суверенітету, з чого випливає першочергове значення врахування народної волі при практичному вирішенні конституційних криз та конфліктів будь-якого інституційного характеру (парламентського, урядового, президентського, судового тощо).

Список використаної літератури:

1. Юридична енциклопедія : в 6-ти т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – Київ : Укр. Енцикл., 2001. – Т. 3. – 736 с. ; Yurydychna entsyklopediia : v 6-ty t. / redkol. : Yu. S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. – Kyiv : Ukr. Entsykl., 2001. – Т. 3. – 736 с.

2. Теплюк М. Конституційний лад в Україні: поняття та деякі питання порядку його визначення і зміни [Електронний ресурс] / М. Теплюк // Віче. – 2008. - № 12. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/1007/> ; Tepluk M. Konstytutsiinyi lad v Ukraini: poniattia ta deiaki pytannia poriadku yoho vyznachennia i zminy [Elektronnyi resurs] / M. Tepluk // Viche. – 2008. - № 12. – Rezhym dostupu : <http://www.viche.info/journal/1007/>

3. Книгін К. Правове визначення референдуму як форми народовладдя: проблеми теорії і практики / К. Книгін // Право України. – 2001. – № 11. – С. 28-31 ; Knyhin K. Pravove vyznachennia referendumu yak formy narodovladdia: problemy teorii i praktyky / K. Knyhin // Pravo Ukrainy. – 2001. – № 11. – S. 28-31

4. Законодательные страницы. Конституции мира // Коммерсант. Власть. – 2007. – № 31. – С. 61-70, № 32. – С. 61-70, № 33. – С. 59-69 ; Zakonodatelnye stranitsy. Konstitutsii mira // Kommersant. Vlast. – 2007. – № 31. – S. 61-70, № 32. – S. 61-70, № 33. – S. 59-69

5. Шаповал В. М. Основний Закон України і референдум: до питання про «стабільність» Конституції / В. М. Шаповал // Право України. – 2000. – № 2. – С. 4-5 ; Shapoval V. M. Osnovnyi Zakon Ukrainy i referendum: do pytannia pro «stabilnist» Konstytutsii / V. M. Shapoval // Pravo Ukrainy. – 2000. – № 2. – S. 4-5

Стаття надійшла до редакції 19.04.2016 року

A. S. Kalinkin

CURRENT STATE CONSTITUTIONAL REFORMS IN DECENTRALIZATION GOVERNMENT IN UKRAINE

The article deals with the problems of the current state of constitutional reform to decentralization in Ukraine. The author analyzes the impact of European standards organization and activities of public authorities in processes of strengthening the role of local communities in addressing social issues. Identifies ways to improve the balance between the branches of government and between the various levels of public authority, including - at the level of relations between the state and municipal authorities in modern conditions of state law and constitutional development of public relations.

In the context of management and the management of the public authorities, it should be noted that decentralization can not be narrowed to the territorial organization of the decision to exclude her from the structure of executive power, because it is inherent in the whole system of democratically organized public authorities. Decentralization describes the transformation mechanism of realization of powers in government, which consists of the control subsystem (control subjects) and controlled subsystem (facilities management), and the constant interaction of subjects and objects of management.

At the level of functioning of state and government institutions in terms of broader constitutional reform decentralization should be understood as complex constitutional and legal and industry legal process of transferring powers of public authorities from the state to regional and / or municipal level with a view to the fullest to ensure effective implementation of the rights and legitimate interests of citizens - members of local communities through as close to the communities of financial resources, material and technical base of power, administrative services, methods of protection and redress.

Keywords: *constitutional reform, constitution, constitutional order, decentralization, public authorities.*

УДК 343.228

Б. М. Орловський

ПОРІВНЯЛЬНА ГЕОГРАФІЯ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ У ЗАКОНОДАВСТВІ ПРЕДСТАВНИКІВ ГІБРИДНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ

Стаття присвячена дослідженню кримінально-правових норм про необхідну оборону у законодавстві представників гібридних типів правових систем (змішаного, релігійного та соціалістичного права). Автор проводить порівняльно-правовий аналіз закріплення необхідної оборони як правомірного вчинку в цих країнах за такими критеріями: найменування; місцезнаходження; форма здійснення; система об'єктів захисту; правова підстава. На підставі проведеного порівняльно-правового аналізу робляться відповідні узагальнені висновки.

Ключові слова: *необхідна оборона, правомірна оборона, самооборона, превентивна дія, незаконний напад, незаконне посягання, діяння.*

Постановка проблеми. Необхідна оборона як обставина, що виключає злочинність діяння забезпечує право кожної особи на самостійний захист від суспільно небезпечних посягань, що ставить перед державою обов'язок забезпечення належного її кримінально-правового регулювання з урахуванням вимог міжнародних стандартів. Тому дослідження та вивчення кримінально-правового закріплення норм про необхідну оборону у законодавстві представників гібридних типів правових систем (змішаного, релігійного та соціалістичного права) для визначення прогресивного зарубіжного

досвіду є важливим питанням у цьому напрямку.

Актуальність теми обумовлена відсутністю належно проведеного порівняльно-правового аналізу норм про необхідну оборону у кримінальному законодавстві різних представників гібридних типів правових систем (за критеріями найменування, місцезнаходження, форми здійснення, системи об'єктів захисту та правової підстави). Також вона обумовлена можливістю подальшого використання, за належного теоретичного обґрунтування, прогресивного зарубіжного досвіду у кримінальному законодавстві України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням закріплення кримінально-правових норм про необхідну оборону у КК окремих представників змішаної, релігійної, соціалістичної правових систем займалися такі вчені як А. І. Ахані, С. С. Беляєв, Ю. Н. Волков, А. І. Коробєєв, І. Д. Козочкін, Н. Ф. Кузнецов, Л. Н. Смірнова, В. Д. Пакутін, О. Ф. Скаун та інші. Однак системного дослідження кримінально-правового закріплення норм про необхідну оборону у КК різних представників гібридних типів правових систем з проведенням їх порівняльно-правового аналізу за озвученими автором п'ятьма критеріями в науці кримінального права допоки не здійснювалось.

Метою і задачами статті є: дослідження кримінально-правового закріплення норм про необхідну оборону у КК різних представників гібридних типів правових систем; проведення порівняльно-правового аналізу цих норм за озвученими автором п'ятьма критеріями із формуванням відповідних узагальнюючих висновків.

Виклад основного матеріалу. Країни гібридних типів правових систем (змішаного, релігійного та соціалістичного права) відзначаються впливом на формування їх національного права різних зовнішніх чинників (права інших країн, релігії, політичної ідеології). Наприклад, країни змішаної правової системи відзначаються тим, що отримали широке запозичення правових елементів як з континентальної так і з англо-американської правової сім'ї, що визначає наступні риси їх законодавства: домінування нормативно-правового акту як формального джерела права; використання судового прецеденту нарівні з нормативно-правовим актом; кодифікація законодавства та рівнозначність процесуального і матеріального права [1, с. 112]. Країни релігійного права визначилися в результаті впливу положень відповідної релігії (іудейської, мусульманської) та релігійних текстів на їх законодавство. Загалом в якості прикладів країн гібридних типів правових систем, не вдаючись у подробиці із порівняльного правознавства щодо їх розмежування, ми розглянемо кримінальне законодавство Японії, Швеції (змішане право); Кореї, Китайської Народної Республіки (соціалістичне право); Держави Ізраїль та Ісламської Республіки Іран (релігійне право).

А) Необхідна оборона за кримінальним правом Японії називається «правомірною обороною» та є обставиною, що виключає утворення складу злочину, тобто такою, що передбачає некараність діяння. Відповідно до ст. 36 «Правомірна оборона та перевищення її меж» Глави 7 «Не утворення складу злочину, пом'якшення покарання і звільнення від покарання» Частини I «Загальні положення» КК Японії правомірна оборона визначається наступним чином: «дія, яка неминуче необхідна для того, щоб захистити себе або іншу особу від безпосередньої загрози неправомірного заподіяння шкоди якому-небудь праву, не карається. Покарання за дію, що перевищує межі оборони в залежності від обставин може бути пом'якшено або дана особа може бути звільнена від покарання» [2, с. 50]. Також в науці кримінального права Японії та у практиці, на підставі судових прецедентів, склалися наступні три основні критерії (ознаки) правомірної оборони: а) вимушеність діяння, яка означає те, що захисна дія є необхідною, а засіб її здійснення є належним; б) захист своїх прав або прав іншої особи,

які широко розглядаються як будь-які інтереси, що захищаються законом; в) захист від безпосередньої загрози неправомірної шкоди [3, с. 474-475].

Проаналізувавши викладені положення можна зробити наступні висновки: об'єктами захисту при правомірній обороні за КК Японії виступають «сама особа, що захищається або інша особа та яке-небудь право»; протиправна поведінка того, хто посягає формулюється як «безпосередня загроза неправомірного заподіяння шкоди»; правомірна поведінка того, хто захищається описується як «дія, яка неминуче необхідна».

В) За кримінальним законодавством Швеції, як представника скандинавської групи країн, необхідна оборона характеризується як «самооборона», правове регулювання якої здійснюється Главою XXIV «Про загальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності» Частини II «Про злочини» Кримінального кодексу. Згідно із § 1 цієї глави: «Діяння, вчинене особою у стані самооборони, утворює злочин, тільки тоді, коли з урахуванням характеру нападу, важливості його об'єкту та інших обставин, воно є явно невинуватим. Право на самооборону існує проти: 1) злочинного нападу на особу або власність, який розпочався або неминуче насувається; 2) особи, яка із застосуванням насильства чи загрози насильства або яким-небудь іншим способом перешкоджає відновленню у володінні власністю, яку спіймали при вчиненні злочину; 3) особи, яка незаконно вторглася або намагається здійснити вторгнення до кімнати, будинку, двору чи судна, або 4) особи, яка відмовляється покинути житло, коли їй було наказано це зробити» [4, с. 198]. В даному параграфі описуються конкретні випадки самооборони особи, пов'язані із захистом власності або відновленням у володінні нерухомим майном.

Далі в § 4 цієї глави зазначено: «Діяння, вчинене особою у випадках, відмінних від описаних раніше у цій Главі, якщо воно було вчинено по необхідності, утворює злочин тільки тоді, коли воно не було виправданим у зв'язку з характером небезпеки, шкоди, заподіяної іншій особі та іншими обставинами. Необхідність існує, коли небезпека загрожує життю, здоров'ю, власності або іншим важливим охоронюваним законом інтересам» [4, с. 198]. В цьому параграфі описується стан «необхідності», в якому обов'язково повинна перебувати особа при здійсненні самооборони і дотримання якого забезпечує правомірність її діянь.

Дослідивши ці норми можна зробити висновки про те, що: об'єкти захисту в рамках самооборони за КК Швеції скорочено характеризуються як «особа» та «власність»; протиправна поведінка того, хто посягає у кодексі формулюється як «напад», який за текстом параграфу деталізується у категоріях: «злочинний напад», «застосування насильства чи загрози насильства», «незаконне вторгнення»; правомірна поведінка того, хто захищається описується через поняття «діяння».

С) За ст. 20 Глави II «Про злочини» Загальної частини Кримінального кодексу Китайської Народної Республіки «необхідна оборона» характеризується наступним чином:

«Діяння, вчинені для запобігання незаконних посягань при захисті державних, суспільних інтересів, особи, що обороняється або інших осіб, їх власності та інших прав, якщо вони заподіяли шкоду особі, що вчинила незаконне посягання, є необхідною обороною і не підлягають кримінальній відповідальності».

За діяння, вчинені у стані необхідної оборони, які очевидно перевищили необхідні межі, що заподіяло значний збиток, повинна наступати кримінальна відповідальність; проте слід призначити покарання нижче нижчої межі або звільнити від покарання.

Діяння, вчинені для запобігання фізичного насильства (мається на увазі у випадку масової бійки), вбивства, розбою, зґвалтування, захоплення заручника та інших

насиленницьких злочинів, що серйозно загрожували безпеці людей, якщо вони спричинили тілесне ушкодження, смерть особи, яка вчинила незаконне посягання, не є перевищенням необхідної оборони і не підлягають кримінальній відповідальності» [5, с. 12]. В цій статті цікавим критерієм для перевищення меж необхідної оборони є посилання на дії, що «очевидно перевищили необхідні межі», чого немає в українському кримінальному законодавстві. Також в ній присутній детальний перелік складів злочинів, при захисті від вчинення яких відсутнє перевищення меж необхідної оборони. На відміну від українського кримінального законодавства, в якому передбачаються випадки підвищеної суспільної небезпеки посягання, в КК КНР, замість таких випадків, передбачені конкретні назви злочинів, закріплених в Особливій частині.

Загалом же проаналізувавши означені норми можна зробити висновки про те, що: об'єктами захисту при необхідній обороні за КК КНР у чіткій послідовності виступають «державні, суспільні інтереси, особа, що обороняється або інші особи, їх власність та інші права»; протиправна поведінка того, хто посягає за текстом статті формулюється як «незаконне посягання»; правомірна поведінка того, хто захищається описується через «діяння... якщо воно заподіяло шкоду».

Д) Необхідна оборона за кримінальним законодавством Республіки Корея, яка зазнала впливу як романо-германської (через японське законодавство) так і англо-американської системи (через законодавство США), називається «самооборона» і регулюється у Розділі I «Вчинення злочину і призначення покарання» Глави II «Злочин» Книги I «Загальні положення» Кримінального кодексу. Згідно із ст. 21 «Самооборона»:

«(1) Дія, вчинена для того, щоб запобігти неминучому несправедливому порушенню чийх-небудь законних інтересів або інтересів іншої особи, не підлягає покаранню, якщо для цього є достатні підстави.

(2) У тих випадках, коли превентивна дія перевищує розумні межі, покарання може бути пом'якшене або воно взагалі не застосовується з урахуванням пом'якшувальних обставин.

(3) У випадках, передбачених попереднім параграфом, дії, вчинені під впливом страху, несподіванки, в стані афекту, в замішанні вночі або під впливом інших надзвичайних обставин, не підлягають покаранню» [6, с. 43]. В характеристиці поняття самооборони за цієї статтею новітнім є посилання на запобігання «неминучому і несправедливому» порушенню, чого до цього не спостерігалось. Також, при описанні перевищення меж самооборони, в корейському кримінальному законодавстві замість посилання на захисні чи оборонні дії, з'являється термін «превентивна дія». Окремо потрібно зазначити про визначення широкого переліку надзвичайних обставин, при перебуванні у стані яких особа не може підлягати покаранню за перевищення меж самооборони.

Розглядаючи ці норми можна зробити наступні висновки: об'єктами захисту при самообороні за КК Республіки Корея виступають «чийх-небудь законні інтереси або інтереси іншої особи»; протиправна поведінка того, хто посягає за текстом статті формулюється як «неминуче несправедливе порушення»; правомірна поведінка того, хто захищається описується через «дію» або «превентивну дію».

Е) В кримінальному законодавстві Держави Ізраїль, яке формувалося під впливом іудейського права, необхідна оборона за ст. 34 «йюд» «Необхідна оборона» Глави «бет» «Обставини, що виключають злочинність діяння» Розділу «хей 1» «Обставини, що виключають кримінальну відповідальність» Частини «алеф» Загальна «Закону про кримінальне право Ізраїлю» характеризується наступним чином: «Особа не буде

підлягати кримінальній відповідальності за діяння, яке вимагалось в негайному порядку для того, щоб відвернути незаконний напад, який загрожував реальною небезпекою заподіяння шкоди для життя, свободи, тіла або майна того, хто обороняється чи іншої особи. Однак особа не буде визнана діючою у стані необхідної оборони, якщо вона своєю порочною поведінкою спровокувала напад, заздалегідь передбачаючи розвиток подій» [7, с. 33-34]. В цій статті детально перераховуються об'єкти захисту при необхідній обороні, такі як життя, свобода, тіло та майно. У статті 34 «йюд 1» «Захист житла, приміщення для ведення бізнесу та огороженої сільськогосподарської ферми» цієї Глави зазначається наступне:

«(алеф). Особа не буде підлягати кримінальній відповідальності за діяння, яке вимагалось в негайному порядку для того, щоб дати відсіч тому, хто з наміром вчинити злочин здійснює вторгнення або входить, а рівно як і робить замах на вторгнення або вхід у житло, приміщення для ведення бізнесу або огорожену сільськогосподарську ферму того, хто захищається чи іншої особи.

(бет). Положення пункту (алеф) цієї статті не поширюються, якщо:

(1). діяння було завідомо нерозумним, при обставинах справи, для дачі відсічі особі, що здійснює вторгнення або вхід;

(2). особа своєю порочною поведінкою спровокувала вхід або вторгнення, заздалегідь передбачаючи розвиток подій...» [7, с. 34]. В даній статті детально описуються положення необхідної оборони, пов'язані із захистом нерухомого майна (житла та іншого приміщення).

Аналізуючи викладені норми можна зробити висновки про те, що: об'єктами захисту при у єврейському законодавстві виступають «життя, свобода, тіло або майно того, хто обороняється чи іншої особи»; протиправна поведінка того, хто посягає характеризується як «незаконний напад, який загрожував реальною небезпекою заподіяння шкоди»; правомірна поведінка того, хто захищається у кодексі визначається як «діяння, яке вимагалось в негайному порядку».

Кримінальне законодавство Ісламської Республіки Іран, яке формувалося під впливом мусульманського права, описує норми про необхідну оборону у статті 61 Глави 4 «Межі кримінальної відповідальності» Книги 1 «Загальні положення» КК наступним чином: «Для будь-якої особи, яка вчиняє злочин на захист його/її, або когонебудь іншого; життя або честі або цнотливості або майна або фізичної свободи, проти будь-якої фактичної агресії або неминучої небезпеки, він/вона не повинні піддаватися переслідуванню і покаранню за умови, що всі наступні положення будуть дотримані: 1- захист є пропорційним агресії і небезпеці. 2- діяння не є надмірним. 3- звернення до урядових сил не може бути здійснене в розумний строк або втручання цих сил не є ефективним у відверненні агресії і небезпеки. Примітка – Захист чужого життя або честі або цнотливості або майна або свободи допустимий за умови, що він/вона не в змозі захистити себе і потребує допомоги» [8]. В розглянутій нами статті, на відміну від норм про необхідну оборону в українському кримінальному законодавстві, конкретизовано і детально описуються об'єкти захисту від агресії (життя, фізична свобода, майно і т.д.), а також виділяється такий самостійний об'єкт захисту як «честь або цнотливість».

Досліджуючи норми цієї статті можна зробити висновки про те, що: об'єктами захисту при необхідній обороні за КК Ісламської Республіки Іран виступають «особа (він/вона) або хто-небудь інший, їх життя, честь, цнотливість, майно або фізична свобода»; протиправна поведінка того, хто посягає за текстом статті формулюється як «фактична агресія або неминуча небезпека»; правомірна поведінка того, хто захищається описується як «злочин на захист».

Висновки. Узагальнюючи проведені дослідження кримінально-правового закріплення норм про необхідну оборону у законодавстві різних представників гібридних типів правових систем автор прийшов до наступних висновків в межах порівняльно-правового аналізу цих норм:

1) поняття необхідна оборона у країнах гібридних типів правових систем може формулюватись як у вузькому («самооборона» – КК Швеції, КК Республіки Корея) так і у широкому змістах («необхідна оборона» (КК Держави Ізраїль), «правомірна оборона» (КК Японії));

2) необхідна оборона за своєю правовою природою у кримінальних кодексах представників гібридних типів правових систем характеризується по різному та виступає: обставиною, що передбачає некараність діяння (КК Японії), підставою звільнення від кримінальної відповідальності (КК Швеції), обставиною, що виключає злочинність діяння (КК Держави Ізраїль);

3) форма здійснення необхідної оборони у законодавстві представників гібридних типів правових систем загалом характеризується через «дії (діяння)», які: неминуче необхідні (КК Японії), заподіяли шкоду (КК КНР), вимагаються в негайному порядку (КК Держави Ізраїль). Лише в законодавстві Ісламської Республіки Іран вони визначаються як «злочин на захист».

4) формулювання об'єктів захисту при необхідній обороні у представників гібридних типів правових систем в основному є розширеним, наприклад, «державні, суспільні інтереси, особа, що обороняється або інші особи, їх власність та інші права» (КК КНР), «життя, свобода, тіло або майно того, хто обороняється чи іншої особи» (КК Держави Ізраїль).

5) підстава необхідної оборони у таких країнах може формулюватись по різному і визначатися як «незаконний напад» (КК Держави Ізраїль, КК Швеції) «неминуче несправедливе порушення (КК Республіки Корея)», «незаконне посягання» (КК КНР) тощо.

Викладені автором дослідження та висновки мають важливе значення для комплексної характеристики правового закріплення структури та змісту норм про необхідну оборону в кримінальному законодавстві країн гібридних типів правових систем і, при належному теоретичному обґрунтуванні, можуть слугувати базою для імплементації окремих прогресивних положень зарубіжного законодавства до кримінального законодавства України.

Список використаної літератури:

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підруч. / О. Ф. Скакун. – Харків : Консум, 2001. - 656 с. ; Skakun O.F. Teoriia derzhavy i prava : pidruch. / O. F. Skakun. – Kharkiv : Konsum, 2001. - 656 s.

2. Уголовный кодекс Японии / науч. ред. и предисл. А. И. Коробеева. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2002. - 226 с. ; Ugolovnyy kodeks Yaponii / nauch. red. i predisl. A. I. Korobeeva. – Sankt-Peterburg : Yuridicheskiy tsentr Press, 2002. - 226 s.

3. Уголовное право зарубежных государств. Особенная часть : учеб. пособ. / под ред. и с предисл. И. Д. Козочкина. – Москва : Камерон, 2004. - 528 с. ; Ugolovnoye pravo zarubezhnykh gosudarstv. Osobennaya chast : ucheb. posob. / pod red. i s predisl. I. D. Kozochkina. – Moskva : Kameron, 2004. - 528 s.

4. Уголовный кодекс Швеции / науч. ред. Н. Ф. Кузнецова и С. С. Беляев ; пер. на рус. яз. С. С. Беляева. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2001. - 320 с. ; Ugolovnyy kodeks Shvetsii / nauch. red. N. F. Kuznetsova i S. S. Belyaev ; per. na rus. yaz. S. S. Belyaeva. – Sankt-Peterburg : Yuridicheskiy tsentr Press, 2001. - 320 s.

5. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики : пер. с китайск. / под ред. А. И. Коробеева. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1999. - 176 с. ; Ugolovnyy kodeks Kitayskoy Narodnoy Respubliki : per. s kitaysk. / pod red. A. I. Korobeeva. – Vladivostok : Izd-vo Dalnevost. un-ta, 1999. - 176 s.

6. Уголовный кодекс Республики Корея / под ред. и с предисл. А. И. Коробеева ; пер. с кор. В. В. Верхоляка. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2004. – 240 с. ; Ugolovnyy kodeks Respubliki Koreya / pod red. i s predisl. A. I. Korobeeva ; per. s kor. V. V. Verkholyaka. – Sankt-Peterburg : Yuridicheskii tsentr Press, 2004. - 240 s.

7. Закон об уголовном праве Израиля / постат. пер. с иврита на русск. яз. М. Дорфман. - 2-ое изд., перераб. и доп. – Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2010. - 261 с. ; Zakon ob ugolovnom prave Izrailya / postat. per. s ivrita na russk. yaz. M. Dorfman. - 2-oe izd., pererab. i dop. – Sankt-Peterburg : Yurid. tsentr Press, 2010. - 261 s.

8. Уголовный кодекс Исламской Республики Иран (Закон об исламских уголовных наказаниях Исламской Республики Иран) / предис. Ю. Н. Волкова, науч. ред. А. И. Ахани; пер. с перс. М. С. Пелевин. – Москва : Юрид. центр Пресс, 2008. – 343 с. ; Ugolovnyy kodeks Islamskoy Respubliki Iran (Zakon ob islamskikh ugolovnykh nakazaniyakh Islamskoy Respubliki Iran) / predis. Yu. N. Volkova, nauch. red. A. I. Akhani; per. s pers. M. S. Pelevin. – Moskva : Yurid. tsentr Press, 2008. - 343 s.

Стаття надійшла до редакції 28.05.2016 р.

B. M. Orlovskiy

COMPARATIVE GEOGRAPHY OF THE NECESSARY DEFENSE IN THE LEGISLATION OF REPRESENTATIVES OF HYBRID LEGAL SYSTEMS

The article investigates the criminal law norms about necessary defense in the criminal legislation of the representatives of hybrid types of legal systems (mixed, religious and socialist law). The author investigates criminal legislation of such countries as: Japan, Sweden (mixed system of law); Korea, People's Republic of China (the socialist system of law); State of Israel and the Islamic Republic of Iran (the religious system of law).

The relevance of this study is due to the possibility of further use progressive foreign experience in the criminal legislation of Ukraine, with proper theoretical justification.

The author conducted a comparative legal analysis of fixation the necessary defense as legitimate act in the foreign countries on the following criteria: the title; the location; a form of implementation; the system objects of the protection; the legal basis of application. Based on conducted comparative legal analysis the author makes the appropriate generalize findings, in particular about that: 1) the concept of necessary defense in the countries of hybrid types of legal systems can be formulated in a narrow («Self-defense» - Criminal Code of the Swedish, Criminal Code of the Republic of Korea) and in a broad sense («Necessary defense» (Criminal Code State of the State of Israel), «Legitimate defense» (Criminal Code of Japan); 2) a form of implementation of the necessary defense in the legislation of the representatives of hybrid types of legal systems is generally characterized across «acts (act)» that: «inevitably necessary» (Criminal Code of Japan), «inflict the harm» (Criminal Code of People's Republic of China), «needed an immediate order» (Criminal Code of the State of Israel). Only in the legislation of the Islamic Republic of Iran, they are defined as «crime to defense»; 3) the formulation of objects of the protection at the necessary defence in the representatives of hybrid types of legal systems are in the main more extended, for example, «the state interests, the public interests, the person, who defending or the other persons, their property and other rights» (Criminal Code of China), «the life, the liberty, the body or property of someone who defends or of a another person» (Criminal Code of the State of Israel); 4) the grounds of the necessary defense in such countries may be formulated differently and defined as «unlawful attack» (Criminal Code of Sweden), «inevitably unfair

infraction» (Criminal Code of the Republic of Korea), «unlawful encroachment» (Criminal Code of China) etc.

Keywords: *necessary defense, legitimate defense, self-defense, preventive action, unlawful assault, unlawful encroachment, act.*

УДК 349.2 (477)

Л. О. Остапенко

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються теоретичні аспекти становлення та розвитку інституту соціального діалогу в Україні на основі сучасного національного законодавства в сфері зайнятості і працевлаштування населення. Здійснено аналіз правового регулювання соціального діалогу в державі та охарактеризовано перспективи його подальшого розвитку.

Ключові слова: *праця, працевлаштування, соціальний діалог, соціальне партнерство, трудові спори.*

Постановка проблеми. Соціальний діалог як правовий інститут за допомогою якого здійснюється регулювання колективно-трудова відносин відіграє особливу роль у житті населення України та впливає на розвиток національної економіки. Проблемними за своїм змістом є причини та умови, які впливають на розвиток соціального діалогу в Україні, існує потреба у проведенні правової оцінки нинішніх відносин у сфері соціального діалогу, вироблення рекомендацій спрямованих на покращення застосування цього інституту у регулюванні трудових і економічних відносин у сфері праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо генези становлення та розвитку соціального діалогу в Україні досліджували у своїх працях: Н. Б. Болотіна, С. В. Венедіктов, В. В. Жернаков, Ю. М. Пилипенко та інші.

Виклад основного матеріалу. Соціальна та економічна еволюція суспільства вимагає встановлення правил поведінки та використання правових засобів з метою вирішення розбіжностей між суб'єктами правовідносин, у сфері праці. До таких засобів належить соціальний діалог.

Під соціальним діалогом розуміють процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин [1, с. 852].

Попередником соціального діалогу в Україні був інститут соціального партнерства, умовами виникнення якого став розпад Радянської держави, приватизація заводів та фабрик що перебували у власності держави, спад виробництва та економічної активності населення що сприяло виникненню конфліктів між працівниками та роботодавцями, проведенню масових страйків серед працівників на знак протестів проти свавільних дій роботодавців.

Розглядаючи питання соціального партнерства Ю. П. Дмитренко визначає його як добровільну, основу на незалежності та рівноправності сторін, тісну взаємодію (діалог, переговори) об'єднань працівників, роботодавців, а в окремих випадках і

держави в ході розробки, прийняття, зміни та застосування соціально-трудова норм [2, с. 146].

Ідея соціального партнерства в подальшому трансформувалася у соціальний діалог, порушення вимог якого передбачає юридичну відповідальність. З цього приводу у 70-і роки ХХ століття К. Девісом було сформульовано так званий «залізний закон відповідальності», суть якого полягає у тому, що «У кінцевому рахунку, ті, хто використовує владу не у той спосіб, який суспільство вважає відповідальним, можуть втратити її» [3, с. 192].

Соціальне партнерство в Україні стало першим правовим інструментом для нормалізації трудових відносин між працівниками та роботодавцем. На сьогодні збільшилось значення профспілкових органів для захисту прав працівників. За часів СРСР профспілкові комітети у певній мірі були формальними за своїм статусом структурами на підприємствах, установах, організаціях виконуючи керівну роль КППС. Через профспілки здійснювався додатковий контроль з боку держави за життям соціальною сферою забезпечення працюючих осіб.

Минулий і сучасний досвід розвинутих країн переконливо свідчить, що численні проблеми економіки та суспільного життя, зокрема й оптимізації відносин між працею та капіталом, можна розв'язувати швидше і краще, якщо соціальні партнери орієнтуватимуться не на конфронтацію, а на об'єднання зусиль, на творчу співпрацю [4, с. 126].

Нормативно-правовими документами що регулювали соціальне партнерство в дев'яності роки ХХ століття в Україні були: Закон (втратив чинність); Закон України від 01 липня 1993 року № 3356-ХІІ «Про колективні договори та угоди» (дійсний); Закон України від 03 березня 1998 року № 137/98-ВР «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» (далі – Закон № 137/98-ВР) (на сьогодні дійсний) та інші нормативно правові акти.

Для прикладу в статті 8 Закону України від 01 березня 1991 року № 803-ХІІ «Про зайнятість населення» йшлося про те що громадяни мали право на працевлаштування і вибір місця роботи шляхом звернення до підприємства, установи, організації або при безоплатному сприянні державної служби зайнятості [5] яка й по-сьогоднішній час виконує роль посередника між роботодавцями та особами які шукають роботу.

Закон України від 03 березня 1998 року № 137/98-ВР «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» вказує на те що, Національна служба посередництва і примирення утворена з метою сприяння поліпшенню трудових відносин та запобігання виникненню колективних трудових спорів (конфліктів), їх прогнозування та сприяння своєчасному їх вирішенню, здійснення посередництва для вирішення таких спорів (конфліктів), крім того передбачена відповідальність за порушення законодавства про колективні трудові спори (конфлікти).

Наведене свідчить про те, що Україною обрана тристороння модель соціального партнерства (яка діє до цього часу), в подальшому соціального діалогу (трипартизм). Зміст даної моделі полягає в активній участі держави в якості арбітра при веденні переговорів та вирішенні трудових конфліктів між сторонами соціального партнерства. Крім того держава примушує з самого початку, в процесі та при припиненні колективних трудових відносин, а також при виникненні розбіжностей у примусовому порядку шукати шляхи для досягнення консенсусу для дотримання порядку та суспільного ладу в державі через настання юридичної відповідальності за уникнення чи недотримання цих процесів.

Для України важливим є за короткий часовий період подолати правовий нігілізм серед населення в частині позитивного ставлення до більш прогресивної на наш погляд

моделі соціального діалогу – біпартизму. Правовою суттю цієї моделі є те що, сторони соціального діалогу – соціальні партнери самостійно вирішують між собою питання у трудовій сфері, а держава втручається тільки коли виникають проблеми при проведенні колективних переговорів та при виникненні гострої фази колективних трудових спорів.

В Україні згадана модель залишається і дотепер актуальною, що спонукає до пошуку шляхів примирення та врахування інтересів сторін соціального діалогу як зі сторони держави, так і зі сторони суб'єктів трудових відносин. Розпочинаючи від 2001 року виросла роль організацій роботодавців як соціальних партнерів на основі дії Закону України 24 травня 2001 року № 2436-III «Про організації роботодавців» (втратив чинність 05.08.2012 р., підстава 5026-17), основним призначенням якого було підвищення ролі організацій роботодавців та їх об'єднань у соціально-трудових відносинах та на реалізацію економічної політики в державі, вдосконалення системи соціального партнерства. Так, відповідно до пп. 5-7 ч.2 ст. 5, ч. 1 ст. 16, чч. 1, 2 ст. 17 Закону України 24 травня 2001 року № 2436-III «Про організації роботодавців» організації роботодавців:

- брали участь у проведенні колективних переговорів та укладанні генеральної, галузевих (міжгалузевих) і територіальних угод та забезпечення виконання своїх зобов'язань за укладеними угодами;

- координували діяльність роботодавців у виконанні зобов'язань за генеральною, галузевими (міжгалузевими і територіальними угодами);

- здійснювали контроль за виконанням іншими сторонами соціального партнерства зобов'язань за генеральною, галузевими (міжгалузевими) і територіальними угодами; сприяли максимальному дотриманню інтересів роботодавців при вирішенні колективних трудових спорів (конфліктів);

- сприяли вирішенню колективних трудових спорів, запобіганню страйкам як крайньому засобу вирішення цих конфліктів.

- у соціальному діалозі сприяли досягненню домовленостей, взаєморозуміння між сторонами соціального діалогу щодо формування та реалізації державної соціальної, економічної політики, регулюванню трудових, соціальних, економічних відносин, а також сприяли роботі органів соціального діалогу в порядку і на умовах, визначених законодавством, угодами на національному, галузевому і територіальному рівні [6].

Правову естафету щодо розвитку значення організації роботодавців як соціальних партнерів у веденні саме соціального діалогу продовжив Закон України від 22.06.2012 року № 5026-VI (далі – Закон № 5026-VI) «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» який вже закріпив у собі поняття соціального діалогу. Норми закріплені у Закон № 5026-VI спрямовані на підвищення ролі організацій роботодавців, їх об'єднань у формуванні та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулюванні трудових, соціальних, економічних відносин, участі у соціальному діалозі [7].

Наведені вище нормативні акти були лише основою становлення соціального діалогу. В якості самостійного правового інституту соціальний діалог розпочав функціонувати формуватись в Україні з 2005 року. Як зазначає І. І. Хожило, що з часом застосування поняття «соціальне партнерство» змінилось, адже з розвитком постіндустріального суспільства змінились умови соціально-трудових відносин, коли суб'єкти цих відносин поступово перейшли від партнерства до рамкового діалогу [8, с. 179].

Цьому сприяло прийняття 29 грудня 2005 року Указу Президента України № 1871/2005 «Про розвиток соціального діалогу в Україні» (втратив чинність, підстава 347/2011) призначенням якого мало бути підвищення ролі професійних спілок і

організацій роботодавців та їх об'єднань у формуванні економічної та соціальної політики держави, дальшого розвитку соціального діалогу як одного з головних чинників забезпечення соціальної стабільності, розвитку громадянського суспільства, запобігання суспільним конфліктам [9]. Основним досягненням згаданого нормативно-правового акту стало поглиблення співпраці між сторонами соціального партнерства та збільшення правової ролі профспілкових організацій у регулюванні колективно-трудова відносин. На підставі цього Указу утворена Національна тристороння соціально-економічна рада завданням якої було сприяння державній політиці в сфері праці, допомога у регулюванні трудових відносин шляхом укладення договорів (ліквідована, 06 квітня 2011 року).

Указом Президента України від 02 квітня 2011 року № 347/2011 була відновлена Національна тристороння соціально-економічна рада, яка мала більш широкі правові повноваження ніж її попередниця, особливо з питань підтримання та розвитку соціального діалогу з урахуванням сучасних реалій у сфері праці та зайнятості населення.

Ми вважаємо, що в Україні соціальний діалог діє як конкретний правовий інструмент для узгодження позицій при укладенні, зміні та припиненні колективних договорів та угод, а також вирішенні конфліктних ситуацій між сторонами діалогу на підставі Закону України від 23 грудня 2010 року № 2862-VI «Про соціальний діалог в Україні» (далі – Закон № 2862-VI).

Закон № 2862-VI визначає правові засади організації та порядку ведення соціального діалогу в Україні з метою вироблення та реалізації державної соціальної і економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин та забезпечення підвищення рівня і якості життя громадян, соціальної стабільності в суспільстві [10].

Вказані правові підстави сприяють підтриманню правового порядку, суспільного ладу та належного соціального рівня населення України, що відповідає вимогам Конституції України про соціально орієнтовану державу (ст. 1) [11].

Зміст поняття «соціальної держави» зазвичай, розуміють як тип організації державного і громадського життя, заснованого на пріоритеті соціальних цінностей, насамперед на пріоритеті права людини на гідне життя [12, с. 23].

Аналізуючи історіографію формування соціального діалогу в Україні О. М. Петроє зазначає що упродовж 1991-2012 рр. відбувався також процес формування представницьких структур суб'єктів соціального діалогу – професійних спілок та об'єднань роботодавців всеукраїнського, регіонального та галузевого рівнів, а також його тристоронніх органів (за участю уряду) [13, с. 36].

В сучасних умовах інститут соціального діалогу є інструментом, за допомогою якого створені можливості для регулювання договірних відносин та проведення профілактики з метою нормалізації колективних трудових відносин. Разом з тим сучасні реалії трудових відносин та їх різновиди потребують перегляду форм і методів, які використовуються уповноваженими на це органами при вирішенні питань пов'язаних з соціальним діалогом.

На сьогодні рішення органів що ведуть соціальний діалог носять рекомендаційний характер. Це свідчить про те, що вони (рішення) є не обов'язковими до виконання. Ці рішення не мають статусу доказу в судовій справі, що є причиною для відмови у розгляді спірних питань стосовно соціального діалогу державними структурами. Як результат, на сьогодні українське суспільство до соціального діалогу з його позитивними можливостями у сфері договірних трудових відносин не виявляє належної поваги.

Висновок. Враховуючи наведене слід зазначити, що для подальшого розвитку соціального діалогу в Україні необхідно розширити правову обізнаність населення, насамперед на практиці продемонструвати ефективність колективно-договірного регулювання трудових відносин що вимагає від органів державної влади додаткових зусиль спрямованих на покращення соціальної сфери та рівня життя населення України.

Список використаної літератури

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Київ : Юридична думка, 2012. – 1020 с. ; Belykyi entsyklopedychnyi yurydychnyi slovnyk / za red. Yu. S. Shemshuchenka. – 2-he vyd., pererob. i dop. – Kyiv : Yurydychna dumka, 2012. – 1020 s.
2. Дмитренко Ю. П. Трудове право України : підруч. / Ю. П. Дмитренко. – Київ : Юрінком Інтер, 2009. – 624 с. ; Dmytrenko Yu. P. Trudove pravo Ukrainy : pidruch. / Yu. P. Dmytrenko. – Kyiv : Yurinkom Inter, 2009. – 624 s.
3. Красномоєць В. А. Перспективи розвитку системи соціального партнерства в Україні / В. А. Красномоєць // Фінансовий простір. – 2013. – № 4. – С. 191-195 ; Krasnomovets V. A. Perspektyvy rozvytku systemy sotsialnoho partnerstva v Ukraini / V. A. Krasnomovets // Finansovyi prostir. – 2013. – № 4. – S. 191-195
4. Колот А. М. Соціально-трудова відносина: теорія і практика регулювання : моногр. / А. М. Колот. — Київ : КНЕУ, 2003. — 230 с. ; Kolot A. M. Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia i praktyka rehuliuвання : monohr. / A. M. Kolot. — Kyiv : KNEU, 2003. — 230 s.
5. Про зайнятість населення : Закон України від 01 березня 1991 року № 803-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 14. – Ст. 170 ; Pro zainiatist naseleennia : Zakon Ukrainy vid 01 bereznia 1991 roku № 803-XII // Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR. – 1991. – № 14. – St. 170
6. Про організації роботодавців [Електронний ресурс] : Закон України від 24 травня 2001 року № 2436-III. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/2436-14> ; Pro orhanizatsii robotodavtsiv [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy vid 24 travnia 2001 roku № 2436-III. – Rezhym dostupu : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/2436-14>
7. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності : Закон України від 22 червня 2012 року № 5026-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 22. – Ст. 216 ; Pro orhanizatsii robotodavtsiv, yikh obiednannia, prava i harantii yikh diialnosti : Zakon Ukrainy vid 22 chervnia 2012 roku № 5026-VI // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2013. – № 22. – St. 216
8. Хожило І. І. Аналіз основних тенденцій наукового дискурсу про розвиток соціального діалогу в державному управлінні / І. І. Хожило // Публічне управління: теорія та практика. – 2010. – № 2. – С. 179-183 ; Khozhylo I. I. Analiz osnovnykh tendentsii naukovooho dyskursu pro rozvytok sotsialnoho dialohu v derzhavnomu upravlinni / I. I. Khozhylo // Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka. – 2010. – № 2. – S. 179-183
9. Про розвиток соціального діалогу в Україні [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 29 груд. 2005 р. № 1871/2005. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1871/2005/ed20110406> ; Pro rozvytok sotsialnoho dialohu v Ukraini [Elektronnyi resurs] : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 29 hrud. 2005 r. № 1871/2005. – Rezhym dostupu : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1871/2005/ed20110406>
10. Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23 грудня 2010 року № 2862-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 28. - Ст. 255 ; Pro sotsialnyi dialoh v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 23 hrudnia 2010 roku № 2862-VI // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2011. – № 28. - St. 255

11. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 ; Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku № 254k/96-VR // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1996. – № 30. – St. 141

12. Формування соціального діалогу в сучасних умовах: світовий досвід та українська практика : аналітична доповідь / Д. М. Горелов, О. А. Корнієвський, Ю. В. Опалько, Г. О. Палій; за ред. М. М. Розумного. – Київ : НІСД, 2011. – 47 с. ; Formuvannya sotsialnoho dialohu v suchasnykh umovakh: svitovyi dosvid ta ukrainska praktyka : analitychna dopovid / D. M. Horielov, O. A. Korniievskiyi, Yu. V. Opalko, H. O. Palii; za red. M. M. Rozumnoho. – Kyiv : NISD, 2011. – 47 s.

13. Петроє О. М. Соціальний діалог як інститут державного управління : навч.-метод. матеріали / О. М. Петроє ; упоряд. В. В. Святненко. – Київ : НАДУ, 2013. – 84 с. ; Petroie O. M. Sotsialnyi dialoh yak instytut derzhavnoho upravlinnia : navch.-metod. materialy / O. M. Petroie ; uporiad. V. V. Sviatnenko. – Kyiv : NADU, 2013. – 84 s.

Стаття надійшла до редакції 25 квітня 2016 року.

L. Ostapenko

LEGAL REGULATION OF SOCIAL DIALOGUE INSTITUTE IN UKRAINE

Nowadays labour relations appear to become a substantial part of our everyday life. An intention to reform and renew the attitude of employers, employees and legal entities towards their labour relations that unites the mentioned subjects within the frames and conditions of market economy is a topical issue for the ukrainian society.

Ukrainian legislation in force regarding labour relations is valid in most cases but considering rules of soviet union period. Such a fact brings disharmony into labour relations, especially into the part of labour protection right, right to achieve adequate compensation for work, right to social protection and right to labour protection.

One of the most efficient tools to regulate these kinds of relations is maintenance of social dialogue between the subjects of labour relations.

The entire process of social dialogue implementation in Ukraine starting from the independence period may be characterized as a failure attempt to regulate a newly developed market relations with the help of partly valid rules of soviet labour law and freshly adopted rules that guarantee relations of social partnership.

The evolution of labour relations lasting more than 25 years demands to outline precise rules of conduct between the employer and employees who produces material goods and administer power in a field of economics.

Contemporary approaches to the labour relations regulation foresee the practise of social dialogue on the basis of tripartite social partnership model which in its turn implies active participation of state in negotiations between the subjects of labour relations, and also in labour dispute settlement.

The existing legislation that regulates social dialogue between the parties of labour relations remains dominant in a process of labour rights and freedoms protection of both employers and employees and, despite certain loopholes in law, affects their social protection in a positive way.

Key words: labour, employment, social dialogue, social partnership, labour disputes.

УДК [342:327](477)(045)

С. В. Папаяні

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СИСТЕМИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

У статті розглядаються складові елементи механізму реалізації зовнішньої політики, які, передусім, відображають сформовану систему й ієрархію органів державної влади, наділених відповідними повноваженнями. Окремлено особливості структури даного механізму, що включає інституційну та нормативно-правову складові. Особливу увагу приділено інституційній складовій, яку формують державні органи, що реалізують зовнішньополітичні функції держави. Визначено, що велике значення має чіткий розподіл зовнішньополітичних повноважень між органами державної влади, вдосконалення правового регулювання, ефективність та злагодженість функціонування всього механізму зовнішніх відносин держави.

Ключові слова: зовнішня політика, конституційно-правовий механізм, інституційна система, органи зовнішніх відносин.

Постановка проблеми. Успішна реалізація Україною своїх зовнішньополітичних можливостей залежить, в першу чергу, від організаційного механізму реалізації цих можливостей. Долаючи кризові явища в суспільстві і прокладаючи свій шлях у світ, Україна спирається на свої фундаментальні загальнонаціональні інтереси. Відповідно до таких інтересів і визначаються засади, напрями, пріоритети та функції її зовнішньої політики. Згідно ст. 18 Конституції України її зовнішньополітична діяльність спрямована на забезпечення національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права [6].

Чітке усвідомлення національних інтересів України надзвичайно важливе для проведення послідовної та цілеспрямованої політики у відносинах із іншими країнами, а також для вироблення стратегії розвитку своєї державності. Структура конституційно-правового механізму реалізації зовнішньої політики відображає сформовану в державі загальну систему й ієрархію органів державної влади і посадових осіб, їх співвідношення і підпорядкованості, наділених своєю компетенцією та повноваженнями, яка відповідає їх місцю у даній системі і узгоджена з компетенцією інших органів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему інституційної структури конституційно-правового механізму зовнішньої політики розглядали як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Серед вітчизняних, зокрема: В. А. Базів, М. О. Баймуратов, М. В. Буроменський, Є. П. Євграфова, В. С. Журавський, О. Л. Копиленко, О. Г. Макаренко, В. Ф. Погорілко, І. Д. Сліденко, В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика, О. Ф. Фрицький, В. М. Шаповал інші. Серед зарубіжних вчених вагомий внесок у дослідження даного питання зробили такі вчені, як В. Б. Авер'янов, Ф. Брайар, А. Дайсі, В. А. Зорін, Ю. М. Колосов, Ю. І. Лейбо, І. І. Лукашук, М. Н. Марченко, Е. Я. Павлов, К. К. Сандровський, А. В. Торкунов, В. Є. Чиркин та інші. Однак, всі вони оминають євроінтеграційні аспекти під час вивчення зазначеної проблематики. Будь-яке комплексне дослідження структури та функціонування конституційно-правового механізму реалізації зовнішньої політики України в умовах євроінтеграційних процесів,

а також аналіз конституційних реформ, які безпосередньо торкаються даної сфери діяльності держави, у літературі відсутні.

Виклад основного матеріалу. Розвиток зовнішніх функцій держави супроводжується розширенням механізму державних органів, які задіяні у їхньому здійсненні. У відповідності до етапів розвитку структури зовнішніх функцій, відбувається еволюція зовнішньополітичного механізму.

Конституційно-правовий механізм реалізації зовнішніх зносин являє собою складну та багаторівневу, розгалужену систему залежних один від одного функціонально органів державної влади та посадових осіб, зовнішньополітична компетенція яких регламентована Конституцією України та сукупністю інших взаємопов'язаних нормативно-правових актів з приводу здійснення зовнішньої функції держави. У зв'язку з цим, даний механізм держави має розглядатися не як сукупність його складових, а як система їх, функціонально сумісних та узгоджених між собою складових, які перебувають у постійному відновленні з метою підтримання своєї основної функції – управління зовнішніми відносинами.

Сучасна конституційно-правова доктрина розглядає конституційно-правовий механізм реалізації зовнішніх зносин в декількох аспектах. Так, М. О. Баймуратов зазначає, що механізм конституційно-правового забезпечення зовнішньополітичної діяльності України складається з нормативного, організаційного та організаційно-правового блоків [1, с. 12].

В свою чергу О. Г. Макаренко умовно поділяє його на дві складові частини: організаційно-правову (інституційну) – це система взаємопов'язаних та функціонально залежних органів державної влади та посадових осіб, наділених компетенцією та повноваженнями для здійснення зовнішньополітичної функції держави та нормативно-правову – сукупність нормативно-правових актів, до яких належать: конституційні положення та норми загального характеру, які характеризують конституційно-правову сутність зазначеного механізму; спеціальні норми, які уповноважують державні органи влади вживати заходи і засоби для здійснення ними своїх зовнішньополітичних повноважень, а також норми, що визначають функціональні взаємозв'язки між ними [7, с. 12].

Е. Я. Павлов виділяє три складових конституційно-правового механізму реалізації зовнішніх зносин: організаційну, правову та функціональну [8, с. 158]. Водночас, на нашу думку, виділення окремо функціональної складової зазначеного механізму є не досить переконливим. Це пов'язано, передусім, з тим, що йдеться про норми конституційного права, які є складовою правової системи держави. Саме вони і передбачають функціональний взаємозв'язок державних органів влади, що надає можливість автору дійти висновку про можливість існування функціонального зв'язку та взаємовідносин між ними у формі елемента, проте лише нормативно-правової складової.

Що стосується органів державної влади, які наділені спеціальною компетенцією у сфері зовнішніх зносин, всі вони мають різну природу. Вони діють від імені держави, виступають представниками суверенної влади держави за кордоном, а нормативно-правові акти цих органів, прийняті у межах їх компетенції, зобов'язують державу, яку вони представляють та покладають на неї відповідальність за міжнародним правом.

На нашу думку, дуже вдало запропоноване вітчизняним юристом-міжнародником К. К. Сандровським визначення державних органів зовнішніх зносин: «...це діючі на території держави та поза її межами спеціальні органи, які представляють державу в її офіційних відносинах з іншими державами та суб'єктами міжнародного права і забезпечують виконання зовнішньополітичних цілей мирними, передбаченими

міжнародним правом засобами, з метою захисту прав та інтересів даної держави, а також її організацій та громадян, що знаходяться за кордоном» [16, с. 57].

Вчені В. А. Зорін та К. К. Сандровський поділяють органи зовнішніх зносин на дві групи: внутрішньодержавні (центральні) та закордонні. В свою чергу, перша група органів зовнішніх зносин держави поділяється за характером своїх функцій та правового обґрунтування на: органи загальнополітичного керівництва, чий статус визначається, як правило, конституціями держав та органи спеціальних (галузевих, відомчих) зносин держави з іншими країнами [3, с. 92; 16, с. 30].

Закордонні органи поділяються також на два типи – постійні та тимчасові. Тому, розглядаючи питання, пов'язані з функціонуванням відповідних державних органів, автор вважає доречним врахувати думку фахівців-міжнародників, які класифікували їх, насамперед, із точки зору їх розташування. Такий поділ видається нам універсальним і, попри все розмаїття сучасних політичних та економічних систем, може бути застосованим до будь-якої країни світу. При цьому слід зауважити, що держава сама визначає, в якому порядку і за допомогою яких власних органів їй належить виконувати свої зовнішні функції.

Крім того, в залежності від характеру повноважень, формування органів, а також місця їх знаходження будується багатоступенева система органів зовнішніх зносин. В цьому контексті автор поділяє їх на такі основні групи: вищі органи держави (Президент України, Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України); спеціально уповноважений орган виконавчої влади – Міністерство закордонних справ України; закордонні дипломатичні представництва (постійні та тимчасові): посольства, консульства, місії, представництва при міжнародних організаціях; державні органи, які безпосередньо не є спеціалізованими у сфері зовнішніх зносин держави, однак наділені зовнішньополітичною компетенцією та несуть відповідальність за здійснення закріплених повноважень, до них відносяться міністерства та інші відомства (Міністерство економіки України, Міністерство юстиції України, Міністерство оборони України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України тощо).

Отже, вищезазначені державні органи, які реалізують зовнішньополітичні функції держави, складають систему державних інститутів та органів, поєднаних між собою загальними завданнями та цілями для їх здійснення, а також спеціальними повноваженнями щодо проведення у життя стратегічного зовнішньополітичного курсу держави. До того ж, вирішальну роль відіграють вищі державні органи влади. Адже саме вони спеціально створені для здійснення державної влади і наділені Конституцією та законами України також і компетенцією у сфері зовнішніх зносин.

Вищі державні органи мають такі засоби і можливості, яких не має ніяка інша організація, що і вирізняє їх серед інших органів зовнішніх зносин. Серед їх особливостей слід зазначити державно-владні повноваження, зокрема й у зовнішньополітичній сфері, юридичне вираження яких знаходиться у їх компетенції. Державно-владні повноваження – це складне явище, у якому можна виділити такі основні елементи: прийняття рішень, обов'язкових для виконання всіма громадянами, посадовими особами й організаціями, на яких поширюється компетенція даного органа держави; організація виконання прийнятих рішень у сфері зовнішніх зносин, що забезпечується матеріальною базою (наприклад, кошти державного бюджету на їх здійснення); охорона прийнятих рішень від порушень шляхом застосування різних методів і заходів: переконання, впливу, примусу. Ця визначальна ознака даних органів відокремлює їх від інших державних установ.

У відповідності до Конституції України, Верховна Рада України наділена конституційно-правовим статусом єдиного органу законодавчої влади в Україні, що

обумовлює виключну практично-прикладну роль цього органу у захисті життєво важливих інтересів суспільства, держави, окремих громадян нашої держави. Для досягнення визначених конституційними актами цілей і завдань Верховна Рада України має нормативно визначену компетенцію, що складається насамперед з функцій та повноважень у різних сферах суспільних відносин. Водночас характер та особливості сучасних політичних, економічних, соціальних, культурних, правових процесів, викликаних об'єктивізацією інтегрування України до європейського простору детермінують необхідність удосконалення конституційно-правового регулювання та практики реалізації конституційних повноважень парламенту у сфері реалізації зовнішньої політики України.

Відповідно до ст. 85 та ст. 92 Конституції України, держава в особі Верховної Ради України виключно законами визначає засади зовнішніх зносин та зовнішньоекономічної діяльності, а також, згідно ст. 9 та п. 32 ст. 85, надає згоду на обов'язковість міжнародних договорів та їх денонсацію. Кабінет Міністрів України згідно п. 1, 7 та 8 ст. 116, організовує і забезпечує здійснення зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності [6]. У цьому контексті заслуговує на увагу думка професора В. Н. Денисова, який зауважує, що парламент, як загальнонаціональний орган, виступає центром узгодження інтересів суспільства та досягнення консенсусу. Він відрізняється від інших державних органів, передусім, своїм представницьким характером, здатністю визначати зовнішньополітичні проблеми, що хвилюють суспільство та законодавчо їх врегульовувати [2, с. 62]. Тобто, шляхом формування законодавчої бази у сфері зовнішніх зносин реалізуються, передусім, державно-владні повноваження парламенту, виконання яких забезпечує уряд.

Варто наголосити, що керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави та її представництво в міжнародних відносинах реалізується Президентом України відповідно до пп. 1-5 ч. 1 ст. 106 Конституції України [6]. Це уособлює принцип взаємодії вищих державних органів влади у зазначеному питанні: кожен орган державної влади має здійснювати свої повноваження властивими йому методами у визначених ч. 2 ст. 6 Конституції України межах і відповідно до законів України [6]. Отже, таким чином у національному законодавстві був визначений конституційно-правовий механізм реалізації зовнішніх зносин вищими державними органами влади. Тобто зазначені органи державної влади розробляють концептуальні основи зовнішньої політики держави у відносинах з іншими країнами, встановлюють і підтримують зовнішні відносини з іншими державами і міжнародними організаціями і, тим самим, створюють основу для багатостороннього міжнародного співробітництва.

Таким чином, вищі органи держави безпосередньо формують, визначають та проводять у життя зовнішньополітичний курс держави. Підготовка і правове оформлення зовнішньополітичних рішень, надання їм статусу юридично обов'язкових законодавчих або підзаконних актів здійснюється у відповідності з принципами та правилами, які визначаються національним законодавством, а також із правовими і політичними звичаями, що склалися у повсякденній практиці функціонування державного апарату. Інші державні органи, які входять до конституційно-правового механізму реалізації зовнішньої політики, організують свою роботу на основі рішень вищих органів державної влади України.

Ще однією важливою ознакою є єдність цих органів, що базується на принципах цілісності України, законності, принципу поділу влади, розмежуванні предметів відання між органами державної влади і водночас на їх взаємозв'язку один з одним, взаємодії та взаємозалежності, тобто між ними існує тісний організаційно-правовий зв'язок. Організаційна єдність системи органів державної влади, що входять до

зазначеного механізму зовнішніх зносин, виявляється у багаторівневій їх побудові.

Російський дослідник А. А. Кокошин, відзначаючи зростаюче збільшення впливу політичної системи суспільства на зовнішньополітичний механізм, зазначає, що сила цього неоднозначного й суперечливого впливу настільки значна, що дає підстави засвідчити процес перебудови цього механізму, хоча його інституційна частина залишається майже в такому ж вигляді, як і років 20-25 поспіль [4, с. 25]. Значення зовнішньополітичної активності політичних партій й інших елементів політичної системи, що впливають на державний механізм формування і здійснення зовнішніх рішень країни, не слід переоцінювати [5, с. 138]. Ця активність створює своєрідний «фон» для їх прийняття, однак не завжди здатна реально вплинути на зміст самих рішень.

На досить важливу роль у конституційно-правовому механізмі здійснення зовнішніх зносин претендує й секретаріат Ради національної безпеки і оборони України (РНБО). Однією із функцій РНБО є внесення пропозицій Президентові України щодо реалізації засад внутрішньої і зовнішньої політики у сфері національної безпеки і оборони. Питання, однак, полягає в тому, яким чином апарат Ради безпеки та оборони здатний виконати ці функції, особливо з огляду на те, що цей інститут покликаний займатися не тільки зовнішньополітичними проблемами, але й економічними, інформаційними, оборонними й іншими аспектами політики безпеки України.

Повсякденну оперативну діяльність, пов'язану із зовнішніми зносинами держави, в першу чергу, звичайно, здійснює спеціально уповноважений орган виконавчої влади – Міністерство закордонних справ України. Воно є основною найважливішою ланкою конституційно-правового механізму для організації на практиці забезпечення реалізації державної політики у сфері зовнішніх зносин та координації зовнішньополітичної діяльності різних міністерств і відповідних заходів, що спрямовані на досягнення стратегічних цілей зовнішньої політики України, зокрема, забезпечення входження України в європейський простір. Відповідно до п. 3 Положення про Міністерство закордонних справ України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 квітня 2011 року [10], МЗС забезпечує проведення зовнішньополітичного курсу України, спрямованого на розвиток політичних, економічних, гуманітарних, наукових, інших зв'язків з іноземними державами та міжнародними організаціями.

Міністерство здійснює свої повноваження безпосередньо та через дипломатичні представництва за кордоном, а також представництва МЗС України на території України. Що стосується закордонних державних органів зовнішніх зносин, то вони поділяються на дві головні категорії – постійні та тимчасові. Постійні органи ведуть повсякденну роботу за кордоном, представляючи і захищаючи національні інтереси своєї держави. Йдеться про посольства, консульства, представництва України у міжнародних організаціях. Тимчасові органи – це спеціальні місії, різноманітні делегації, окремі представники за кордоном, а також спостерігачі на міжнародних конференціях, з'їздах, у міжнародних комісіях тощо.

Провідне місце у конституційно-правовому механізмі реалізації зовнішніх зносин займають центральні органи виконавчої влади, які в законодавчому порядку наділені повноваженнями у сфері здійснення зносин з іноземними державами та міжнародними організаціями. Як зазначає швейцарський дослідник Ф. Брайар, зовнішня політика усе в меншій мірі є долею тільки міністерства закордонних справ. У силу зростаючої необхідності спільно керувати все більш складними і численними проблемами, вона стає справою більшості інших державних відомств та структур [20, с. 29].

Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, закордонні дипломатичні органи, Служба безпеки України та Служба зовнішньої розвідки України

та інші, які входять до складу організаційного елементу конституційно-правового механізму реалізації зовнішньої політики, в межах своїх повноважень, забезпечують виконання передбачених Конституцією та законами України, нормативно-правовими актами Президента України та Кабінету Міністрів України завдань у сфері зовнішніх зносин держави.

Що стосується ролі галузевих міністерств у системі органів зовнішніх зносин, вона визначається рядом законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, зокрема, Положенням про організацію їх діяльності. Наприклад, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України є головним із забезпечення реалізації державної зовнішньоекономічної політики, формує склад торговельно-економічних місій, які діють безпосередньо у складі дипломатичного представництва України за кордоном, здійснюючи функції, пов'язані із захистом економічних інтересів держави [12]. Міністерство юстиції України проводить роботу щодо адаптації законодавства України до актів Європейського Союзу. У налагодженні міжнародних зв'язків активну участь беруть також Міністерство оборони України, Міністерство культури України [13], Міністерство освіти та науки України [14], Національна академія наук України, галузеві державні академії наук тощо, які мають у своїй структурі, як правило, департаменти міжнародних відносин. Усе більшу активність у галузі зовнішніх зносин виявляють міжнародні міжурядові організації, що здійснюють зносини не тільки з державами-членами, але й між собою. Координацію та узгодження дій представників галузевих міністерств, у зв'язку з розширенням доступу до зовнішньополітичної сфери, здійснює Міністерство закордонних справ України [10]. Звичайно, в різних країнах органи зовнішніх зносин, головним із яких, безперечно, є зовнішньополітичне міністерство, не в однаковій мірі задіяні у міждержавних стосунках, але саме вони входять до конституційно-правового механізму реалізації зовнішніх зносин.

На основі проведеного дослідження виявлено, що вчені-конституціоналісти багато уваги приділяють вивченню органів зовнішньополітичних зносин. Так, вчені Ю. М. Тодика та В. С. Журавський зауважують, що важливим елементом механізму реалізації норм Конституції є державні структури, які забезпечують застосування конституційних норм у процесі нормотворчості, правозастосовної і правоохоронної діяльності [17, с. 73]. Тому, на нашу думку, правозастосовна і правоохоронна функції, за допомогою яких забезпечується на практиці втілення конституційних приписів, що входять до правового блоку як елементу конституційно-правового механізму реалізації зовнішніх зносин, не дістала на сьогодні поширення, тобто залишається поза межами зазначеного механізму.

Виняткового значення набуває чіткий розподіл зовнішньополітичних повноважень між органами державної влади, вдосконалення правового регулювання, ефективність та злагодженість функціонування всього механізму зовнішніх зносин держави.

Водночас, однією з ключових проблем зовнішньополітичного управління є проблема координації діяльності органів зовнішньополітичного механізму. Значення цього питання пов'язано як з розширенням системи органів, що беруть участь у здійсненні зовнішньої політики, так і з підвищенням вимог з боку правлячої еліти до сучасного державного управління з точки зору його ефективності та оперативності.

На практиці порядок розподілу повноважень між державними органами влади, формування і реалізація зовнішньополітичного курсу залежить від форми правління, певних характеристик політичної системи, парламентської коаліції та опозиції, суспільних рухів тощо. Це ж саме справедливо підкреслюють вітчизняні конституціоналісти В. Ф. Погорілко [9, с. 383], О. Ф. Фрицький [18, с. 5],

В. М. Шаповал [19, с. 97], зазначаючи, що місце і роль вищих органів в державному механізмі зумовлені формою правління у державі. Тому форма правління, на наш погляд, не є просто теоретичною абстрактною категорією науки, а надає можливість зорієнтуватися у змісті системи органів державної влади, причетних до сфери зовнішніх зносин, встановлених Конституцією.

Висновок. Таким чином, слід зазначити, що конституційно-правовий механізм здійснення зовнішніх зносин держави є умовно цілісною, багаторівневою, розгалуженою системою взаємозалежних та об'єднаних функціонально органів державної влади та посадових осіб. Їх діяльність регламентована взаємопов'язаними нормативно-правовими актами, в основі яких лежать норми Конституції України, а також системно-функціональних взаємозв'язків та взаємовідносин з приводу здійснення зовнішніх функцій держави. Тому для реалізації вищезгаданого та послідовного зовнішньополітичного курсу країни необхідна його чітка та узгоджена робота на всіх рівнях.

Список використаної літератури

1. Баймуратов М. О. Теоретичні аспекти конституційно-правового забезпечення зовнішньополітичної діяльності держави в умовах глобалізації та європейської інтеграції / М. О. Баймуратов // Вісник Маріупольського державного університету : Збірник наукових праць. Серія : Право. – 2014. – Вип. 7. – С. 10–27 ; Vaimuratov M. O. Teoretychni aspekty konstytutsiino-pravovoho zabezpechennia zovnishnopolitychnoi diialnosti derzhavy v umovakh hlobalizatsii ta yevropeiskoi intehratsii / M. O. Vaimuratov // Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu : Zbirnyk naukovykh prats. Seria : Pravo. – 2014. – Vyr. 7. – S. 10–27
2. Денисов В. Н. Вхідження незалежної держави Україна в систему сучасного міжнародного правопорядку / В. Н. Денисов // Право України. – 2012. – № 3/4. – С. 51–66 ; Denysov V. N. Vkhodzhennia nezalezhnoi derzhavy Ukraina v systemu suchasnoho mizhnarodnoho pravoporiadku / V. N. Denysov // Pravo Ukrainy. – 2012. – № 3/4. – S. 51–66
3. Зорин В. А. Основы дипломатической службы / В. А. Зорин. – Москва : Межд. отношения, 1977. – 368 с. ; Zorin V. A. Osnovy diplomaticheskoy sluzhby / V. A. Zorin. – Moskva : Mezhd. otnosheniya, 1977. – 368 s.
4. Кокошин А. А. Вопросы долгосрочного развития Восточной Сибири и российского Дальнего Востока в контексте глобальной политической и экономической динамики / А. А. Кокошин – Москва : Ленанд, 2012. – 48 с. ; Kokoshin A. A. Voprosy dolgosrochnogo razvitiya Vostochnoy Sibiri i rossiyskogo Dalnego Vostoka v kontekste globalnoy politicheskoy i ekonomicheskoy dinamiki / A. A. Kokoshin – Moskva : Lenand, 2012. – 48 s.
5. Конституционно-правовой механизм осуществления внешней политики государств / И. П. Ильинский, Ю. И. Лейбо, Л. М. Энтин и др. – Москва : Междун. отношения, 1986. – 304 с. ; Konstitutsionno-pravovoy mekhanizm osushchestvleniya vneshney politiki gosudarstv / I. P. Ilinskiy, Yu. I. Leybo, L. M. Entin i dr. – Moskva : Mezhdun. otnosheniya, 1986. – 304 s.
6. Конституція України (В поточній редакції від 15 березня 2016 р. на підставі Рішення Конституційного Суду України №1-рп/2016) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 ; Konstytutsiia Ukrainy (V potochnii redaktsii vid 15 bereznia 2016 r. na pidstavi Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy №1-rp/2016) // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1996. – № 30. – St. 141
7. Макаренко О. Г. Конституційно-правовий механізм здійснення зовнішніх зносин України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / Ольга Григорівна Макаренко ; Ін-т законодавства ВРУ. – Київ, 2009. – 20 с. ; Makarenko O. H.

Konstytutsiino-pravovyi mekhanizm zdiisnennia zovnishnikh znosyn Ukrainy : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.02 / Olha Hryhorivna Makarenko ; In-t zakonodavstva VRU. – Kyiv, 2009. – 20 s.

8. Павлов Е. Я. Конституционно-правовой механизм осуществления внешних сношений РФ (теоретические основы) / Е. Я. Павлов // Вестник МГИМО-Университета. – 2012. – № 2. – С. 156–162 ; Pavlov Ye. Ya. Konstitutsionno-pravovoy mekhanizm osushchestvleniya vneshnikh snosheniy RF (teoreticheskie osnovy) / Ye. Ya. Pavlov // Vestnik MGIMO-Universiteta. – 2012. – № 2. – S. 156–162

9. Погорілко В. Ф. Конституційне право України / за ред. В. Ф. Погорілко. – Київ : Правова єдність, 2010. – 432 с. ; Pohorilko V. F. Konstytutsiine pravo Ukrainy / za red. V. F. Pohorilko. – Kyiv : Pravova yednist, 2010. – 432 s.

10. Про затвердження Положення про Міністерство закордонних справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 квітня 2011 р. № 381/2011 // Офіційний вісник Президента України. – 2011. – № 9. – Ст. 534 ; Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 6 kvitnia 2011 r. № 381/2011 // Ofitsiinyi visnyk Prezydenta Ukrainy. – 2011. – № 9. – St. 534

11. Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу : Закон України від 07 лютого 2002 р. № 3065-III (Зі змінами, внесеними згідно з Кодексом № 2755-VI від 02 грудня 2010 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–14, № 15–16, № 17. – Ст. 112 ; Pro osoblyvosti pravovoho rezhymu diialnosti Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy, haluzevykh akademii nauk ta statusu yikh mainovoho kompleksu : Zakon Ukrainy vid 07 liutoho 2002 r. № 3065-III (Zi zminamy, vnesenymy zghidno z Kodeksom № 2755-VI vid 02 hrudnia 2010 r.) // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2011. – № 13–14, № 15–16, № 17. – St. 112

12. Про Положення про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України : Указ Президента України від 31 травня 2011 р. № 634/2011 (Зі змінами, внесеними згідно з Указом Президента України № 689/2013 від 18 грудня 2013 р.) // Офіційний вісник України. – 2014. – № 41. – С. 20. – Ст. 1666 ; Pro Polozhennia pro Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 31 travnia 2011 r. № 634/2011 (Zi zminamy, vnesenymy zghidno z Ukazom Prezydenta Ukrainy № 689/2013 vid 18 hrudnia 2013 r.) // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. – 2014. – № 41. – S. 20. – St. 1666

13. Про Положення про Міністерство культури України : Указ Президента України від 06 квітня 2011 р. № 388/2011 (Зі змінами, внесеними згідно з Указом Президента України № 473/2013 від 02 вересня 2013 р.) // Офіційний вісник України. – 2014. – № 41. – С. 20. – Ст. 1666 ; Pro Polozhennia pro Ministerstvo kultury Ukrainy : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 06 kvitnia 2011 r. № 388/2011 (Zi zminamy, vnesenymy zghidno z Ukazom Prezydenta Ukrainy № 473/2013 vid 02 veresnia 2013 r.) // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. – 2014. – № 41. – S. 20. – St. 1666

14. Про Положення про Міністерство освіти і науки України : Указ Президента України від 25 квітня 2013 р. № 240/2013 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 41. – С. 20. – Ст. 1666 ; Pro Polozhennia pro Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25 kvitnia 2013 r. № 240/2013 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. – 2014. – № 41. – S. 20. – St. 1666.

15. Про Положення про Міністерство юстиції України : Указ Президента України від 06 квітня 2011 р. № 395/2011 (Зі змінами, внесеними згідно з Указом Президента України № 211/2013 від 15 квітня 2013 р.) // Офіційний вісник України. – 2014. – № 41. – С. 20. – Ст. 1666 ; Pro Polozhennia pro Ministerstvo yustytzii Ukrainy : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 06 kvitnia 2011 r. № 395/2011 (Zi zminamy, vnesenymy zghidno z Ukazom

Prezydenta Ukrainy № 211/2013 vid 15 kvitnia 2013 r.) // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. – 2014. – № 41. – S. 20. – St. 1666

16. Сандровский К. К. Право внешних сношений / К. К. Сандровский. – Київ : Вища школа, 1986. – 328 с. ; Sandrovskiy K. K. Pravo vneshnykh snoshenyi / K. K. Sandrovskiy. – Kyiv : Vyshcha shkola, 1986. – 328 s.

17. Тодика Ю. М. Конституційне право України : підруч. / за ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського. – Київ : Ін Юре, 2002. – 544 с. ; Todyka Yu. M. Konstytutsiine pravo Ukrainy : pidruch. / za red. Yu. M. Todyky, V. S. Zhuravskoho. – Kyiv : In Yure, 2002. – 544 s.

18. Фрицький Ю. О. Закріплення організації та функціонування державної влади в Конституції України 1996 року / Ю. О. Фрицький // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2006. – № 2. – С. 1–11 ; Frytskyi Yu. O. Zakriplennia orhanizatsii ta funktsionuvannia derzhavnoi vlady v Konstytutsii Ukrainy 1996 roku / Yu. O. Frytskyi // Visnyk Zaporizkoho yurydychnoho instytutu. – 2006. – № 2. – S. 1–11

19. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм / В. М. Шаповал. – Київ : Юрінком Інтер, 2005. – 560 с. ; Shapoval V. M. Suchasnyi konstytutsionalizm / V. M. Shapoval. – Kyiv : Yurinkom Inter, 2005. – 560 s.

20. Braillard Ph. Relations internationales : une nouvelle discipline / Ph. Braillard // Le trimestre du monde. – 1994. – № 3. – P. 29

Стаття надійшла до редакції 27.05. 2016 р.

S. V. Papayani

PECULIARITIES FUNCTIONING OF INSTITUTIONAL SYSTEM OF CONSTITUTIONAL-LEGAL MECHANISM OF UKRAINE'S FOREIGN POLICY

The article considers the constituent elements of the foreign policy mechanism, which primarily reflect the prevailing system of hierarchy and state authorities vested with appropriate powers. The article outlines the peculiarities of the such mechanism's structure, including institutional and legal components. Particular attention is paid to the institutional component, which form the state bodies realizing foreign state functions. Determined importance of a clear division of powers between the foreign state bodies, and legal regulation, efficiency and coherence of functioning the whole mechanism of the state external relations.

Regarding the institutional component, noted that its shape public bodies that implement foreign state functions. Among them, the highest state authorities (President of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine); specially authorized executive authority in foreign policy (Ministry of Foreign Affairs of Ukraine); Ukraine foreign diplomatic missions (embassies, consulates, missions, representatives to international organizations); other authorities vested with competence in external relations (Ministry of Economy, Ministry of Justice, Ministry of Defense, the General Staff, Security Service, Foreign Intelligence Service, etc.).

Every public authority has the specific, peculiar only to him authority has appropriate material and financial resources, the combination of which allows us to implement foreign policy. Determined that the importance of a clear division of powers between the foreign state bodies, and legal regulation, efficiency and coherence of functioning of the whole mechanism of external relations of the state. Therefore, implementing balanced and consistent foreign policy of his country needed a clear and consistent operation at all levels.

Key words: foreign policy, constitutional and legal mechanisms, institutional system, external bodies.

УДК 342.7(4)(045)

Ю. С. Хоббі

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У КОНСТИТУЦІЯХ УКРАЇНИ ТА КРАЇНАХ ЄС: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

В статті аналізуються положення Конституції України про права людини на їх відповідність конституціям країн-членів ЄС, що сприятиме більш глибокій гармонізації українського законодавства з європейським правом.

Ключові слова: конституція, права людини, міжнародні договори в сфері прав людини, право на мирне зібрання, право на соціальне забезпечення, обмеження прав людини.

Постановка проблеми. Подальше поглиблення взаємовідносин України та ЄС вимагає гармонізації українського законодавства з європейським правом, для чого необхідно внести ряд змін до нормативно-правових актів, провести ряд реформ, але перш за все, на наш погляд, завершити конституційну реформу, щоб подальші зміни відповідали основному закону держави.

Початок конституційної реформи вже був покладений Постановою Верховною Радою України «Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади» від 31.08.2015 № 656-VIII, який передбачає децентралізацію державної влади в Україні та посилення конституційно-правового статусу місцевого самоврядування. Але ця Постанова досі не втілена у життя. Наступним етапом пропонувалося внести зміни у положення Конституції стосовно прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, оскільки європейський правовий простір є людино центричним.

Отже, *метою* дослідження є аналіз деяких положень II Розділу Конституції України на відповідність конституціям країн-членів ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами дотримання прав та свобод людини і громадянина займалися такі дослідники, як О. О. Лукашова, М. О. Баймуратов, С. П. Добрянський, Т. І. Дудаш, П. М. Рабінович, О. М. Руднєва, А. М. Колодій та ін.

Виклад основного матеріалу. Як Україна, так і країни ЄС є учасниками ряду міжнародно-правових документів в сфері захисту прав людини та зобов'язалися привести своє законодавство до цих договорів. В сфері захисту прав людини прийнято багато документів. До них відносяться: Загальна декларація прав людини 1948 року, яка стала першим міжнародним стандартом у сфері прав людини. Але цей документ мав форму резолюції Генеральної Асамблеї ООН, а тому і рекомендаційний характер і не міг визнаватися як юридично обов'язковий, але зміст Декларації не відповідав духу рекомендаційних норм, тому що деякі її положення викладені у наказовій формі (наприклад у статті 30 заявляється в імперативній формі, що жодна держава або окрема особа не можуть «чинити дій, спрямованих до знищення прав і свобод, викладених у Декларації»).

Також були прийняті Міжнародні пакти про громадські та політичні права, про економічні, соціальні та культурні права 1966 років (ратифіковані УРСР 19.10.73 р.), які закріпили право на життя, на свободу від катувань та жорстокого поводження, право на свободу від рабства, на особисту недоторканність, на повагу особистості, на недоторканність житла і таємницю листування, на свободу думки, совісті, релігії і

переконань, на мирні зібрання, на участь у виборах, на участь у веденні державних справ та ін. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року (Україна приєдналася 25.12.1990 р.).

Ще одним документом ООН, який закріплює важливі міжнародні стандарти захисту прав і свобод людини, є Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1966 року (ратифікована Україною 21.01.1969 р.), Конвенція ООН про політичні права жінок 1952 р. (ратифікована УСРС 15.11.1954 р.), Конвенція ООН про права дитини 1989 р. (ратифікована Україною 28.02.1991р.). Також рядом міжнародних організацій були прийняті Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (ратифікована Україною 17.07.1997 р.), переглянута Європейська конвенція про усиновлення дітей 2008 р. (ратифікована Україною 15.02.2011 р.), Конвенція ЮНЕСКО про ліквідацію дискримінації в області освіти 1960 р. (ратифікована Україною 30.06.1961 р.), Хельсінкський Заключний акт 1975 р. та інші [1].

Україна в статті 22 Конституції зазначила, що перелік прав, закріплених у Конституції, не є вичерпним, а при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав та свобод [2]. Таким чином, вона фактично встановила, що міжнародні договори та зобов'язання в цій сфері доповнюють її Конституцію, але проблема дотримання цих міжнародних зобов'язань полягає у тому, що часто закони з питань ратифікації міжнародних договорів приймаються без одночасного внесення відповідних змін до законів України, прийняття нових або скасування діючих законів, які не відповідають взятим державою міжнародним зобов'язанням. Також, в Україні ще не встановилась практика застосування норм міжнародних договорів (які, згідно з Конституцією України, прирівнюються і навіть мають пріоритет перед законами України) як норм прямої дії, а також майже відсутня судова практика на основі міжнародних договорів. В комплексі вони могли б стати основою для формування додаткових механізмів реалізації та захисту прав громадян України. Цікавим тут є положення ч. 2 статті 10 Конституції Іспанії «Норми про основні права і свободи, визнані конституцією, повинні розглядатися відповідно до Загальної декларації прав людини, міжнародних договорів та угод з тих самих питань, ратифікованих Іспанією» [3].

Відносно звуження змісту та обсягу прав слід зауважити, що в більшості випадків зміст даних прав та обов'язків (як індивіда, так і держави в особі її органів) не розкривається в Конституції, що дає можливість трактувати та використовувати їх не однаково.

Що стосується конституційного закріплення прав і свобод особи, то в різних країнах ця практика має свої особливості, зумовлені національними традиціями в розвитку політико-правової теорії і практики, але переважна більшість конституцій містить спеціальні розділи, в яких фіксуються права і свободи і які звичайно передують розділам, присвяченим регламентації основ організації і діяльності державного механізму (Конституції Болгарії, Греції, Іспанії, Італії, Кіпру, Нідерландів, Німеччини, Польщі, Румунії, Словаччини, Словенії, Фінляндії, Хорватії, Чехії та ін.).

Розділ II Конституції України повністю присвячений правам, свободам та обов'язкам людини і громадянина, але не розмежує різні групи цих прав, як це зроблено у конституціях Іспанії, Італії, Словаччини, Польщі, що ускладнює сприйняття цих положень громадянами та правильне віднесення тих чи інших прав до певних видів. Крім того, така категорія, як особисті права, повинні гарантуватися всім особам без винятків та не може обмежуватися державою, а оскільки вони окремо не виділені, є загроза вільного віднесення таких прав до інших категорій, які підлягають певним

обмеженням.

Звертає на себе увагу стаття 24 Конституції, яка стосується заборони привілеїв та обмежень за певними ознаками, серед яких не вистачає ознаки віку та стану здоров'я, що є суттєвим для нашої країни, де більшість населення складають пенсіонери та люди похилого віку, які за часту мають фізичні обмеження, та є більш незахищеною верствою населення.

Якщо подивимося Конституцію Угорщини, то ч. 2 статті 14 закріплює, що «Угорщина гарантує фундаментальні права для всіх, без будь-якої дискримінації, на підставі статі, раси, кольору, етнічного або соціального походження, національної належності, *інвалідності* (курсив наш - Ю.С.), мови, релігії, політичних чи будь-яких інших переконань, майнового або іншого становища без дискримінації» [4]. Ч. 3 статті 3 Конституції Німеччини також передбачає «Нікому не може бути завдано шкоди або надано перевагу внаслідок його статі, його походження, його раси, його мови, його вітчизни і місця народження, його віросповідання, його релігійних або політичних переконань. Ніхто не повинен обмежуватися через свої *недоліки* (курсив наш – Ю.С.) (фізичні або розумові)» [5]. Ч.2 §6 Конституції Фінляндії передбачає «Ніхто не може без поважних причин займати особливе становище на підставі статі, *віку* (курсив наш – Ю.С.), походження, мови, релігії, переконань, поглядів, *стану здоров'я, дієздатності* (курсив наш – Ю.С.) або з якоїсь іншої причини, які відносяться до його або її особистості» [6].

Цікавим є і положення ч. 4 ст. 14 Конституції Угорщини «Угорщина повинна заснувати заходи, націлені на досягнення рівності та запобігання відсутності рівних можливостей» [7]. Особливо це актуально щодо можливості інвалідів пересуватися містом та відвідувати громадські міста, державні установи, зокрема судові.

Також конституції європейських країн можна поділити на дві групи залежно від умов рівності перед законом. Так, в одних країнах *всі* є рівними перед законом (Німеччина, Фінляндія, Польща), а в інших лише *громадяни* (Україна, Бельгія, Греція, Люксембург). На наш погляд це може трактуватися як дискримінація за ознакою громадянства, оскільки закон має бути однаковим для всіх без будь-яких винятків. Тому, доцільно змінити відповідне положення Конституції України (стаття 24) та передбачити рівність всіх перед законом, а не лише громадян.

Однією з основних причин критики уряду є саме забезпечення та реалізація права на мирне зібрання, яке передбачене майже у всіх конституціях. Але стосовно суб'єктів володіння цим правом досліджувані нами конституції можна поділити на дві групи. Більшість конституцій закріплюють це право лише за громадянами. Так, наприклад, зафіксовано у Конституції України – стаття 34 «*Громадяни* (курсив наш – Ю.С.) мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування» [2]. Той самий принцип зафіксовано і у конституціях Бельгії (ст. 26), Німеччини (ст. 8), Греції (ст. 11), Данії (ст. 76), Італії (ст. 17), Люксембургу (ст. 25). Інша група країн гарантує право збиратися мирно і без зброї кожному, незалежно від громадянства. До таких відносяться конституції Іспанії (ст. 21), Нідерландів (ст. 91), Фінляндії (§ 13), Словаччини (ст. 28), Польщі (ст. 57).

При цьому слід наголосити, що деякі конституції обмежують право на збори на відкритому повітрі, на які розповсюджується інше законодавство. Так, наприклад, зафіксовано у конституціях Бельгії, Німеччини, Греції, Данії, Люксембургу. Крім того, для реалізації цього права в більшості випадків не вимагається ані дозволу, ані завчасного попередження органів влади – конституції Бельгії, Німеччини, Данії, Іспанії, Італії, Люксембургу, Фінляндії. Хоча може встановлюватися заборона проведення

зібрань, якщо вони загрожують безпеці держави та суспільства – конституції України, Греції, Данії, Італії. В інших вимагається попередити органи влади - Конституція України.

Як ми бачимо, конституція України в даному питанні є більш жорсткою і висуває додаткові умови реалізації права на мирні збори, окрім дотримання законодавства.

Ще одним з основних прав є право на працю та пов'язані з ним зобов'язання держави в соціальній та економічній сферах.

Право на працю гарантується кожному та зафіксоване у більшості конституціях (України, Бельгії, Греції, Фінляндії та ін.). Так, наприклад, ч. 1 та 2 ст. 43 Конституції України говорить, що «Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб» [2].

Цікавим є положення конституцій Німеччини, Іспанії та Словаччини, які гарантують це право лише громадянам. Так, у Конституції Іспанії зазначається, що «Всі іспанці зобов'язані працювати і мають право на працю і на вільний вибір професії чи заняття просування по службі і на винагороду... (ч. 1 ст. 35)» [3].

Серед всіх конституцій вигідно вирізняється Конституція Нідерландів – ч. 1 статті 19 передбачає, що «Державні органи повинні (курсив наш – Ю.С.) дбати про сприяння забезпеченню достатньої зайнятості населення» [8]. Більш того, на відміну від багатьох, більшість положень даної конституції починається зі слів «державні органи зобов'язані...», що свідчить про високу відповідальність уряду перед населенням та розкриває механізм реалізації прав людини, чого не вистачає конституції нашої держави.

Нажаль, право на соціальне забезпечення прописано не чітко в більшості конституцій, але в той чи іншій мірі зазначається. Наприклад, в ч. 1 ст. 46 Конституції України говориться, що «Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [2]. Як ми бачимо, право гарантується, але лише певним категоріям *громадян*, а не населення, перелік яких не є вичерпним! Майже такий принципі зафіксовано і ч. 1 ст. 67 Конституції Польщі «Громадянин має право на соціальне забезпечення у випадку непрацездатності через хворобу або інвалідність, а також після досягнення пенсійного віку...» [9].

На відміну від них, § 19 Конституції Фінляндії зазначає, що «Всі (курсив наш – Ю.С.), хто не в змозі добувати собі засоби, необхідні для гідного життя, мають право на обов'язкове соціальне забезпечення і турботу. Закон повинен гарантувати *кожному* (курсив наш – Ю.С.) право на отримання базового забезпечення, на отримання допомоги по безробіттю, у разі хвороби, інвалідності та за віком, а також на допомогу при народженні дитини та у зв'язку з втратою годувальника» [6].

Знову вирізняється Конституція Нідерландів, ч. 1 статті 20 говорить, що «1. Державні органи повинні дбати про забезпечення засобів до існування і справедливий розподіл багатства», а ч. 3 даної статті передбачає, що «3. Громадяни, які постійно проживають на території Нідерландів і не мають засобів до існування, мають право на підтримку з боку державних органів в порядку, встановленому Актом парламенту» [8].

Порівнюючи наші конституції, можна відмітити, що якщо стаття 48 Конституції України передбачає, що «Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї

сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло» [2], то ч. 2 ст. 22 Конституції Нідерландів зазначає, що «2. Державні органи повинні дбати про забезпечення населенню достатнього життєвого рівня». Тобто знову фіксується не абстрактне право, а конкретний обов'язок державних органів.

В межах статті ми не можемо порівняти всі права, але розглянемо ще умови обмеження цих прав.

Більшість досліджуваних конституцій містять положення присвячені умовам обмеження конституційних прав та свобод, зазвичай такі пункти ідуть після зазначення певного права. Особливо це стосується інформаційних прав (Конституція України – ч. 3 ст. 34 «Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя»; Німеччини – п.2 ст. 10; Греції – ст. 14; Італії – ст. 15). Також може обмежуватися право на вільне пересування (Німеччина, Словаччина), на недоторканність житла (Словаччина), тощо.

Деякі конституції містять окремі статті щодо умов та меж обмеження прав. Наприклад, Конституція України містить ст. 64, в якій зазначається, що «Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції» [2]. Тобто зазначається група прав, які не можуть бути обмежені в будь-якому випадку.

Конституція Іспанії містить цілу главу 5 про зупинення дії прав і свобод. Так, у статті 55 зазначається «1. Дія прав, встановлених у статтях 17, 18 пунктів 2 і 3, статтях 19, 20 пунктів 1а, 1г і 5, 21, 28 пункту 2 та в статті 37 пункту 2, може бути припинена у разі оголошення надзвичайного стану або стану облоги відповідно до умов передбачених конституцією. Введення надзвичайного стану не поширюється на дію статті 17 пункт 3. 2. Органічний закон може визначати форму і випадки, коли в індивідуальній формі і при необхідному судовому втручанні і відповідному парламентському контролю встановлені в статті 17 пункту 2 і статті 18 пунктів 2 і 3 права можуть бути припинені по відношенню до певних осіб у зв'язку з проведенням розслідування діяльності збройних банд або терористичних елементів. Незаконне або невинуватене призупинення дії прав і свобод, встановлених цим органічним законом, тягне за собою кримінальну відповідальність за порушення визнаних законами прав і свобод.» [3].

У Конституції Німеччини статті 19 зазначається, що «(1) Оскільки згідно з цим Основним законом якесь основне право може бути обмежене законом або на основі закону, цей закон повинен носити загальний характер, а не стосуватися тільки до окремого випадку. Крім того, в законі повинно бути названо це основне право із зазначенням статті» [5]. Як ми бачимо, виключається будь-яка дискримінація. Схожа до неї ч. 2-4 ст. 13 Конституції Словаччини «Межі основних прав і свобод можуть бути встановлені тільки законом і при дотриманні умов, передбачених цією Конституцією. 3. Законні обмеження основних прав і свобод повинні діяти однаково для всіх випадків, які відповідають встановленим умовам. 4. Обмеження основних прав і свобод повинні здійснюватися з урахуванням їх сутності та сенсу. Такі обмеження можуть здійснюватися тільки у встановлених цілях». А ст. 51 ч. 2 доповнює, що «Умови і обсяг

обмеження основних прав і свобод, а також обсяг обов'язків в період війни, воєнного стану, надзвичайного стану та стану необхідності встановлюються конституційним законом» [10].

§ 23 Конституції Фінляндії також встановлює, що «Законом можуть вводитися такі обмеження свобод і прав, які допустимі відповідно до міжнародних зобов'язань Фінляндії в області прав людини і які необхідні в той час, коли Фінляндія піддається збройному нападу або коли це пов'язано з надзвичайними обставинами, що загрожують нації, і вони є настільки важкими, що можуть відповідно до закону привести до такого обмеження» [6].

Тобто можна говорити про те, що обмеження певних прав передбачається в кожній конституції, але лише за певних умов, як то війна, надзвичайний стан, та вимагає прийняття конституційного закону, який повинен носити загальний характер. В деяких конституціях прямо передбачається кримінальна відповідальність за незаконне або невиправдане призупинення дії прав і свобод, встановлених цим органічним законом. Такий пункт доречно і внести до Конституції України.

Висновки. Таким чином, на підставі аналізу конституцій України та деяких країн-членів ЄС, можна говорити про певні недоліки та прогалини у Конституції нашої держави, які можуть бути усунені під час проведення конституційної реформи. Насамперед це стосується приведення положень про права людини у відповідність до основних міжнародно-правових документів в цій сфері, розкриття змісту кожного права та встановлення відповідного обов'язку державних органів в цьому напрямку, доречно розбити ці права на певні групи, як це зроблено в Конституціях Словаччини, Польщі, окремо винести обов'язки, приділивши особливу увагу більш незахищеним верствам населення, як люди з обмеженими можливостями та похилого віку. Крім того, треба переглянути які права стосуються лише громадян, а які можуть бути розповсюджені на всі категорії населення. Необхідно передбачити конкретний обов'язок державних органів щодо забезпечення та гарантування прав людини та громадянина із зазначенням чіткого переліку умов їхнього тимчасового обмеження з призначенням покарання за зловживання з боку держави в цій сфері.

Список використаної літератури

1. Чинне міжнародне право. – Москва : Московський незалежний інститут міжнародного права, 1996. - Т. 1. - С. 77 ; Chynne mizhnarodne pravo. – Moskva : Moskovskiy nezalezhnyi instytut mizhnarodnoho prava, 1996. - Т. 1. - S. 77
2. Конституція України 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. - ст. 141 ; Konstytutsiia Ukrainy 28.06.1996 № 254k/96-VR (zi zminamy) // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1996. - № 30. - st. 141
3. Конституция Испании [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.uznal.org/constitution.php?country=Spain&constitution=49&language=r>; Konstitutsiya Ispanii [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa : <http://www.uznal.org/constitution.php?country=Spain&constitution=49&language=r>
4. Конституция Венгрии 25.04.2011 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://archive.today/20130417225826/worldconstitutions.ru/archives/298/1>; Konstitutsiya Vengrii 25.04.2011 g. [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa : <https://archive.today/20130417225826/worldconstitutions.ru/archives/298/1>
5. Конституция Германии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.uznal.org/constitution.php?country=Germany&constitution=30&language=r>; Konstitutsiya Germanii [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa : <http://www.uznal.org/constitution.php?country=Germany&constitution=30&language=r>

6. Конституция Финляндии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.uznal.org/constitution.php?country=Finland&constitution=128&language=r>;

Konstitutsiya Finlyandii [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa : <http://www.uznal.org/constitution.php?country=Finland&constitution=128&language=r>

7. Конституция Венгрии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.uznal.org/constitution.php?country=Hungary&constitution=23&language=r>;

Konstitutsiya Vengrii [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.uznal.org/constitution.php?country=Hungary&constitution=23&language=r>

8. Конституция Нидерландов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.uznal.org/constitution.php?country=Netherlands&constitution=87&language=r>;

Konstitutsiya Niderlandov [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.uznal.org/constitution.php?country=Netherlands&constitution=87&language=r>

9. Конституция Польши [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/rosyjski/kon1.htm>; Konstitutsiya Polshi [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/rosyjski/kon1.htm>

10. Конституция Словакии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.uznal.org/constitution.php?country=Slovakia&constitution=109&language=r>;

Konstitutsiya Slovakii [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.uznal.org/constitution.php?country=Slovakia&constitution=109&language=r>

Стаття надійшла до редакції 4.05.2016 року

Y. S. Khobbi

REGULATION OF HUMAN RIGHTS IN THE CONSTITUTIONS OF UKRAINE END EU COUNTRIES: COMPARATIVE ANALYSIS

The article analyzes the provisions of the Constitution of Ukraine on human rights in their compliance with the constitution of EU member states, to facilitate deeper harmonization of Ukrainian legislation with European law.

Based on this analysis, we can talk about the certain gaps in the Constitution of our country, which can be removed during the constitutional reform. This is especially true of bringing human rights provisions in line with the basic international treaties in this field, the disclosure of the content of each right and establishing an appropriate duty of public authorities in this area, it is appropriate to split these rights for certain groups, as is done in the Constitutions of the Slovak Republic and Poland, separately allocate responsibilities, focusing on the more vulnerable people as people with disabilities and the elderly. Furthermore, we must review what rights apply only to citizens, and that can be distributed to all categories of the population.

It is necessary to provide a specific duty of public authorities to ensure and guarantee human rights indicating a clear list of conditions of their temporary restriction with the definition of penalties for abuse of the state in this area.

Keywords: *constitution, human rights, international treaties on human rights, the right to peaceful assembly, the right to social security, restriction of human rights.*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

УДК 352.07.001.73(045)

Ю. В. Бойко

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МУНІЦИПАЛЬНОЇ РЕФОРМИ У КОНТЕКСТІ СТВОРЕННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ГРОМАД: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті проаналізовано зміст нормативно-правових актів, в яких визначено основні умови добровільного об'єднання територіальних громад в Україні у контексті муніципальної, адміністративно-територіальної та конституційної реформи. Обґрунтовано, що велика подрібненість територіальних громад не забезпечує надання мешканцям територіальних громад якісних та доступних публічних послуг. Автор аналізує досвід об'єднання територіальних громад, який свого часу продемонстрували країни-члени ЄС, що є дуже корисним для нашої держави, оскільки це дасть можливість врахувати як переваги, так і недоліки, зробити висновки та використати їх у подальшому розвитку та функціонуванню територіальних громад в Україні.

Ключові слова: *місцеве самоврядування, муніципальна реформа, адміністративно-територіальна реформа, територіальна громада, об'єднання територіальних громад.*

Постановка проблеми. Закріплене в Конституції України право «територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста - самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України» у більшості територіальних громад залишилось не реалізованим. Функціонування місцевого самоврядування у більшості територіальних громад не забезпечує створення та підтримки сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, її самореалізації, захисту її прав, надання мешканцям територіальних громад якісних та доступних публічних послуг на основі сталого розвитку дієздатної громади. З огляду на ці проблеми, зокрема наділення територіальних громад більшими ресурсами та мобілізація їхніх внутрішніх резервів набувають усе більшої актуальності, яка обумовлена теоретичною та практичною значущістю питань, пов'язаних з добровільним об'єднанням дрібних територіальних громад сіл, селищ та міст для того щоб вони стали спроможними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній юридичній науці чимало праць присвячено теоретичним та практичним проблемам конституційно-правового статусу територіальних громад як основних суб'єктів місцевого самоврядування в Україні, їх функціям, повноваженням та основним формам діяльності. Так, зазначені проблеми стали предметом дослідження провідних сучасних наукових дослідників, зокрема таких, як М. О. Баймуратов, О. В. Батанов, В. М. Кампо, В. В. Кравченко, М. П. Орзіх, В. Ф. Погорілко, Ю. М. Тодика, О. Ф. Фрицький та ін. Проте на сьогоднішній день все ще залишаються невирішеними ряд питань пов'язаних із механізмом та умовами формування спроможних територіальних громад.

Мета дослідження. Метою статті є аналіз національного законодавства правового забезпечення механізму формування територіальних громад в Україні та країнах-

членах ЄС, здатних самостійно вирішувати питання розвитку своїх територій.

Виклад основного матеріалу. Формування місцевого самоврядування виявилось одним із найбільш складних та суперечливих завдань становлення сучасної державності України. Вдосконалення місцевого самоврядування в Україні вимагає побудови нової системи організації публічної влади на місцях, що стало гаслом проведення реформування місцевого самоврядування та децентралізації влади в Україні.

Відповідно до ч.1 ст.3 Закону України «Про місцеве самоврядування» [1] визначає що первинним суб'єктом місцевого самоврядування основним носієм його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста. На жаль, сьогодні територіальні громади України значною мірою не є життєздатними і далекі від того, щоб бути автономними від держави. На практиці не кожне село, селище, місто є самодостатньою адміністративно-територіальною одиницею, а його жителі – самостійною територіальною громадою. Вирішення цієї проблеми вбачається доцільним шляхом добровільного об'єднання територіальних громад, здатних забезпечити нормальне та комфортне життя українських громадян у містах та селах. Саме Євроінтеграційний вибір України зумовлює застосування досвіду об'єднання та функціонування територіальних громад країн ЄС, оскільки це дасть можливість врахувати їх переваги, так і недоліки, зробити висновки та використати їх у подальшому розвитку та функціонуванню місцевого самоврядування в Україні.

В рамках проведення муніципальної реформи, що реалізується в даний час в Україні, Кабінет Міністрів України прийняв 1 квітня 2014 року «Концепцію реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» [2]. За Концепцією в Україні має бути побудована проста та логічна система місцевого самоврядування, яка здатна забезпечити нормальне та комфортне життя українських громадян у містах та селах. Метою реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади є підвищення якості життя людей у містах, селищах та селах шляхом забезпечення спроможності органів місцевого самоврядування створювати економічні та соціальні умови розвитку територіальних громад та їх об'єднань, а також забезпечення місцевими органами виконавчої влади, територіальними органами центральних органів виконавчої влади територіальної доступності жителів цих територіальних громад до адміністративних, соціальних та інших послуг. Через велику подрібненість територіальних громад, функціонування місцевого самоврядування не забезпечує створення сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, її самореалізації, захисту її прав, надання мешканцям територіальних громад якісних та доступних публічних послуг. Виходячи з цього, розв'язання цієї проблеми можна шляхом створення правових умов добровільного об'єднання територіальних громад, в яких утворюються дієздатні органи місцевого самоврядування, спроможні виконувати законодавчо визначені повні та виключні власні, а також делеговані державою повноваження.

Фактично реформа місцевого самоврядування дасть змогу усім громадам мати ресурси аби визначені законом повноваження надавались на достатньому рівні, як у містах так і в селах.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування» територіальним громадам надається можливість на «добровільне об'єднання жителів кількох сіл що мають єдиний адміністративний центр». Тобто Закон надає можливість жителям кількох сіл що мають єдиний адміністративний центр на добровільне об'єднання, однак не згадується про можливість об'єднання територіальних громад сіл, селищ та міст, тобто створення спроможних самодостатніх територіальних громад, які

б володіли відповідними матеріальними, фінансовими, земельними ресурсами, об'єктами соціальної інфраструктури, необхідними для поліпшення забезпечення потреб громадян.

Створення умов для сталого розвитку територій, створення спроможних територіальних громад, шляхом добровільного об'єднання дрібних територіальних громад сіл, селищ та міст передбачається Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» №157-VIII від 05.02.2015р. [3]. Метою закону є створення спроможних територіальних громад, які в інтересах місцевого населення безпосередньо та через органи місцевого самоврядування на підставі закону можуть здійснювати регулювання і управління суттєвою часткою суспільних справ, що належать до їх повноважень, надавати якісні послуги у сфері освіти, культури, медицини, соціального захисту, житлово-комунального господарства, забезпечення охорони громадського порядку та в інших життєво важливих сферах і наділені достатніми фінансовими, інфраструктурними та кадровими ресурсами.

Процедура добровільного об'єднання територіальних громад передбачає такі етапи: громадське обговорення, розгляд на сесії, утворення спільної робочої групи від кожної територіальної громади, яка і має стати початком процедури добровільного об'єднання територіальних громад.

Закон визначає і основні умови добровільного об'єднання територіальних громад: у складі не може існувати іншої територіальної громади, територія має бути нерозривною, має бути розташована в межах однієї області. При добровільному об'єднанні беруться до уваги історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники, якість та доступність публічних послуг не можуть бути нижчими ніж до об'єднання.

Добровільне об'єднання територіальних громад не призводить до зміни статусу населених пунктів. Найменування громади є похідним від найменування населеного пункту, визначеного її адміністративним центром.

Закон також чітко визначає вимоги до проектів рішень добровільного об'єднання громад. В разі утворення об'єднаної територіальної громади повноваження органів місцевого самоврядування, сільських, селищних голів, що об'єдналися, припиняються з моменту набуття повноважень новообраними органами місцевого самоврядування, сільським, селищним головою територіальної громади, утвореної внаслідок добровільного об'єднання.

Тобто Законом закладено нову концептуальну основу територіальної організації місцевого самоврядування в Україні, коли утворення спроможних громад має відбуватися саме за їх участю. У Законі зроблено спробу під час вирішення питань щодо формування нових територіальних громад поєднати місцеві та державні інтереси, максимально залучити до цього процесу громадськість. Вони наділятимуться повноваженнями вирішувати переважну більшість питань соціального розвитку та життєдіяльності громадян не лише в межах населених пунктів, а й за їх межами. Функції місцевого самоврядування здійснюватимуть ради новостворених громад, які діятимуть замість сільських, селищних та міських рад. На районному та регіональному рівнях місцевого самоврядування діятимуть районні та регіональні ради, які, на відміну від нинішніх районних і обласних рад, створюватимуть виконавчі комітети для вирішення спільних питань територіальних громад у межах району та регіону.

Разом з тим, низка викладених у Законі положень має високий ступінь конфліктогенності та містить суперечності, про що неодноразово наголошувалося у висновках Головного науково-експертного управління та зауваженнях Головного юридичного управління ще під час проходження законопроекту у Верховній Раді України [4, с. 46]. Зазначене свідчить про актуальність подальших наукових досліджень

процесів об'єднання територіальних громад в Україні, оскільки Закон не відображає усієї онтологічної та аксіологічної глибини досліджуваної проблематики, яка є вкрай актуальною у сучасних умовах державотворення та право творення в Україні:

По-перше – в Законі наголошується на «добровільності» об'єднання територіальних громад. В Законі передбачається, що добровільне об'єднання територіальних громад не призводить до зміни статусу населених пунктів. Найменування громади є похідним від найменування населеного пункту, визначеного її адміністративним центром.

Процедура добровільного об'єднання територіальних громад передбачає такі етапи: громадське обговорення, розгляд на сесії, утворення спільної робочої групи від кожної територіальної громади, яка і має стати початком процедури добровільного об'єднання територіальних громад.

Водночас, слід відзначити, необхідність більш чіткого визначення формально-правових аспектів процедури об'єднання територіальних громад з точки зору порядку та стадій проходження відповідними проектам етапів ухвалення остаточного рішення. Належне оформлення процедури, добровільного об'єднання територіальних громад, на наш погляд сприятиме затвердженню європейських стандартів локальної демократії у національній й правовій системі України.

По-друге, проблемним питанням реалізації процедури добровільного об'єднання територіальних громад є недостатнє врахування основоположних муніципальних прав місцевих мешканців на забезпечення їх максимальної участі у вирішенні питань місцевого значення та здійснення місцевого самоврядування. Означений аспект також потребує належного вирішення у процесі реформування системи муніципального управління у нашій державі на сучасному етапі її конституційно-правового розвитку.

Закон також визначає вимоги до проектів рішень добровільного об'єднання громад. В разі утворення об'єднаної територіальної громади повноваження органів місцевого самоврядування, сільських, селищних голів, що об'єдналися, припиняються з моменту набуття повноважень новообраними органами місцевого самоврядування, сільським, селищним головою територіальної громади, утвореної внаслідок добровільного об'єднання.

Таким чином, Закон має сприяти зміні адміністративно-територіального устрою на рівні територіальних громад шляхом укрупнення, що дозволить реалізувати завдання Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.

Для забезпечення реалізації ЗУ «Про добровільне об'єднання територіальних громад» 8 квітня 2015 року Уряд затвердив Методику формування спроможних територіальних громад [5] (постанова КМУ №214 від 08.04.2015 - далі Методика), де визначені основні критерії та умови формування спроможних громад, принципи визначення адміністративних центрів громад та зон їх впливу, зон доступності населених пунктів до адміністративного центру та інші нормативи. Затвердження Методики формування спроможних територіальних громад є першим етапом реалізації закону «Про добровільне об'єднання територіальних громад».

Методика містить ширше визначення спроможної територіальної громади, під яким розуміється - здатність територіальних громад сіл (селищ, міст) в результаті добровільного об'єднання, самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Згідно з положеннями Методики, території громад формуються з врахуванням принципу повсюдності, а також мають бути нерозривними, розташованими в межах області та, по можливості, в межах одного району. Також в Методиці містяться вимоги щодо розробки проекту Перспективного плану формування територій громад кожної області.

До перспективного плану формування територій громад не були включені ті територіальні громади, створення яких не відповідає Методиці формування спроможних територіальних громад, затверджені постановою КМУ від 08.04.2015 № 214. Так, станом на 13 серпня 2015 року в Україні створені 43 спроможних об'єднаних територіальних громади, до складу яких увійшли 305 територіальних громад. Держава відповідно до законодавства здійснюватиме фінансову підтримку добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст шляхом надання об'єднаним територіальним громадам коштів у вигляді субвенцій на формування відповідної інфраструктури згідно з планом соціально-економічного розвитку такої територіальної громади.

Досвід державного стимулювання муніципалітетів до об'єднання свого часу продемонстрували країни-члени ЄС, тому звернення до зарубіжного досвіду модернізації місцевого самоврядування, визначення загальних (у європейському контексті) і специфічних (національних і регіональних) характеристик даного процесу представляються вельми актуальним завданням.

Важливою ланкою адміністративно-територіальних перетворень у країнах західної Європи є децентралізація управління та передача на місцевий рівень низки повноважень. «При проведенні муніципальних реформ виявилось бажання зберегти існуючі муніципальні завдання, і перш за все школи для дітей, соціальні послуги, лікарні. Муніципальні органи не могли забезпечити розширення цієї сфери, однак воно ставало необхідним наслідком технічного і фінансового розвитку» [6]. Тому необхідно було збільшити розміри муніципалітетів, перш за все в сільській місцевості. [7, с. 48]. В ЄС сьогодні панує парадигма, згідно з якою здійснюється «саморозвиток регіонів на основі врахування державою їхніх інтересів та одночасного перенесення відповідальності за розвиток регіонів на субнаціональний рівень» [8].

Центральними перебудовами місцевого самоврядування у країнах-членах ЄС стали адміністративно-територіальні реформи, які були викликані явною неефективністю колишньої системи адміністративно-територіального устрою [9]. Європейський досвід свідчить, що зміна територіальних меж муніципалітетів, укрупнення громад, їх злиття вимагає, як правило, об'єднання органів місцевого самоврядування, які виявляються не в змозі виконувати нові завдання. Таке об'єднання, за висновком А. Матвієнка, здійснюється двома основними шляхами: добровільним або примусовим шляхом [10, с. 510 – 511].

У Латвії адміністративно-територіальна реформа проводилася у два етапи: перший – на основі добровільного об'єднання, другий – шляхом примусового злиття муніципалітетів. Причому, цим процесам передувала у розробку Проекту адміністративно-територіального поділу з урахуванням критеріїв кількості населення для об'єднання дрібних муніципалітетів, а основною метою стало створення нових можливостей економічного росту територіальних громад, підвищення якості соціальних послуг та розбудова сучасної інфраструктури.

Слід зазначити, що уряд був більше зацікавлений у примусовому об'єднанні, ніж у заохоченні співробітництва між органами місцевого самоврядування, оскільки це скоротило б кількість управлінських одиниць. Водночас представники місцевого самоврядування віддавали перевагу добровільному об'єднанню, яке до певної міри

стимулювалося не лише фінансово, а й неминучістю цього процесу після завершення добровільного етапу реформи у 2003 році [10, с. 510 – 511].

У Естонії число муніципалітетів передбачається скоротити з 247 до 108. Розроблена спеціальна стратегія адміністративної реформи у сфері місцевого самоврядування. Вона включає створення законодавчої бази, необхідної для успішної реалізації реформи; компенсації звільненим муніципальним службовцям; комплекс медіапрограм, що роз'яснюють необхідність інновацій і їх позитивний результат; сукупність технічних заходів для встановлення нових кордонів муніципалітетів.

В цілому стратегії адміністративно-територіальних реформ, що проводяться в Латвії і Естонії, вельми схожі. Багато в чому вони ґрунтуються на досвіді Литви, що здійснила подібну реформу в період з 1991 по 1993 р., але при цьому враховують недоліки останньої: слабкий зворотний зв'язок з населенням, дуже короткі терміни реалізації (менш 3-х років), надмірно крупний розмір нових муніципалітетів і т.д. [11].

Особливої уваги заслуговує досвід реформування адміністративно – територіального устрою в Польщі [12, с. 92]. У Польщі, як і будь – якій іншій країні, адміністративно – територіальній устрій зазнав значних еволюційних змін. Ще в 1950р. у цій державі було встановлено трирівневий поділ: «воєводства – повіти – сільські гміни та міста». У 1945р. гміни було реформовано у громади меншого розміру, яких після цього налічувалося 8790. У 1954 р. впровадили дворівневу схему, що складалася з воєводств та одиниць низового рівня – гмін, міст і районів у містах. У 1999 р. Польща знову повернулася до трирівневої схеми. У підсумку кількість гмінів тоді було скорочено до 2489, а на початок 2005 р. їхня чисельність скоротилася ще більше – до 2478 [12, с. 92].

Висновки. З огляду на це, для колишніх пострадянських республік найбільш прийнятною є латвійська модель укрупнення органів місцевого самоврядування, що передбачає поєднання добровільності на початку реформи та примусовості на завершальному її етапі.

Звертаючись до зарубіжного досвіду країн необхідно відзначити, що у більшості з них можна виділити два шляхи об'єднання територіальних громад: перший передбачає серйозне скорочення числа муніципальних утворень шляхом їх злиття і укрупнень шляхом зміни адміністративно-територіального устрою, який передбачає прийняття закону про зміну адміністративно-територіального устрою на рівні держави. Другий шлях, який передбачає прийняття закону «Про добровільне об'єднання територіальних громад», що було обумовлене необхідністю забезпечити залучення населення в місцеві справи і підвищити довіру громадян до органів локальної і регіональної влади, підвищення ефективності управління, нових форм участі населення в процесі ухвалення рішень, адміністративно-територіальних новацій адміністративно-територіальних новацій, направлених на оптимізацію розмірів муніципальних утворень.

В Україні об'єднання територіальних громад здійснюється відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», який передбачає формування реального суб'єкта місцевого самоврядування територіальної громади, яка мала б необхідну фінансову та матеріальну здатність вирішення питань місцевого значення.

Проте, важливо враховувати, що об'єднання територіальних громад може призвести до зміни територіального устрою держави, яка можлива лише шляхом внесення змін до Конституції України та прийняття відповідного Закону «Про територіальний устрій», що має врегулювати питання устрою та функціонування як органів державної влади, так і місцевого самоврядування. Тому вкрай важливо для проведення рішучих кроків на шляху реформи в першу чергу провести конституційну

реформу, внести зміни до Конституції України.

Список використаної літератури:

1. Про місцеве самоврядування в Україні: [Електронний ресурс] : Закон України від 21.05.1997р. № 280/97-ВР 6 зі змінами станом на 12.02.2015р. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>; Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy vid 21.05.1997r. № 280/97-VR 6 zi zminamy stanom na 12.02.2015r. – Rezhym dostupu : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
2. Концепція реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [Електронний ресурс] // Координаційна рада з питань розвитку громадянського суспільства при Президентові України. – Режим доступу : <http://civil-rada.in.ua/?p=477> ; Kontsepsiia reformy mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini [Elektronnyi resurs] // Koordynatsiina rada z pytan rozvytku hromadianskoho suspilstva pry Prezydentovi Ukrainy. – Rezhym dostupu : <http://civil-rada.in.ua/?p=477>
3. Про добровільне об'єднання територіальних громад [Електронний ресурс] : Закон України від 05.02.2015 р. № 157 - VIII. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/157-19> ; Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy vid 05.02.2015 r. № 157 - VIII. – Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
4. Дрешпак В. М. Добровільне об'єднання територіальних громад: зміст та алгоритм проходження основних етапів / В. М. Дрешпак, Н. А. Липовська // Аспекти публічного управління. - 2015. - № 4. - С. 45-54 ; Dreshpak V. M. Dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad: zmist ta alhorytm prokhodzhennia osnovnykh etapiv / V. M. Dreshpak, N. A. Lypovska // Aspekty publichnoho upravlinnia. - 2015. - № 4. - S. 45-54
5. Методика формування спроможних територіальних громад // Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/> ; Metodyka formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad // Uriadovyi portal [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/><http://www.kmu.gov.ua/control/uk/>
6. Зарубежный опыт организации местного самоуправления [Электронный ресурс] // Институт экономики города. – Режим доступа : http://www.urbanecomomics.ru/texts.php?folder_id=197&mat_id=220 ; Zarubezhnyy opyt organizatsii mestnogo samoupravleniya [Elektronnyy resurs] // Institut ekonomiki goroda. – Rezhim dostupa : http://www.urbanecomomics.ru/texts.php?folder_id=197&mat_id=220
7. Лісничий В. В. Регіоналізація і вибори як засоби удосконалення владних відносин в Україні: теорія і практика : моногр. / В. В. Лісничий, В. О. Грищенко, О. В. Радченко, та ін. ; ред. : О. О. Дьомін; Укр. акад. держ. упр. при Президентові України. Харк. регіон. ін-т. - Харків : Магістр, 2003. – 579 с. ; Lisnychyi V. V. Rehionalizatsiia i vybory yak zasoby udoskonalennia vladnykh vidnosyn v Ukraini: teoriia i praktyka : monohr. / V. V. Lisnychyi, V. O. Hryshchenko, O. V. Radchenko, ta in. ; red. : O. O. Domin; Ukr. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy. Khark. rehion. in-t. – Kharkiv : Mahistr, 2003. – 579 s.
8. Регіональна політика в Країнах Європи: Уроки для України / за ред. С. Максименка. – Київ : Логос, 2000. – 171 с. ; Rehionalna polityka v Krainakh Yevropy: Uroky dlia Ukrainy / za red. S. Maksymenka. – Kyiv : Lohos, 2000. – 171 c.
9. Kozak M. Fundusze Strukturalne po reformie / M. Kozak // Droga do Funduszy Strukturalnych Unii Europejskiej. – Warszawa : PARR, 2000. - P. 26-44

10. Матвієнко А. С. Об'єднання територіальних громад: досвід Фінляндії та Латвії / А. С. Матвієнко // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2013. – Вип. 59. – С. 506-511 ; Matviienko A. S. Obiednannia terytorialnykh hromad: dosvid Finliandii ta Latvii / A. S. Matviienko // Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky. – 2013. – Vyp. 59. – S. 506-511

11. Beksta A. Local Government in Lithuania / A. Beksta, A. Petkevicius // Decentralization : Experiments and Reforms. – Budapest : OSI/LGI, 2000. - P. 169

12. Клапків Л. Місцеві фінанси та система територіальної організації влади: діалектика взаємного розвитку / Л. Клапків, А. Лучка // Наука молода. - 2008. - № 9. - С. 91-95 ; Klapkiv L. Mistsevi finansy ta systema terytorialnoi orhanizatsii vlady: dialektyka vzaiemnoho rozvytku / L. Klapkiv, A. Luchka // Nauka moloda. - 2008. - № 9. - S. 91-95

Стаття надійшла до редакції 15.05.2016 року

Y. V. Boyko

**THE PROBLEMS OF REALIZATION OF THE MUNICIPAL REFORM IN
THE CONTEXT OF ESTABLISHING UNITED COMMUNITIES:
CONTEMPORARY APPROACHES AND PROSPECTS**

The functioning of local government in the majority of communities do not provide creating and maintaining a favorable living environment necessary for the full development of man, his self-protection of the rights of communities to provide residents quality and affordable public services based on sustainable development viable community. Given these problems, including the empowerment of local communities greater resources and mobilize their internal resources all become more important, which is due to theoretical and practical importance of issues related to small voluntary association of communities of villages, towns and cities so that they were able.

In Ukraine Territorial Communities Association is subject to the Law of Ukraine «On voluntary association of communities», which involves the formation of a real subject of local self-government of territorial communities, which would have the necessary financial and material ability to solve local issues. However, it is important to consider that change the territorial structure of the state is possible only by amending the Constitution of Ukraine and adoption of the Law «On Territorial System», which is to resolve the issue as the organization and functioning of public authorities and local governments. Therefore, it is imperative for decisive steps towards reform in the first place to conduct constitutional reform, amendments to the Constitution of Ukraine.

Keywords: *local government, municipal reform, administrative-territorial reform, local community association communities.*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО, ЦИВІЛЬНОГО І ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

УДК 347.191

Р. В. Колосов

СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ТА НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

В даному дослідженні робиться спроба дати визначення корпоративного права, з'ясувати його понятійні засади та проаналізувати його місце та роль в правовій системі України. Для вирішення цієї задачі корпоративне право розглядається під різним кутом і в різних аспектах, зокрема: як галузь права, комплексна галузь права, галузь законодавства, як підгалузь права чи як міжгалузевий правовий інститут. В роботі також проаналізовані наукові позиції, в яких корпоративне право досліджується як частина іншої галузі права, а саме: господарського, комерційного, підприємницького чи цивільного.

Ключові слова: *корпорація, корпоративні відносини, корпоративне законодавство, корпоративні норми, корпоративне право, корпоративне управління, предмет корпоративного права.*

Постановка проблеми. Становлення корпоративного права передусім пов'язано з корпоративним управлінням, підвищення ефективності якого викликає чималий інтерес як з боку науковців, так і з сторони органів державної влади й місцевого самоврядування та окремих суб'єктів господарювання. Вже зараз корпоративне управління розглядається як ключовий фактор в успішності тієї чи іншої організації. Варто зазначити, що корпоративні відносини, це не тільки діяльність в рамках корпорації, а і діяльність корпорації зовні, тобто у цивільному та господарському обороті, в якому корпорація вступає у різні правовідносини з іншими юридичними та фізичними особами. Нажаль, останній аналіз проблем корпоративного права, відповідної законодавчої бази та практики корпоративного управління виявив відсутність стандартів корпоративного управління та відповідних ділових норм, необхідних у підприємницькому середовищі, які б відповідали загальноприйнятій світовій практиці, що переконливо свідчить про недостатній рівень правового регулювання корпоративних відносин. Це підтверджується також тим, що вже давно у правовій простір увійшли такі поняття як корпоративне законодавство та корпоративний спір, все більше розмов про виникнення корпоративного права, місце його якого в правовій системі залишається досить невизначеним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значущість та важливість цієї проблеми на сьогодні не викликає сумнівів. Зокрема, це підтверджується різноманітністю наукових досліджень з зазначеної проблематики. Серед українських вчених виділяються наукові праці таких вчених як: О. Вінник, С. Демченко, Д. Задихайло, В. Євтушевський, О. Кібенко, В. Мамутов, Н. Саніахметова, В. Спасібо-Фатєєва, С. Фурса, В. Федосова, Є. Харитонов, В. Щербини та деяких інших. З економічної точки зору, проблеми корпоративного права та окремих його інститутів знайшли відображення у роботах: С. Авдишевої, Ю. Благова, Т. Долгопятової, В. Долинської, Р. Ентова, А. Пятигорського, О. Радигіна, Л. Супрун, тощо

Метою цієї роботи є спроба визначення поняття корпоративного права в правовій системі України шляхом аналізу наукових поглядів стосовно його визначення та місця корпоративного права в системі права України.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день виділяється три основних підходи до визначення корпоративного права. Перший з них розглядає корпоративне право як право корпорацій. Поняття корпорації та всі відносини, які виникають у зв'язку з її створенням і діяльністю, є тут основними класифікуючими ознаками, за якими визначаються межі предмета регулювання корпоративного права. Насамперед, корпоративне право - це приватне право об'єднань або це право юридичних осіб, яке визначає порядок їх створення, функціонування і ліквідації. Корпоративні відносини опосередковують не тільки дії, пов'язані з корпоративним управлінням, але й процес розвитку корпорації, мається на увазі її створення, реорганізація, ліквідація, а також окремі аспекти її діяльності, пов'язані з її фінансуванням, розподілом прибутку, тощо. Тобто корпоративне право регулює передусім різні аспекти діяльності корпорації як юридичної особи (як внутрішні, так і зовнішні). До такого розуміння корпоративного права схиляється В. М. Кравчук [1]. Його предмет - корпоративні відносини, які виникають у різних сферах суспільного життя і за своїм змістом є більш широкими, ніж просто відносини в межах організації чи корпорації. Інакше кажучи, корпоративне право - це право господарських товариств, будь-яких інших суб'єктів підприємницької діяльності (за винятком приватних підприємців) або право юридичної особи, які мають за мету отримання прибутку або право різних підприємницьких об'єднань. Прихильниками цього підходу також є В. С. Шиткіна, О. А. Макарова, В. О. Гушин, Ю. О. Порошкіна, Е. Б. Сердюк та ін.

Суть другого підходу, який був розроблений Т. . Кашаніною [2], полягає в тому, що корпоративним буде вважатися право, створюване самими корпораціями, тобто внутрішньо організаційне, внутрішньо фірмове право. На її думку, «корпоративне право - це система правил поведінки, які розроблені в організації, заснованій на об'єднанні осіб і капіталів, що виражають волю її колективу і регулюють різні сторони діяльності даної організації» [3, с. 59]. Або, корпоративне право - це система норм, встановлюваних органами управління корпорації, що виражають волю її членів, обов'язкових для учасників корпорації [2, с. 77]. «Будь-яка організація, що представляє собою автономне утворення, об'єднання осіб і капіталів для здійснення якої-небудь соціально корисної діяльності, має право формулювати для своїх членів певні правила поведінки, з тим щоб найбільш ефективно організувати їх роботу і досягти поставлених перед організацією цілей і задач» [4, с. 16]. Норми корпорації обов'язкові для виконання всіма учасниками корпорації і охороняються силою корпоративного примусу. Тому, інколи корпоративне право можна сформулювати як право фірми чи організації, що визначає можливість будь-якій організації, побудованої на засадах автономії, здійснювати, внутрішнє регулювання, поширювати його на своїх членів для досягнення мети та завдань діяльності [5, с. 16]. Такого розуміння корпоративного права дотримуються також автори навчального посібника, виданого під редакцією І. А. Єремичева і Е. А. Павлова [6, с. 438]. Автори даного навчального посібника під корпоративним правом розуміють систему загальнообов'язкових для даної корпорації норм, які встановлюються органами управління корпорації і виражають волю її членів.

Третій підхід виходить з специфіки та суті корпоративних відносин, незалежно від виду юридичної особи, за участю якої вони виникають, при цьому класифікаційною ознакою буде спрямованість на організацію і здійснення корпоративної діяльності. Зокрема, В. А. Белов визначає корпоративне право як сукупність правових норм, що регламентує суспільні відносини, спрямовані на організацію і здійснення діяльності

щодо спільного досягнення загальних цілей [7, с. 51].

Зустрічаються у навчальній літературі визначення корпоративного права, в яких автори намагаються об'єднати в собі кілька підходів. Зокрема, А. В. Мелькумянц більш вдалим бачить наступне визначення: корпоративне право - це підгалузь цивільного права, що представляє собою сукупність корпоративних норм (цивільно-правових і локальних), що регулюють корпоративні відносини, що стосуються організації та діяльності підприємств і організацій, які виступають суб'єктами цивільного права, з урахуванням вимог цивільного законодавства, специфіки організаційних форм корпоративних відносин, особливостей конкретного суб'єкта (корпорації) [8, с. 51].

Спектр наукових поглядів стосовно місця корпоративного права в системі права досить великий. Основні підходи зводяться до трьох напрямів. Прихильники першого стверджують, що корпоративне право є самостійною галуззю права [9, с. 38-39], інші, що це комплексна галузь права [10, с. 176], а треті, що корпоративне право є інститутом цивільного [11, с. 15] чи підприємницького права [12, с. 42].

Розглянемо більш докладно їх. На думку перших є всі підстави стверджувати, що корпоративне право є самостійною галуззю права, під якою розуміють – сукупність правових норм, що регулюють правовий статус, порядок створення та діяльності корпоративних організацій [13, с. 16]. В свою чергу, О. В. Серих розглядає корпоративне право саме як право господарських товариств – комерційних юридичних осіб, заснованих на об'єднанні капіталу (учасників), які мають право участі в цьому товаристві, а корпоративне право України як галузь права являє собою сукупність правових норм, які регулюють правові відносини, пов'язані зі створенням, функціонуванням і ліквідацією господарських товариств [14, с. 97].

Як відомо, галузі права традиційно розмежовуються за двома основними критеріями: предмет та метод правового регулювання. Звичайно під предметом правового регулювання розуміють коло суспільних відносин, що регулюються даною галуззю права, тому визначення предмета правового регулювання є ключовим фактором для самостійності будь-якої галузі права.

Як правило, у предмет корпоративного права включаються наступні основні групи відносин, що мають корпоративну природу:

- 1) відносини «внутрішнього» порядку - складаються всередині корпорації;
- 2) відносини, що виникають між корпоративними об'єднаннями (утвореннями);
- 3) відносини, щодо державно-правового регулювання корпоративної діяльності [5, с. 13].

В свою чергу, О. Р. Кібенко до предмету корпоративного права відносить групу відносин зовнішнього характеру, що виникають між корпорацією і третіми особами; і внутрішнього характеру (внутрішньо-організаційні, внутрішньо-фірмові), – учасниками яких є особи (засновники) корпорації, сама корпорація (як юридична особа, суб'єкт права) та її органи [15, с. 12-13].

Як бачимо, відносини, врегульовані нормами корпоративного права, різноманітні за своєю правовою природою і включають широкий спектр приватно-правових і публічно-правових відносин. Це дає змогу окремим авторам констатувати, що корпоративне право України – це комплексна галузь права норми якої регулюють приватно-правові і публічно-правові відносини, пов'язані із створенням, діяльністю і ліквідацією господарських товариств, включаючи відносини внутрішньофірмового характеру [14, с. 97]. За переконанням інших, корпоративне право є комплексною правовою галуззю, що регулює особливий вид правовідносин на підставі принципів і методів цивільного права, спираючись на міжнародні договори, закони та підзаконні акти, локальну нормативну базу корпорацій, ділові звичаї та звичаї ділового обороту

[5, с. 18].

Поширеною в юридичній літературі, слід визнати позицію, згідно якої корпоративне право розглядається як міжгалузевий, правовий інститут, який являє собою, з одного боку, систему або сукупність юридичних норм, прийнятих органами державної влади, що регулюють правовий статус, порядок діяльності і створення комерційних юридичних осіб, які є корпораціями, а також державно-правове регулювання корпоративної діяльності, обов'язкової для всіх учасників корпоративних відносин, що охороняються силою державного примусу; з іншого - сукупність норм, встановлених органами управління корпорації, що виражають волю її членів, обов'язкову для учасників корпорації і охороняється силою корпоративного примусу, а при його недостатності - силою державного примусу [16, с. 80].

Виходячи з цього, корпоративне право - це міжгалузевий правовий інститут, що включає в себе норми цивільного, підприємницького, трудового, адміністративного, фінансового та податкового права, що регулює суспільні відносини, пов'язані з різними сторонами діяльності корпорації [5, с. 11]. В свою чергу, І. В. Редькін розуміє під корпоративним правом комплексний інститут законодавства, переважно цивільно-правової спрямованості [17, с. 36].

З позиції економіко-правового регулювання корпоративне право - це:

- 1) складова частина цивільного права; сукупність юридичних норм, що регулюють правовий статус, порядок створення та діяльності господарських товариств;

- 2) система правил, встановлених власником або адміністрацією підприємства (комерційної організації), що регулює різні внутрішньо фірмові відносини [5, с. 10].

Виходячи з цього, з одного боку, корпоративне право розглядається як сукупність цивільно-правових норм та локальних корпоративних норм, що регулюють корпоративні відносини з урахуванням імперативних вимог цивільного законодавства, специфіки організаційних форм корпоративних відносин, особливостей конкретного корпоративного об'єднання [5, с. 10]. З іншої сторони, корпоративне право - це система загальнообов'язкових для даної корпорації норм, які встановлюються органами управління корпорацією і виражають волю її членів. Такі правила поведінки, які діють у межах корпорації і встановлені самою корпорацією, є корпоративними нормами. Вони приймаються самою корпорацією, що є реалізацією самоврядування (саморегулювання), але при цьому вони повинні відповідати нормам права. Такі корпоративні норми є обов'язковими для учасників корпорації, при цьому вони не забезпечуються державним примусом, але можуть включати певні санкції, встановлені самою корпорацією, тобто охороняються силою корпоративного примусу.

Розповсюдженою також є позиція, відповідно до якої корпоративне право розглядається як частина, інститут чи підгалузь іншої галузі права. Тут, можна умовно виділити два основних підходи щодо питання про місце корпоративного права в системі права: одні автори не відносять корпоративне право до цивільного права, інші, навпаки, підкреслюють його цивільно-правову природу. При цьому, серед останніх, цивільно-правова природа корпоративного права розуміється її по-різному: С. С. Алексєєв називає корпоративне право інститутом цивільного права, який швидко розвивається [18, с. 3]. На думку Н. Н. Пахомової, корпоративне право є не інститут, а підгалузь цивільного права [19, с. 159]. Більше того, розглядаючи корпоративне право як підгалузь цивільного права, її розуміють також неоднаково, як елемент, що не має відношення до зобов'язального права [20] або як особливий інститут зобов'язального права [21, с. 130-131; 22].

За переконанням інших, як система правових норм, корпоративне право є складовою частиною комерційного (підприємницького) права поряд з такими його

складовими частинами як банківське, страхове право, біржове та ін. Це система таких правових норм, які регулюють відносини, пов'язані з організацією і функціонуванням підприємницького об'єднання у формі корпорації [23, с. 12].

Висновки. Таким чином, корпоративне право прийнято розглядати у вузькому та широкому значенні. У вузькому, це право будь-якої юридичної особи регулювати свою діяльність, в межах встановлених законом. Виходячи з цього, корпоративне право - це система правил і норм поведінки, які розроблені і прийняті в організації (корпорації), що виражають волю її колективу і регулюють різні сторони діяльності даної організації. Інакше кажучи, це система загальнообов'язкових для даної корпорації норм, які встановлюються керівником чи органами управління корпорацією, що розповсюджуються на всіх членів корпорації, заснованої на об'єднанні осіб і капіталів. У широкому значенні – корпоративне право регулює процес створення, реорганізації, ліквідації корпорації, процес корпоративного управління та загалом усі правовідносини, які виникають як в межах корпорації між її учасниками, членами та засновниками, так і між корпорацією й іншими суб'єктами, з якими вона вступає у адміністративні, господарські, цивільні чи інші правовідносини.

Розглядаючи місце корпоративного права у правовій системі України, слід зазначити, що воно є не до кінця визначеним. При цьому спектр наукових поглядів є дуже широким, починаючи, що це є самостійна галузь права зі своїм предметом та методом правового регулювання або це є підгалузь чи навіть інститут іншої галузі права. За переконанням автора, корпоративне право не можна вважати самостійною галуззю права, його більш доцільно розглядати як складову частину чи структурний елемент (можливо підгалузь) цивільного права, яка насамперед врегульована актами цивільного та господарського законодавства.

Список використаної літератури

1. Кравчук В. М. Корпоративне право : науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. – Київ : Істина, 2005. - 720 с. ; Kravchuk V. M. Korporatyvne pravo : naukovo-praktychnyi komentar zakonodavstva ta sudovoi praktyky / V. M. Kravchuk. – Kyiv : Istyna, 2005. - 720 s.
2. Кашанина Т. В. Корпоративное право : учеб. / Т. В. Кашанина. - 5-е изд., перераб. и доп. - Москва : Юрайт : Высшее образование, 2010. – 898 с. ; Kashanina T. V. Korporativnoe pravo : ucheb. / T. V. Kashanina. - 5-e izd., pererab. i dop. - Moskva : Yurayt : Vysshee obrazovanie, 2010. – 898 s.
3. Кашанина Т. В. Корпоративное право. (Право хозяйственных товариществ и обществ) : учеб. / Т. В. Кашанина. - Москва : Издательская группа НОРМА - ИНФРА-М, 1999. - 815 с. ; Kashanina T. V. Korporativnoe pravo. (Pravo khozyaystvennykh tovarishchestv i obshchestv) : ucheb. / T. V. Kashanina. - Moskva : Izdatelskaya gruppa NORMA - INFRA-M, 1999. - 815 s.
4. Кашанина Т. В. Корпоративное (внутрифирменное) право : учеб. пособ. / Т. В. Кашанина. - Москва : Норма, 2003. - 310 с. ; Kashanina T. V. Korporativnoe (vnutrifirmennoe) pravo : ucheb. posob. / T. V. Kashanina. - Moskva : Norma, 2003. - 310 s.
5. Кирилловых А. А. Корпоративное право : курс лекций / А. А. Кирилловых - Москва : Юстицинформ, 2009. - 192 с. ; Kirillovykh A. A. Korporativnoe pravo : kurs lektsiy / A. A. Kirilovykh - Moskva : Yustitsinform, 2009. - 192 s.
6. Корпоративное право : учеб. пособ. / под ред. И. А. Еремичева, Е. А. Павлова. - 3-е изд., перераб. и доп. – Москва : ЮНИТИ, 2010. – 499 с. ; Korporativnoe pravo : ucheb. posob. / pod red. I. A. Yeremicheva, Ye. A. Pavlova. - 3-e izd., pererab. i dop. – Moskva : YuNITI, 2010. – 499 s.

7. Корпоративное право: Актуальные проблемы теории и практики / под общ. ред. В. А. Белова. - Москва : Издательство Юрайт, 2009. - 678 с. ; Korporativnoe pravo: Aktualnye problemy teorii i praktiki / pod obshch. red. V. A. Belova. - Moskva : Izdatelstvo Yurayt, 2009. - 678 s.
8. Мелькумянц А. В. Корпоративное право : конспект лекций / А. В. Мелькумянц. - Ростов-на-Дону : Феникс, 2007. – 285 с. ; Melkumyants A. V. Korporativnoe pravo : konspekt lektsiy / A. V. Melkumyants. - Rostov-na-Donu : Feniks, 2007. – 285 s.
9. Юлдашев А. Корпоративное право: Требования ЕС и перспективы развития / А. Юлдашев // Юридическая Украина. - 2003. - № 12. - С. 38 – 39 ; Yuldashev A. Korporativnoe pravo: Trebovaniya YeS i perspektivy razvitiya / A. Yuldashev // Yuridicheskaya Ukraina. - 2003. - № 12. - S. 38 – 39
10. Корпоративное управление / И. Спасибо-Фатеева, А. Кибенко, В. Борисова ; под ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. – Харьков : Право, 2007. - 428 с. ; Korporativnoe upravlenie / I. Spasibo-Fateeva, A. Kibenko, V. Borisova ; pod red. I. V. Spasibo-Fateevoy. – Kharkov : Pravo, 2007. - 428 s.
11. Луць В. В. Акціонерне право : навч. посіб. / В. В. Луць, Р. Б. Сивий, О. С. Яворська ; за заг. ред. В. В. Луця, О. Д. Крупчана. – Київ : Ін Юре, 2004. – 254 с. ; Luts V. V. Aktsionerne pravo : navch. posib. / V. V. Luts, R. B. Siviy, O. S. Yavorska ; za zag. red. V. V. Lutsya, O. D. Krupchana. – Kiïv : In Yure, 2004. – 254 s.
12. Корпоративное право / под ред. И. С. Шиткиной. – Москва, 2008. – 648 с. ; Korporativnoe pravo / pod red. I. S. Shitkinoy. – Moskva, 2008. – 648 s.
13. Ерахтина О. С. Корпоративное право : учеб. пособие / О. С. Ерахтина. – Пермь, 2010. – 222 с. ; Yerakhtina O. S. Korporativnoe pravo : ucheb. posobie / O. S. Yeratkina. – Perm, 2010. – 222 s.
14. Серих О. В. Класифікація джерел корпоративного права України / О. В. Серих // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. - 2011. – № 1. - С. 97-99 ; Sierykh O. V. Klasyfikatsiia dzherel korporativnoho prava Ukrainy / O. V. Serykh // Naukovyi visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. - 2011. – № 1. - S. 97-99
15. Кибенко Е. Р. Корпоративное право Украины / Е. Р. Кибенко. – Харьков : Эспада, 2001. – 288 с. ; Kibenko Ye. R. Korporativnoe pravo Ukrainy / Ye. R. Kibenko. – Kharkov : Espada, 2001. – 288 s.
16. Гущин В. В. Корпоративное право / В. В. Гущин, Ю. О. Порошкина, Е. Б. Сердюк. – Москва : Эксмо, 2006. – 458 с. ; Gushchin V. V. Korporativnoe pravo / V. V. Gushchin, Yu. O. Poroshkina, Ye. B. Serdyuk. – Moskva : Eksmo, 2006. – 458 s.
17. Редькин И. В. Основные этапы развития спроса на корпоративное право в России / И. В. Редькин // Развитие спроса на правовое регулирование корпоративного управления в частном секторе / под ред. А. А. Яковлева. - Москва, 2003. - С. 36 ; Redkin I. V. Osnovnye etapy razvitiya sprosa na korporativnoe pravo v Rossii / I. V. Redkin // Razvitie sprosa na pravovoe regulirovanie korporativnogo upravleniya v chastnom sektore / pod red. A. A. Yakovleva. - Moskva, 2003. - S. 36
18. Алексеев С. С. Собственность в акционерном обществе / С. С. Алексеев // Цивилистическая практика. - 2003. - N 1. - С. 3-16 ; Alekseev S. S. Sobstvennost v aktsionernom obshchestve / S. S. Alekseev // Tsivilisticheskaya praktika. - 2003. - N 1. - S. 3-16
19. Пахомова Н. Н. Основы теории корпоративных отношений (правовой аспект) / Н. Н. Пахомова. - Екатеринбург, 2004. – 208 с. ; Pakhomova N. N. Osnovy teorii korporativnykh otnosheniy (pravovoy aspekt) / N. N. Pakhomova. - Yekaterinburg, 2004. – 208 s.

20. Ломакин Д. В. Корпоративные правоотношения: общая теория и практика ее применения в хозяйственных обществах / Д. В. Ломакин. – Москва : Статут, - 2008. – 511 с. ; Lomakin D. V. Korporativnyye pravootnosheniya: obshchaya teoriya i praktika ee primeneniya v khozyaystvennykh obshchestvakh / D. V. Lomakin. – Moskva : Statut, - 2008. – 511 s.

21. Прохоренко В. В. Обязательства, возникающие из участия в образовании имущества юридического лица : партисипативные обязательства / В. В. Прохоренко // Проблемы теории гражданского права. - Москва : Статут, 2006. – Вып. 2. - С. 111-131 ; Prokhorenko V. V. Obyazatelstva, vznikayushchie iz uchastiya v obrazovanii imushchestva yuridicheskogo litsa : partisipativnyye obyazatelstva / V. V. Prokhorenko // Problemy teorii grazhdanskogo prava. - Moskva : Statut, 2006. – Vyp. 2. - S. 111-131

22. Степанов Д. И. От субъекта ответственности к природе корпоративных отношений / Д. И. Степанов // Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации.- 2009. - № 1.- С. 20-75 ; Stepanov D. I. Ot subekta otvetstvennosti k prirode korporativnykh otnosheniy / D. I. Stepanov // Vysshego Arbitrazhnogo Suda Rossiyskoy Federatsii.- 2009. - № 1.- S. 20-75

23. Макарова О. А. Корпоративное право : курс лекций / О. А. Макарова. – Москва : Волтерс Клувер, 2010. - 432 с. ; Makarova O. A. Korporativnoe pravo : kurs lektsiy / O. A. Makarova. – Moskva : Volters Kluver, 2010. - 432 s.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2016 року

R. V. Kolosov

MODERN VECTORS AND DIRECTIONS OF CORPORATE LAW DEVELOPMENT IN UKRAINE

In this research attempt to give definition of corporate law, to find out its conceptual bases and to analyze its place and a role in the legal system of Ukraine. The relevance of the article based on the fact that corporate law is a relatively new phenomenon, not well covered in the domestic legal jurisprudence.

The article provides comparative characteristics of the major theories and scientific views on the definition of corporate law. For the solution of this task the corporate law is considered under a different corner and in different aspects, in particular: as the branch of the right, complex branch of the of law, branch of the legislation, as a sub-branch of law or as a cross-cutting legal institution. The paper also analyzed scientific positions, in which corporate law is studied as part of another branch of the law, namely the economic, commercial, enterprise and civil. Determines the author's position on the issue and determines the direction of further research of this problem. In the end of the work, the author made a number of practical conclusions, allowing to determine the place and importance of corporate law in the legal system of Ukraine.

Keywords: *corporation, corporate relations, corporate legislation, corporate norms, corporate law, corporate management, object of corporate law.*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

УДК 341(045)

В. В. Гавриленко

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В УМОВАХ ІСНУВАННЯ ІНТЕГРАЦІЙНОГО ОБ'ЄДНАННЯ З ЕЛЕМЕНТАМИ НАДНАЦІОНАЛЬНОСТІ

Стаття присвячена проблемам та перспективам реалізації державного суверенітету в умовах існування інтеграційного об'єднання з елементами наднаціональності. Автор аналізує форми та методи здійснення суверенних прав органами державної влади країн-учасниць Європейського Союзу. Окремо вказується на доцільність інтерпретації добровільного передання окремих суверенних повноважень спільним органам ЄС як форми реалізації власного державного суверенітету у принципово нових сучасних політико-правових умовах.

Ключові слова: державний суверенітет, наднаціональність, Європейський Союз, обмеження державного суверенітету, суверенні права.

Постановка проблеми. На сучасному етапі визначення теоретико-методологічних засад державного суверенітету та пошук належного розуміння його об'єктивних трансформацій під впливом процесів європейської міждержавної інтеграції є одним з найважливіших доктринальних завдань, оскільки від інтерпретації змісту суверенних якостей держави безпосередньо залежить як обсяг її суверенних прав, так і практичні способи їх реалізації у внутрішньому та зовнішньому вимірах правової дійсності.

Крім того, слід окремо відзначити складні проблеми, що постали перед державним суверенітетом, політичною незалежністю, територіальною цілісністю Української держави протягом 2014-2016 рр. у зв'язку з військовою, інформаційною, політичною, економічною агресією Російської Федерації, анексією Автономної Республіки Крим та гібридною тимчасовою окупацією деяких районів Донецької та Луганської областей, наслідком чого є втрата суверенних публічно-владних можливостей легітимною державною владою України в межах вказаних районів та порушення системи публічного управління, притаманної суверенній державі.

Ще одним чинником, який підвищує важливість комплексного дослідження сутності державного суверенітету та його трансформацій в сучасних умовах, є процеси, що відбуваються щодо суверенітету держав-членів Європейського Союзу в межах цього унікального інтеграційного об'єднання з елементами наднаціональності. Зокрема у теоретико-правовій науці відбувається дискусія щодо можливості обмеження державного суверенітету при приєднанні до ЄС. На противагу вказаній позиції формується також методологічний підхід, у відповідності до якого добровільне, відображене у конституційно-правових нормах, передавання деяких суверенних повноважень спільним органам ЄС є формою реалізації державного суверенітету, що відображає та фіксує появу такої принципово нової додаткової функції сучасної держави, як функція міждержавної інтеграції у політичній, соціально-економічній, правовій, культурно-духовній, гуманітарній сферах суспільної життєдіяльності. Безумовно, наявність декількох наукових позицій щодо сутності сучасних трансформацій державного суверенітету держав-членів ЄС спонукає до проведення

подальших гносеологічних наукових пошуків у вказаній площині теоретико-правового пізнання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно відзначити, що різноманітні аспекти реалізації державного суверенітету, його поняття, ознаки, сутність у теоретико-правовому, конституційно-правовому та міжнародно-правовому вимірах розглядалися у працях багатьох вчених, серед яких слід окремо назвати таких, як М. О. Баймуратов, О. В. Батанов, Г. Білліас, В. І. Борденюк, Ю. О. Волошин, М. М. Гнатовський, В. Н. Денисов, О. В. Зайчук, Г. Каспер, В. Б. Ковальчук, О. Л. Копиленко, І. І. Лукашук, Т. І. Мазур, М. М. Микієвич, М. П. Орзіх, В. Ф. Погорілко, К. О. Савчук, В. Е. Теліпко, Ю. М. Тодика, Ж. Тускоз, М. О. Ушаков, О. Ф. Фрицький, Ю. С. Хоббі, В. Л. Цимбурський, А. Шайо, В. М. Шаповал, Ю. С. Шемшученко.

Як свідчать проаналізовані наукові джерела, у наявних роботах відсутній комплексний теоретико-методологічний підхід до розуміння сутності державного суверенітету саме в умовах європейської міждержавної інтеграції та вирішення тих складних проблем, що постали перед Українською державою у контексті серйозних зовнішніх та внутрішніх загроз суверенним засадам її буття.

Виходячи з подібної аргументації, важливим науковим та практичним завданням вбачається визначення основних тенденцій подальшого розвитку вчення про державний суверенітет, а також удосконалення практичних форм його реалізації у сучасних умовах європейської міждержавної інтеграції, що об'єктивно складаються внаслідок модернізації суспільних відносин та їх правового регулювання як на рівні національних правових систем, так і в контексті поступового становлення раніше невідомих юридичній науці наднаціональних інструментів публічно-владного впливу.

Мета дослідження. Метою статті є з'ясування теоретико-правових особливостей державного суверенітету та його трансформацій в умовах європейської міждержавної інтеграції.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи сучасні актуальні правові проблеми реалізації державного суверенітету в умовах існування інтеграційного об'єднання з елементами наднаціональності, в цілому, як здається, можна поставити такі основні проблемні питання, що у перспективі потребують подальшого вирішення та удосконалення правовими шляхами: а) правова проблематика співвідношення суверенітету держав-членів ЄС та його власної компетенції; б) актуальні питання формування системи колективної безпеки та оборони ЄС як важливого елементу становлення принципу наднаціональності; в) проблематика практичної реалізації у сучасних умовах правових форм співпраці ЄС з третіми державами (на прикладі взаємовідносин ЄС – Україна).

Розглядаючи вкрай актуальне на сучасному етапі проблемне питання про співвідношення суверенітету держав-членів та компетенції ЄС, в першу чергу необхідно окреслити правовий зміст державного суверенітету як фундаментальної політико-правової категорії у сучасних міжнародних відносинах та міжнародному публічному праві, що має відповідне відображення і на внутрішньому конституційному рівні правового регулювання суверенної політики окремих держав.

Як вже наголошувалося у нашому дослідженні, у класичному міжнародному розумінні під суверенітетом розуміється основна ознака держави, що породжує її міжнародну правосуб'єктність (від франц. *souverainete* – вершина, верховна влада, з лат. *superus* – верхній), під яким розуміється «повнота влади держави; самостійність держави, її незалежність від інших держав у внутрішній і зовнішній політиці» [1, с. 155]. Варто зазначити, що на сучасному етапі розвитку міжнародного права державний суверенітет є одним з найважливіших його принципів, знаходячи відображення, окрім

інших міжнародно-правових документів, у Статуті ООН (п. 1 ст. 2) як принцип суверенної рівності держав, який В. Н. Денисов визначає як «принцип загального міжнародного права, згідно з яким у міжнародному співтоваристві всі держави незалежні стосовно одна одної та юридично рівні, що виражається в однакових для всіх правах і обов'язках» [2, с. 244]. З такого підходу можна зробити висновок про те, що принципу суверенної рівності держав належить особливе місце в міжнародній системі незалежних держав, з яких складається міжнародне співтовариство і які утворюють світовий порядок, а сутність цього принципу, в свою чергу, складає державний суверенітет, що у традиційному значенні вказаного поняття можна розкрити як «верховенство державної влади всередині країни та її незалежність у зовнішній сфері» [2, с. 245]. Отже, суверенність держав характеризується тим, що держави, з одного боку, вільні від зовнішнього втручання, що становить їх незалежність, а саме вони вільно: приймають свої конституції та інші закони; здійснюють віднози своїми громадянами на власній території та поза нею і з іноземцями в межах цієї території; визначають свою зовнішню політику; вирішують своє членство в міжнародних організаціях; мають право вступати чи не вступати у військово-політичні союзи, укладати договори з іншими державами тощо. Але, з іншого боку, держава, здійснюючи свої права, не має права порушувати права інших держав та принципи міжнародного права, а тому суверенітет держави обмежується правами інших держав та міжнародним правом у цілому.

У цьому контексті слід зазначити, що проблемні питання, пов'язані з реалізацією принципу суверенної рівності держав, постали в науці міжнародного права ще наприкінці XIX – початку XX ст. Так, В. Е. Грабар вважав, що рівність держав означає не що інше, як рівне право розпоряджатися в межах своєї території, тобто рівність суверенітетів всіх держав незалежно від їх могутності. На заперечення своїх опонентів, що відступи від початку абсолютної рівності підривають саме існування системи міжнародного права, він робить зауваження, що якщо сила не може бути виявлена в юридичних формах, вона буде проявлятися у зовсім небажаних, тобто у військових формах, тобто виходив з того, що міжнародне право повинно більше враховувати реальний стан речей у системі міждержавних відносин. Водночас він виступав проти запропонованого відомим англійським юристом-міжнародником Лорімером поділу держав на ранги відповідно до такого невизначеного критерію, як «наявність фізичних та культурних сил». Не погоджувався В. Е. Грабар і з проектом французького вченого Дюплеті, який пропонував у майбутній універсальній міжнародній організації надавати державам різну кількість голосів, пропорційну кількості населення. Згідно з проектом Дюплеті всі існуючі держави мали бути поділені на чотири класи: держави з населенням менше 10 млн. чол. – мають лише дорадчий голос, але вони можуть об'єднатися для загального представництва, отже, отримати голос; держави з населенням від 10 до 20 млн. чол. – мають один голос; держави з населенням від 20 до 30 млн. чол. – два голоси; держави з населенням більше 30 млн. чол. – три голоси. Такий проект позбавляв 3/4 існуючих незалежних держав самостійного представництва в організації. Отже, наукова думка поступово приходила до висновку, що більш перспективним є шлях переходу до реальної рівності держав, коли для визначення ступеня участі окремої держави в конкретних міжнародних відносинах беруться за основу конкретні матеріальні критерії, що, в кінцевому підсумку, було закріплено положеннями норм Статуту ООН щодо порядку голосування та складу РБ. У цьому контексті дуже характерною була спроба створення ще на II Конференції миру в Гаазі у 1907 році Міжнародної призової палати (конвенція, що створювала цей орган, була прийнята, але не вступила у дію). Як зазначав той же В. Е. Грабар, у цьому проекті

початок нерівності держав отримав новий розвиток шляхом застосування його до конкретних правовідносин: у цьому разі йшлося про врахування розмірів флоту і участі держав у морській торгівлі при визначенні їх представництва в Міжнародній призовій палаті. Із загальної кількості суддів у 15 осіб великі держави (Росія, Великобританія, Франція, Німеччина, Австро-Угорщина, Італія, США, Японія) призначали вісім. Отже, вони становили вищу категорію держав: призначені ними судді засідають у суді беззмінне на протязі шести років, на які судді взагалі призначаються. До другої категорії належать держави, судді з яких засідають не менше ніж на двох сесіях (з шести). Це такі держави, як Іспанія, Голландія, Бельгія, Греція, Данія, Туреччина, Румунія, Португалія, Швеція, Аргентина, Бразилія, Мексика, Чилі, Китай (нагадаємо, що брався до уваги розмір флоту, тому Китай опинився у цій групі). Третя група - держави, які призначають одного суддю (Болгарія, Швейцарія, Персія, Венесуела, Колумбія, Перу, Сербія, Сіам та Уругвай). До останньої групи належать малі держави, які мають у Міжнародній призовій палаті лише суддів-заступників (Болівія, Гватемала, Гаїті, Гондурас, Коста-Ріка та інші). Деякі держави не отримали взагалі ніякого представництва в Палаті (Абіссінія, Ліберія, Марокко, Ліхтенштейн, Андорра, Сан-Марино, Монако). Водночас, слід зазначити, що на той час подібний поділ мав суто функціональний характер. Таким чином, концепція реальної рівності держав в тому її розумінні, що закладене до Статуту ООН, була висунута ще на початку ХХ ст. З того часу в міжнародному праві сталися кардинальні зміни, завершився перехід від «старого» до сучасного міжнародного права, початок якому остаточно поклав прийнятий у 1945 р. Статут ООН [3, с. 152-155].

Як вже було відзначено, в Статуті першим серед принципів міжнародного права встановлено принцип суверенної рівності держав, згідно з яким «організація заснована на принципі суверенної рівності всіх її Членів». Детальніше юридичний зміст цього принципу розкритий у Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. [4, с. 46]. Згідно з цим положенням, усі держави користуються суверенною рівністю, мають однакові права і обов'язки, є рівноправними членами міжнародного співтовариства, незалежно від відмінностей економічного, соціального, політичного чи іншого характеру. Поняття суверенної рівності держав включає наступні елементи: юридичну рівність держав, повноту суверенітету, обов'язок поважати правосуб'єктність інших держав, недоторканість територіальної цілісності й політичної незалежності, право вільно обирати свої політичну, соціальну, економічну і культурну системи, обов'язок добросовісно виконувати свої міжнародні зобов'язання і жити у злагоді з іншими державами.

Варто зазначити, що принцип суверенної рівності держав є характерним також для Заключного акта Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р., Підсумкового документа Віденської зустрічі представників держав - учасниць НБСЄ 1989 р., Паризької хартії для нової Європи 1990 та інших документів. Кардинальні зміни у структурі міжнародних відносин, що відбулися у 2-й пол. 20 ст., вимагають відповідного коригування у структурі та сфері міжнародного права, в т. ч. перегляду традиційної концепції державного суверенітету. Так, протягом зазначеного періоду структура міжнародних відносин та міжнародне право зазнали важливих змін: сучасне міжнародне право розвивається на основі створення імперативних норм права *jus cogens*, які не можуть бути змінені однією державою або групою держав; у даний час держави дедалі частіше передають деякі свої суверенні права міжнародним організаціям, що утворюються ними. Однак ці права держави не втрачають, а здійснюють їх спільно; розвиток міжнародної інституційної системи веде до утворення у певних випадках наднаціональних структур або надання відповідним міжнародним

органам наднаціональних функцій чи їх елементів; регулювання міжнародних економічних відносин дедалі частіше відбувається як взаємодія та поєднання публічно-правових та приватноправових методів і виникнення на цій основі тенденцій створення транснаціонального права, дедалі більше країн відмовляється від доктрини абсолютного імунітету держави щодо державної власності, якщо вона використовується у комерційних цілях; у міжнародному праві відбувається процес переходу сучасного міжнародного права від функції координації до функції співробітництва, що є новим якісним етапом, який посилює взаємозалежність держав та їх суверенних прав; теорія та практика міжнародного права відмовилися від юридичних догм щодо невід'ємних прав держав та ін.

Отже, в межах принципу суверенної рівності держав державний суверенітет повинен розумітися і тлумачитися у відносному значенні відповідно до інноваційних процесів, що характеризують сучасний розвиток міжнародних відносин та відповідно міжнародного права з метою об'єднання держав у правове співтовариство [5, с. 31]. Одним з таких інноваційних процесів у сучасному світі якраз і є формування та становлення ЄС як самостійної правової системи, специфічні особливості якої мають знайти своє відображення та бути інтегровані до конституційно-правових внутрішніх актів держав-членів. Більше того, за цілком слушним твердженням М. М. Микієвича, «співвідношення суверенітету держав-членів Європейського Союзу і його зовнішньополітичної функції є складовою механізмом здійснення цієї функції» [6, с. 19], зважаючи саме на фундаментальний характер принцип суверенної рівності держав у сучасному світі, з чого випливає юридична неможливість формування та здійснення спільної зовнішньої політики міждержавного об'єднання поза конституційно-правового закріплення такої можливості у якості певних вилучень з обсягу суверенних прав на рівні внутрішніх (національних) правових систем держав-учасниць такого міждержавного інтеграційного політико-економічного об'єднання.

Щодо загального розуміння вказаної проблематики на прикладі функціонування правової системи ЄС, найбільш поширеною у правовій доктрині є думка, у відповідності до якої установчі договори ЄС, будучи міжнародними, не обмежують суверенітету, а є оптимальною мірою узгодження (координації) суверенних воль держав, які впливають з суверенітету, тобто виступають формою реалізації суверенітету держави [7, с. 112] в частині суверенного права на укладання міжнародних договорів у відповідності до нормативних положень загального міжнародного права, з чим, скоріше за все, можна погодитися, щонайменше, на сучасному етапі становлення та розвитку правового регулювання зовнішньої політики ЄС.

Таким чином, по суті погоджуючись з таким теоретичним формулюванням, на практичному рівні безпосередньо сам ЄС виходить з того, що «держава, будучи суверенною, вправі вирішувати власну долю, у тому числі добровільно обмежувати свій суверенітет аж до повної його втрати», а в деяких випадках залишати за собою можливість забезпечувати, особливо за сучасних умов глобалізації, суверенітет відповідними правовими засобами захисту та користуватись такими правами: 1) право на самооборону; 2) право вступати або не вступати в Союз чи виходити з нього; 3) брати участь у договорах та розширювати їхній зміст; 4) застосовувати санкції до порушників національних законів; 5) забезпечувати режим митних і державних кордонів; 6) використовувати владні повноваження державних інституцій; 7) у певних випадках звертатися за захистом до міжнародних структур [8, с. 22].

У відповідності до подібного розуміння, як вже було зазначено, відповідні положення про обмеження державного суверенітету, у тому числі – щодо формування та здійснення спільної зовнішньої політики ЄС, знайшли своє відображення у

національних конституційно-правових нормах держав-членів ЄС, у зв'язку з чим необхідно навести декілька конкретних прикладів конституційно-правового регулювання обмеження суверенітету у зв'язку зі вступом країни до ЄС.

Так, з огляду на положення «коли країна приєднується до Співтовариства, вона зобов'язана привести свою конституцію у відповідність зі статусом члена Співтовариства» [9, с. 60], цікавим є порівняння тих конституційних норм держав-членів, які стосуються обмеження їхніх суверенних прав у зв'язку з членством у ЄС. У цих випадках ідеться про передання суверенних повноважень (Німеччина), передання федеральних повноважень (Австрія), передання повноважень, що ґрунтуються на конституції (Іспанія), передання прав парламенту щодо ухвалення рішень (Швеція), делегування повноважень, наданих конституцією органам влади (Данія), тимчасове надання повноважень, передбачених конституцією щодо законодавчої, виконавчої та судової влади (Люксембург), надання визначеного повноваження (Бельгія), надання законодавчих, виконавчих та судових повноважень (Нідерланди), обмеження суверенітету (Італія). Конституція Греції (п. 2 ст. 28) визначає умови надання повноважень міжнародним організаціям, передбачених нею, та обмеження (п. 3 тієї ж статті) національного суверенітету [10, с. 36].

Отже, незважаючи на відмінності у конституційних формулюваннях, держави-члени ЄС у подібний спосіб юридично визначили пряме делегування певної частини власного суверенітету європейським інституціям або ж погодились вирішувати питання, що раніше були у винятковій національній юрисдикції, спільно з іншими державами-членами Європейського Союзу.

Водночас, варто відзначити, що, наприклад, щодо сфери політики безпеки (необхідний та невід'ємний елемент спільної зовнішньої політики ЄС у формі СЗППБ) фактично тільки Конституція Австрії та Конституція Ірландії висловились з цього приводу. Зокрема, стаття 23f Конституції Австрії визначила додаткові вимоги до процедури ухвалення рішень про участь держави у співробітництві в рамках другої і третьої опор ЄС. Особливо це стосується участі у заходах зі створення спільної оборони Євросоюзу, зокрема, участі у миротворчих та інших військових операціях. Конституція Ірландії (пп. 6 і 8 ст. 29) дає змогу вибрати певні варіанти зобов'язань для держави, дозволені, відповідно, установчими договорами ЄС, крім того, у п. 9 ст. 7 міститься пряма заборона країни на участь у заходах, спрямованих на створення спільної військової оборони держав-членів Союзу [11, с. 66].

Своєрідна ситуація з конституційним урегулюванням передання суверенних повноважень на користь ЄС є у Великій Британії. На думку Т. Хартлі, Сполучене Королівство після приєднання 1973 р. до Співтовариства зіткнулося з низкою проблем конституційного характеру, зокрема, «першою проблемою було те, що Сполучене Королівство не має писаної конституції і, відповідно, положення про її членство не могло прийняти форми поправки до конституції (як в Ірландії). Друга проблема полягала в тому, що в Сполученому Королівстві прийнята дуалістична концепція; будь-якої загальної правової норми, що передбачає вступ у рамках внутрішньої правової системи договорів, не існує» [12, с. 134]. Крім того, членство Великої Британії в ЄС тягне за собою посягання на непорушний і традиційний принцип суверенітету парламенту. Для врегулювання питань вступу Великої Британії до Європейських Співтовариств 1972 р. ухвалено окремий Акт про Європейські Співтовариства, згідно з яким, усі права й обов'язки, що виникають на базі установчих договорів Співтовариств, повинні бути визнані та застосовані у Великій Британії (п. 1 ст. 2), а будь-який чинний чи виданий у майбутньому законодавчий акт, витлумачений відповідно до зобов'язань Великої Британії, що містяться в названих установчих договорах (п. 4 ст. 2); питання

права Співтовариств вирішуватиме і тлумачитиме Суд Співтовариств, а всі англійські суди будуть поважати і враховувати рішення цього Суду (ст. 3). Щодо суверенітету англійського парламенту, то за компетенцією, наданою в розпорядження ЄС, парламент з цього моменту не буде суверенним, а його суверенітет у цій сфері полягає лише в праві виходу з Європейського Союзу [13, с. 68].

З іншого боку, якщо розглядати приклади інших держав-членів ЄС та їх внутрішнього конституційного регулювання питань суверенітету та його певних обмежень, то, наприклад, з огляду на вступ у 1995 р. Швеції в Європейський Союз у її Конституційний акт, що має назву «Форма правління», були введені норми, що надали змогу передавати певні повноваження національних органів, у тому числі ухвалення рішень, «іншій державі, ...міжнародній організації для цілей мирного співробітництва... чи Міжнародному Суду» (§5), за винятком рішень, що стосуються ухвалення зміни та відміни Конституції, Закону про вибори в Риксдаг 1997 р. та обмеження прав і свобод, передбачених Розділом 2 [14, с. 53]. У цьому разі проблема співвідношення норм права ЄС зі шведським правом, «стала предметом спеціального розгляду Конституційної комісії Риксдагу ще до офіційного вступу країни в Союз. Комісія в принципі висловила за визнання пріоритету норм права ЄС, визнавши, що шведські власті та суди зобов'язані дотримуватись права ЄС навіть у тому випадку, коли воно будь-яким чином обмежує права і свободи, передбачені Формою правління за умовою, що інститути ЄС вправі ухвалювати закони з відповідних питань».

Отже, у різні наведені юридичні способи правові форми участі в діяльності Європейського Союзу знайшли досить чітке конституційно-правове визначення в документах держав-членів, де передбачено умови делегування чи спільного розподілу владних повноважень між суб'єктами ЄС.

Висновки. Таким чином, у практичній площині представницькі суверенні зовнішньополітичні функції як в Україні, так і в переважній більшості країн-членів ЄС виконує глава держави, а в абсолютних, дуалістичних монархіях, президентських та більшій частині змішаних республік – керує зовнішньою політикою, при цьому очолюючи виконавчу владу у президентських республіках та абсолютних монархіях.

Водночас у сучасних національних правових системах постійно зростає роль парламенту у практичній реалізації суверенних прав держави, особливо враховуючи додання до повоєнних конституцій норм про ратифікацію міжнародних договорів як виключну компетенцію парламенту, що дає змогу констатувати затвердження та зміцнення розвинутого парламентаризму як однієї з основних ознак сучасного європейського конституціоналізму та необхідної передумови втілення у державному суверенітеті народного та національного повновладдя як першоджерела усього цілісного комплексу суверенних повноважень.

Список використаної літератури:

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. – Київ : Юридична думка, 2007. – 992 с. ; Velykyi entsyklopedychnyi yurydychnyi slovnyk / za red. Yu. S. Shemshuchenka. – Kyiv : Yurydychna dumka, 2007. – 992 s.

2. Денисов В. Н. Право міжнародної безпеки / В. Н. Денисов // Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. – Київ : Юридична думка, 2007. – 992 с. ; Denysov V. N. Pravo mizhnarodnoi bezpeky / V. N. Denysov // Velykyi entsyklopedychnyi yurydychnyi slovnyk / za red. Yu. S. Shemshuchenka. – Kyiv : Yurydychna dumka, 2007. – 992 s.

3. Савчук К. О. Міжнародно-правові погляди академіка В. Е. Грабаря / К. О. Савчук. – Київ : НАНУ, 2003. – 128 с. ; Savchuk K. O. Mizhnarodno-pravovi pohliady akademika V. E. Hrabaria / K. O. Savchuk. – Kyiv : NANU, 2003. – 128 s.

4. Кашкин С. Ю. Европейское оборонное сотрудничество. Документы и комментарии / С. Ю. Кашкин и др. – Москва, 2004. – 524 с. ; Kashkin S. Yu. Yevropeyskoe oboronnoe sotrudnichestvo. Dokumenty i kommentarii / S. Yu. Kashkin i dr. – Moskva, 2004. – 524 s.

5. WEU Today. – WEU Sekretariat. – General. Brussels, 1997. – P. 29-43.

6. Мыкиевич М. М. Трансграничное сотрудничество между Украиной и ЕС в контексте обеспечения европейской безопасности: организационно-правовые аспекты / М. М. Мыкиевич // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2005. – Вип. 56 (Ч. 1). – С. 18-24 ; Mykievich M. M. Transgranichnoe sotrudnichestvo mezhdou Ukrainoy i YeS v kontekste obespecheniya evropeyskoy bezopasnosti: organizatsionno-pravovye aspekty / M. M. Mykievich // Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn. – 2005. – Vyp. 56 (Ch. 1). – S. 18-24

7. Мальський М. З. Західноєвропейський Союз / М. З. Мальський // Світова та європейська інтеграція : навч. посіб. – Львів, 2005. – 300 с. ; Malskyi M. Z. Zakhidnoevropeyskiy Soiuz / M. Z. Malskyi // Svitova ta yevropeiska intehratsiia : navch. posib. – Lviv, 2005. – 300 s.

8. Organizing Europe's Place in World Affairs: The European Union's Common Foreign and Security Policy. – 2001. – Vol. 3

9. Presidency Conclusions, Helsinki European Council, 10-11 Dec. 1999 // European Commission. Bull. Of EU. – 1999. – № 6. – P. 54-68.

10. Сергунин А. А. Изучение проблемы безопасности в России / А. А. Сергунин // Российская наука международных отношений: новые направления. – Москва, 2005. – 400 с. ; Sergunin A. A. Izuchenie problemy bezopasnosti v Rossii / A. A. Sergunin // Rossiyskaya nauka mezhdunarodnykh otnosheniy: novye napravleniya. – Moskva, 2005. – 400 s.

11. Семёнов К. А. Международная экономическая интеграция / К. А. Семёнов. – Москва, 2001. – 368 с. ; Semenov K. A. Mezhdunarodnaya ekonomicheskaya integratsiya / K. A. Semenov. – Moskva, 2001. – 368 s.

12. Phinnemore P. Stabilization and Association Agreements: Europe Agreements for the Western Balkans? / P. Phinnemore // European Foreign Affairs Review. – 2003. – Vol. 8, Iss. 1. – P. 77-103.

13. Paving the way for a New Neighbourhood Instrument (COM). – 2003. – № 393. – 1.07.2003 [Electronic resource]. - Access mode: [http://aei.pitt.edu/38143/1/com_\(2003\)_393.pdf](http://aei.pitt.edu/38143/1/com_(2003)_393.pdf)

14. Голуб Н. В. Україна та міжнародні організації : Інформаційно-довідкове видання / Н. В. Голуб, П. А. Клімкін. – Київ : Кондор, 2003. – 212 с. ; Holub N. V. Ukraina ta mizhnarodni orhanizatsii : Informatsiino-dovidkove vydannia / N. V. Holub, P. A. Klimkin. – Kyiv : Kondor, 2003. – 212 s.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2016 року

V. V. Gavrylenko

THE PROBLEMS AND PROSPECTS OF NATIONAL SOVEREIGNTY IN THE FACE OF INTEGRATION ASSOCIATIONS WITH ELEMENTS OF SUPRANATIONALITY

The article deals with the problems and prospects of national sovereignty in the face of integration association with elements of supranationality. The author analyzes the forms and methods of sovereign rights by public authorities of member countries of the European Union. Separately interpretation indicates the feasibility of voluntary transfer of certain sovereign powers of the EU as a common form of implementation of its own sovereignty in today's radically new political and legal conditions.

Thus, in practical terms representative sovereign foreign policy functions both in Ukraine and in most EU Member States performing head of state, but in absolute dualistic monarchies, presidential and much of mixed republics - directs foreign policy, thus leading executive in presidential republics and absolute monarchies.

However, in today's national legal systems growing role of Parliament in the practical implementation of the sovereign rights of the state, especially considering adding to postwar constitution rules on ratification of international agreements as exclusive competence of Parliament, allowing state approval and strengthening developed parliamentary as one of the main features of contemporary European constitutionalism and the necessary prerequisites for implementation of the national state sovereignty and national sovereignty as the source of all integrated set of sovereign powers.

Keywords: *state sovereignty, supranationality, European Union, limit of state sovereignty, sovereign rights.*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ

УДК 342.5(045)

В. А. Миколенко

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ КЕРІВНИКА ОБЛАСНОЇ ПРОКУРАТУРИ

Стаття присвячена проблемам удосконалення правового статусу керівника обласної прокуратури у сучасних умовах реформування органів прокуратури України. Автор аналізує функції та повноваження обласного прокурора, його найважливіші завдання у процесі системної реалізації державної правоохоронної політики. Наголошується на необхідності забезпечення прав і свобод людини та громадянина як найважливішому напрямку діяльності органів прокуратури у контексті сприйняття національною правовою системою України європейських правових стандартів.

Ключові слова: *прокурор області, прокуратура, функції прокуратури, завдання прокуратури, правоохоронна діяльність.*

Постановка проблеми. Зміни, що сталися останнім часом в країні, політичні й соціально-економічні перетворення, реформування державного апарату, якісні зміни суспільного життя неминуче торкнулися системи органів прокуратури. Реформування економічної сфери життя суспільства викликало ріст злочинності, масові порушення законодавства, незаконний переділ власності, поширення обмеження прав громадян, зубожіння значної частини населення, економічну дестабілізацію діяльності держави. У зв'язку з тим, що перед прокуратурою ставиться завдання всемірного утвердження верховенства закону та зміцнення правопорядку до прокуратури вимоги значно підвищуються. Разом з тим, у науці й літературі все частіше висловлюються пропозиції про скорочення повноважень прокуратури України, побудови її за зразком західних держав.

Зміни до законодавства, у ряді випадків, значно перешкоджають нормальному й повноцінному функціонуванню органів прокуратури. Прийнято кримінальний, цивільний й адміністративний процесуальні кодекси, які якісно змінили статус прокурора в судочинстві. Проводяться зміни в законодавство про державну службу.

Це змушує по новому й комплексно поглянути на правовий статус обласного прокурора в Україні, досліджувати його повноваження на різних напрямках діяльності, провести порівняльний аналіз чинного законодавства про прокуратуру з раніше, що діяло, законодавством про прокуратуру, визначити ефективність напрямків діяльності прокуратури області у сучасних умовах, урахувати досвід колишніх років, намітити подальші шляхи вдосконалювання правового статусу прокурора області, виявити те місце й ту роль, які обласний прокурор реально займає в сучасному суспільстві, визначити його значення у державному механізмі в межах відповідної адміністративної території обласного рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. При проведенні дослідження ми спиралися на багату спадщину сучасної української й радянської теоретичної думки, праці дореволюційних учених, що не втратили своєї актуальності в наші дні, урахував досвід закордонних держав. Сюди ставляться праці видних радянських вчених: А. І. Алексеева, С. С. Алексеева, М. В. Баглая, В. І. Баскова, А. Д. Бойкова, С. І. Герасимова, В. Г. Даева, А. Г. Звягінцева, О. А. Кожевникова, А. Ф. Козлова, Б. В. Коробейникова, М. Н. Маршунова, Н. В. Мельникова, С. Г. Новикова, В. Д. Перевалова, І. Л. Петрухина, В. І. Радченко, В. І. Рохліна, В. П. Рябцева, В. М. Семенова, Ю. І. Скуратова, К. Ф. Скворцова, В. М. Савицького, В. С. Тадевосяна, Н. А. Чечиной, В. Е. Чиркина, А. А. Чувилова, М. С. Шалумова, К. С. Юдельсона, В. В. Яркова, В. Б. Ястребова.

Крім теоретичних досліджень, аналізу піддалися норми чинного й раніше діючого законодавства. Використано матеріали правозастосовної практики по досліджуваній темі.

При цьому ці дослідження присвячені, як правило, розгляду правового статусу окремих ланок прокурорської системи, правового статусу прокурорських працівників при здійсненні ними своїх повноважень по окремих напрямках прокурорської діяльності. Тим часом, проведені в країні економічна й правова реформи, що супроводжуються перетвореннями в системі органів державної влади порушили питання про реформування органів прокуратури. Вирішення цього питання вимагає комплексного підходу, і саме такий підхід використовується у даному дослідженні в частині аналізу особливостей правового статусу прокурора області на сучасному етапі розбудови в Україні демократичної, правової, соціальної держави.

Мета дослідження. Метою дослідження є аналіз особливостей правового статусу прокурора області у сучасних умовах комплексної модернізації правоохоронної системи України.

Виклад основного матеріалу. При розгляді проблеми правового статусу прокурора області варто враховувати, що використання такої категорії, як «правовий статус», характерно стосовно до фізичних й юридичних осіб. Відносно ж цілої системи працівників державних органів це проблематично в силу широти й різноманітності повноважень структурних одиниць прокуратур різних рівнів. Дослідження правового статусу прокуратури в цілому як системи державних органів й прокурорів різних рівнів спрощується завдяки тому, що в силу принципів єдності й централізації, як це передбачено в Законі України «Про прокуратуру», прокурорська система будується на єдиному началі - Генеральному прокуророві України. Відповідно до принципу єдності всі органи прокуратури організуються й будуються на єдиних конституційних засадах, прокурори здійснюють однакові функції, застосовують однакові засоби реагування на порушення

законів і мають в основному однакові права й обов'язки стосовно осіб, що не входять у прокурорську систему.

Однак, а ні в науці, а ні в літературі не вироблено чіткого поняття правового статусу прокуратури. Що потребує від нас проаналізувати категорію правового статусу взагалі.

Отже, правовий статус прокурора – це правове положення посадових осіб органів прокуратури, наділених сукупністю повноважень для здійснення ними своїх функцій по забезпеченню законності та порядку, що відображає їх місце й роль у суспільстві й державі.

Формування правового статусу державних органів та посадових осіб цих органів відбувається в такий спосіб: насамперед, з'ясується потреба в них, потім чітко визначається їхнє призначення, відповідно до якого встановлюються завдання, а на основі останніх – повноваження [1, с. 15-16].

Потреба в прокуратурі і прокурорських кадрах обумовлена необхідністю підтримки твердого режиму законності в нашій державі. Своє керівництво суспільством держава здійснює за допомогою видання законів, підзаконних актів, в яких містяться правові норми, що регулюють різноманітні відносини. Ефективність законності полягає в її неухильному забезпеченні. Боротьбу із правопорушеннями можуть і повинні вести всі державні органи. Але вони, по-перше: ведуть її у зв'язку з виконанням ними функцій по керівництву, відправленню правосуддя й т.п., а по-друге, самі можуть допускати різні порушення законності через відомчу або іншу зацікавленість або через неточне розуміння змісту закону. Цим обумовлюється необхідність існування особливої системи органів і державних службовців, що займаються винятково здійсненням нагляду за чітким і неухильним виконанням законів у державі. Такою системою є прокуратура, тобто сукупність об'єднаних нею органів і прокурорських кадрів.

В українських умовах прокуратура з позицій закону впливає на всі галузі влади, виконує функції одного з елементів системи «стримувань і противаг». Одночасно вона сприяє взаємодії галузей влади, їхньому погодженому функціонуванню. Всі вони зацікавлені в дотриманні й зміцненні законності, забезпечувати яку, покликана прокуратура. Без законності в державі не може бути сильної, успішно виконуючої свої функції влади. Тим більше, якщо ця держава прагне стати правовою» [2, с. 7].

Дослідники відзначають, що правовий статус державного службовця державного органу містить у собі правові норми, що регулюють діяльність даного органу й особи; закріплення в них місця, ролі й призначення їх в державному механізмі; повноваження по реалізації покладених функцій [3, с. 70-71].

При всій виправданості такої структури змісту правового статусу державного службовця і державного органу, у тому числі прокуратури вважаю за можливе деталізувати його. На мій погляд, у зміст правового статусу прокурора варто включати крім викладених вище наступні елементи: 1) найменування прокуратури та посади працівника прокуратури; 2) принципи організації та діяльності прокуратури і службовців прокуратури; 3) система прокурорських органів і службових осіб прокуратури; 4) напрямки діяльності прокуратури, включаючи права, обов'язки й відповідальність учасників прокурорсько-наглядових відносин (прокуратури, піднаглядних суб'єктів й ін.); 5) особливості фінансування й матеріально-технічного забезпечення органів та службових осіб прокуратури; 6) порядок призначення й вимоги, що висуваються до прокурорського працівника; 7) засоби правового захисту й соціальної підтримки прокурорського працівника.

Виходячи з цього, на мій погляд правовий статус прокурора можна визначити як регламентоване в законі положення прокуратури, а також її службовців у суспільстві й

державі, наділених сукупністю повноважень для здійснення покладених на них законом функцій по забезпеченню законності, що мають кожний своє найменування, що діють на основі встановлених у законі принципів, що фінансуються винятково з державного бюджету й незалежний статус яких забезпечений спеціальними засобами правового захисту й соціальної підтримки прокурорських працівників. Дане визначення правового статусу прокурора найбільше повно відбиває всі його елементи й одночасно повністю узгоджується з визначенням правового статусу прокуратури України, адже питання про правовий статус прокуратури тісно пов'язане з питанням про правовий статус самих прокурорських працівників, тому що вони й тільки вони є носіями повноважень, наданих органам й установам прокуратури, і покликані виконувати завдання визначені законом України «Про прокуратуру».

Правовий статус прокурора охоплює собою його правове положення як усередині системи прокуратури України (залежно від займаної посади), так і поза нею, тобто в суспільстві й державі, коли прокурор виступає учасником правовідносин.

У зміст правового статусу прокурора входять також: його права, обов'язки, відповідальність і гарантії. Для здійснення прокурорським працівником своєї діяльності, виконання поставлених перед ним завдань він наділяється сукупністю прав й обов'язків, тобто певними повноваженнями, наявність яких служить досягненню поставлених перед органами прокуратури цілей забезпечення верховенства закону, зміцнення законності, захисту прав і свобод людини та громадянина, а також охоронюваних законом інтересів суспільства й держави. Повноцінному й безперешкодному виконанню прокурором своїх повноважень служать гарантії, визначені законом й, зокрема, засоби правового й соціального захисту прокурорських працівників. Невиконання або неналежне виконання прокурорським працівником своїх посадових обов'язків, порушення вимог законодавства тягне встановлену законом відповідальність.

У літературі зустрічаються випадки, коли в зміст правового статусу посадової особи державного органа поряд із правами й обов'язками включається категорія свободи. Такий підхід невиправданий, оскільки «свобода тільки тоді стає правом, коли вона визнається законом» [4, с. 30], а поки цього не зроблено ні про яку свободу як складову правового статусу, принаймні, посадової особи, не може бути й мови. Правовий статус - категорія правова. Крім того, це обумовлено специфікою правового статусу всіх посадових осіб, що полягає в органічній єдності їхніх прав й обов'язків. Свобода ж втілена в право посадової особи стає саме правом. Отже, ніяких свобод у змісті правового статусу посадових осіб й у тому числі прокурорських працівників бути не може.

Помилковою на мій погляд, видається також думка, що в правовому статусі прокурора не існує диференціації прав й обов'язків [5, с. 86]. Дане твердження справедливо коли мова йде про реалізацію функцій прокуратури. Однак, прокурорський працівник володіє рядом таких прав, здійснення яких не носить для нього обов'язковий характер наприклад, право носити вогнепальну зброю, право на додаткову житлову площу й т. ін. Разом з тим, дані права прокурора області є складовими його правового статусу. З іншого боку, не варто трактувати в якості права передбачений наприклад в п. 3 ст. 44 Закону України «Про прокуратуру» обов'язок прокурора (його заступника) негайно звільнити своєю постановою кожного, хто утримується без законних підстав в місцях тримання затриманих, попереднього ув'язнення, обмеження чи позбавлення волі або в установах для виконання заходів примусового характеру. Оскільки у випадку виявлення такого факту прокурор не вправі вибирати. Закон України «Про прокуратуру» визначає даний захід прокурорського реагування саме як обов'язок, а не право.

До розгляду питання про правові основи організації й діяльності обласної прокуратури

можна підходити із двох позицій. По-перше, розглядати як правові основи організації й діяльності прокуратури і прокурорських кадрів, тобто як всі ті правові акти, які безпосередньо спрямовані на регламентацію організації й діяльності прокуратури, статусу прокурорських працівників, а також ті правові акти, які використовують й якими керуються у своїй професійній діяльності прокурорські працівники. У цьому змісті до правових основ організації й діяльності прокуратури будуть віднесені всі правові акти, що діють на території України, оскільки в силу специфіки наглядової діяльності прокуратури прокурорським працівникам доводиться вникати в усі сфери правової дійсності й стикатися, так чи інакше, з усіма правовими актами.

По-друге, у зміст правових основ організації й діяльності прокуратури можна вкладати більш вузький і конкретний зміст і розглядати в їхньому числі лише ті правові акти, які безпосередньо регулюють організацію й діяльність органів й статус прокурорських кадрів. Саме в цьому розумінні дане питання буде розглядатися в цій роботі, і цей зміст вкладає в дане поняття законодавець у ст. 3 Закону України «Про прокуратуру».

Правові основи організації й діяльності прокурорських кадрів та прокуратури в цілому становлять норми права, що містяться в різних правових актах, що діють на території держави й регулюють питання організації й діяльності органів прокуратури. Виходячи з положень ст. 3 Закону України «Про прокуратуру» до числа таких актів відносяться Конституція України, Закон України «Про прокуратуру» та інші законодавчі акти, в тому числі і міжнародні договори. У їхню конкретизацію Генеральний прокурор України видає обов'язкові для виконання всіма прокурорськими працівниками накази, вказівки, розпорядження, положення й інструкції, що регулюють питання організації діяльності системи прокуратури й порядок реалізації матеріального й соціального забезпечення працівників прокуратури.

У Конституції України прокуратурі присвячені ст. ст. 121, 122 та 123, де закріплені основні положення організаційного характеру. Зазначено, що прокуратура це єдина централізована система тобто з підпорядкуванням нижчестоящих прокурорів вищестоящим і Генеральному прокурору України. Установлено порядок призначення Генерального прокурора. Згідно ст. 123 Конституції України повноваження, організація й порядок діяльності прокуратури України визначається законом.

У законі України «Про прокуратуру» визначені мета, завдання, основні напрямки діяльності прокуратури, принципи її організації й діяльності, повноваження працівників прокуратури, міри їхнього правового захисту й соціальної підтримки, особливості умов і порядку проходження служби в органах й установах прокуратури держави, регламентується статус прокурорських працівників.

Значне коло питань, що стосуються правового статусу й діяльності прокурора регулюється не тільки Конституцією України і Законом України «Про прокуратуру», а й іншими законодавчими актами. Так, наприклад, умови й порядок участі прокурора в розгляді судами справ, його правовий статус регулюється процесуальним законодавством, зокрема Кримінальним, Цивільним, Господарським та Адміністративним процесуальними кодексами. У Законах України «Про національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність» містяться норми, що стосуються наглядової діяльності прокуратури.

Міжнародні договори України становлять правову основу організації й діяльності прокуратури в частині її міжнародного співробітництва. У даних договорах або прямо вказується на прокуратуру як на суб'єкт відповідних правовідносин, або це впливає зі змісту загальних положень, що містяться в договорах.

У систему правових основ діяльності прокуратури, статусу працівників

прокуратури також включаються укази Президента України і постанови КМ України. Наприклад, Указ Президента України про твердження Положення про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю, Постанова Уряду України про твердження Інструкції про порядок допуску посадових осіб і громадян України до державної таємниці.

Комплекс правових джерел організації й діяльності прокуратури однак не вирішує питання достатньої правової регламентації організації й діяльності прокуратури, статусу працівників прокуратури.

Розкиданість правових норм по різних галузях права, у різних правових джерелах (правових актах) часом істотно ускладнює пошук і вибір конкретної правової норми, що підлягає застосуванню. Закон України «Про прокуратуру» містить лише загальні положення організації й діяльності прокуратури й прокурорів всіх рівнів, має безліч відсилочних норм до інших правових актів. Більша частина питань організації й діяльності прокуратури, статусу прокурорських працівників регламентується відомчими правовими актами й, зокрема, наказами Генерального прокурора України. У зв'язку із чим прокурорська система як публічне утворення, що має свою внутрішню структуру не досить стабільна й часто піддана невиправданним перетворенням. Скасовуються цілі види прокуратур, окремі ланки прокурорської системи, що зарекомендували себе з позитивної сторони, і в той же час засновуються прокуратури раніше не відомі історичному досвіду вітчизняної прокуратури. Деякі питання організації й діяльності прокуратури взагалі залишаються до кінця неврегульованими і їхня діяльність здійснюється стихійно на основі накопиченого в прокурорській системі досвіду. Так, наприклад, детальна форма таких актів прокурорського реагування як протест і подання законодавчо не встановлене й вироблена в ході багаторічної практики прокурорської діяльності.

Таким чином, потреба більш детальної й системної правової регламентації організації й діяльності прокуратури, статусу працівників прокуратури давно назріла. Таку правову регламентацію необхідно будувати з урахуванням того, що об'єктом прокурорсько-наглядової уваги є особливі відносини - відносини дотримання (недотримання) закону. Ні який інший орган державної влади не наділений такою компетенцією, яку має прокуратура. Об'єктом прокурорської уваги є практично всі сфери суспільних відносин урегульовані правом. У ході прокурорсько-наглядової діяльності складаються особливі прокурорсько-наглядові - відносини між прокурором й піднаглядними органами, організаціями, посадовими особами, громадянами.

Принципи організації діяльності прокурора області впливають з відповідних принципів організації і діяльності обласної прокуратури в цілому, вважаю, що їх можна визначити як основні й керівні початки побудови прокурорської системи й організації як її діяльності так і окремо взятого працівника прокуратури. Вони виражають сутність і призначення прокурорської системи. На їхній основі будується вся діяльність прокуратури, визначається її компетенція, формулюються повноваження прокурорських працівників, розвивається законодавство про прокуратуру. Принципи організації й діяльності прокуратури визначають правовий статус як всієї прокурорської системи так й окремих прокурорських працівників.

При цьому принцип законності як основний у діяльності прокурора області відбитий у ст. 123 Конституції України та п. 2 ст. 6 Закону України «Про прокуратуру» і є загальноправовим. Всі органи державної влади, включаючи прокуратуру, органи місцевого самоврядування, посадові особи, громадяни і їхні об'єднання зобов'язані дотримувати законів. У силу специфіки статусу прокуратури України як органа нагляду за додержанням законів у її діяльності зазначений принцип має дві сторони прояву. З одного боку, прокуратура як і всі інші органи державної влади зобов'язана дотримувати

законів і діяти на підставі ст. 19 Конституції України, тобто на підставі, в межах повноважень і у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Це означає, що всі дії прокурорських працівників повинні строго узгоджуватися із законом. Правовий статус прокуратури і прокурора визначається й регулюється саме законом. З іншого боку, прокуратура покликана здійснювати нагляд за додержанням законів іншими суб'єктами права. Дії піднаглядних суб'єктів повинні оцінюватися винятково з позиції їхньої відповідності закону. Ніякі інші критерії, як то: доцільність, справедливість, правильність не можуть бути покладені в основу прокурорсько-наглядного реагування. Тільки у зв'язку з порушенням закону прокурор вправі використовувати міри прокурорського реагування.

Висновки. Отже, у зміст правового статусу прокурора області варто включати наступні елементи: 1) найменування прокуратури та посади працівника прокуратури; 2) принципи організації та діяльності прокуратури і службовців прокуратури; 3) система прокурорських органів і службових осіб прокуратури; 4) напрямки діяльності прокуратури, включаючи права, обов'язки й відповідальність учасників прокурорсько-наглядних відносин (прокуратури, піднаглядних суб'єктів й ін.); 5) особливості фінансування й матеріально-технічного забезпечення органів та службових осіб прокуратури; 6) порядок призначення й вимоги, що висуваються до прокурорського працівника; 7) засоби правового захисту й соціальної підтримки прокурорського працівника.

Таким чином, загалом правовий статус прокурора області можна визначити як регламентоване в законі положення прокурора відповідного рівня, у суспільстві й державі, наділеного сукупністю повноважень для здійснення покладених на нього законом функцій по забезпеченню законності, що діє на основі встановлених у законі принципів й незалежний статус якого забезпечений спеціальними засобами правового захисту, а правові основи організації й діяльності прокурора області становлять норми права, що містяться в різних правових актах, що діють на території держави й регулюють питання організації й діяльності органів прокуратури.

Список використаної літератури:

1. Емельянов С.А. Предупреждение правонарушений средствами общего надзора прокуратуры / С. А. Емельянов. – Москва : Юрид. лит., 1980. – 200 с. ; Yemelyanov S.A. Preduprezhdenie pravonarusheniy sredstvami obshchego nadzora prokuratury / S. A. Yemelyanov. – Moskva : Yurid. lit., 1980. – 200 s.

2. Косюта М. В. Прокурорська система України в умовах демократичного суспільства : моногр. / М. В. Косюта. – Одеса, 2002. – 430 с. ; Kosiuta M. V. Prokurorska sistema Ukrainy v umovakh demokratychnoho suspilstva : monohr. / M. V. Kosiuta. – Odesa, 2002. – 430 s.

3. Михеєнко М. М. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні : Вибрані твори / М. М. Михеєнко. – Київ : Юрінком Інтер, 1999. – 240 с. ; Mykheienko M. M. Problemy rozvytku kryminalnoho protsesu v Ukraini : Vybrani tvory / M. M. Mykheienko. – Kyiv : Yurinkom Inter, 1999. – 240 s.

4. Франтовський М. Якість підтримання державного обвинувачення / М. Франтовський // Вісник прокуратури. – 2003. – № 3. – С. 28-34 ; Frantovskyi M. Yakist pidtrymannia derzhavnoho obvynuvachennia / M. Frantovskyi // Visnyk prokuratury. – 2003. – № 3. – S. 28-34

5. Даев В.Г. Концепция прокурорского надзора в свете правовой реформы / В. Г. Даев // Прокуратура в системе политических и правовых институтов общества : матер. конференции. – Москва, 1990. – 270 с. ; Daev V.G. Kontseptsiya prokurorskogo nadzora v svete pravovoy reformy / V. G. Daev // Prokuratura v sisteme politicheskikh i pravovykh institutov obshchestva : mater. konferentsii. – Moskva, 1990. – 270 s.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2016 року

V. A. Mykolenko

THE FEATURES OF THE LEGAL STATUS OF HEAD REGIONAL PROSECUTOR

The article deals with the problems of improvement of the legal status of the head of the regional prosecutor's office in modern conditions of reforming the prosecution Ukraine. The author analyzes the functions and powers of the regional prosecutor, his major tasks during system implementation of state law enforcement policy. The necessity of ensuring the rights and freedoms of man and citizen as the most important direction of the prosecutors in the context of perception national legal system Ukraine European legal standards.

Specifies that the dispersion of the law in different areas of law, different legal sources (legal acts) sometimes complicates the search and selection of a specific legal standard to be applied. The Law of Ukraine about Prosecution contains only general provisions and organization of prosecutors and prosecutors at all levels, has many other rules and regulations. Most of the activities of the organization and the prosecution, prosecutor's status are regulated by departmental regulations and, in particular, orders of the Prosecutor General of Ukraine. In this connection, the prosecution as a public education system that has its internal structure is not stable enough and is often subjected to unreasonable transformation. Canceled prosecutors entire species, some parts of the judicial system, with proven positive side, and at the same time founded the prosecution had not known the historical experience of the national prosecutor's office. Some questions of the organization and activities of all prosecutors remain unresolved until the end and their activities are carried out spontaneously from the prosecutor's system gained experience. For example, detailed form of such acts as prosecutor to protest filing and is not legally established and worked in the prosecution of years of practice.

The legal status of the prosecutor can be defined as regulated by law provisions Prosecutor appropriate level, in society and the state, endowed with a set of powers for the implementation entrusted to him by law functions to ensure the legality, acting on the basis set out in law the principles and independent status which is provided with special means legal protection and legal basis for the organization of prosecutor and law are contained in various legal acts in force in the state, and governing the organization and activity of organs.

Keywords: regional prosecutor, prosecutors, prosecution functions, tasks of prosecutors, law enforcement.

УДК 343.1

Ю. М. Мирошниченко

ПРО ОБ'ЄКТИВНУ ІСТИНУ І ЗМАГАЛЬНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

На підставі аналізу теоретичного матеріалу та чинного законодавства спростовується теза про несумісність принципів об'єктивної істини і змагальності кримінального процесу. Зроблено висновок про те, що концепція об'єктивної істини цілком узгоджується з відправними засадами змагального судочинства.

Ключові слова: кримінальний процес, змагальність, об'єктивна істина.

Постановка проблеми. Суттєве поглиблення змагальних засади кримінального судочинства, яке відбулося з уведенням в дію Кримінального процесуального кодексу України 2012 року (далі – КПК), загострило давню наукову полеміку щодо характеру

істини та методів її пізнання в кримінальному процесі. В різні роки тема істини в тій чи іншій мірі висвітлювалася в роботах С. А. Альперта, Р. С. Белкіна, Л. Є. Владимірова, Т. В. Варфоломеевої, Ю. М. Грошевого, Т. М. Добровольської, О. О. Ейсмана, В. Т. Маляренка, Я. О. Мотовіловкера, І. В. Михайловського, М. М. Михеєнка, І. Д. Перлова, Д. Г. Тальберга, В. М. Тертишника, О. О. Хмирова та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В теорії доказування давно сформувалися два основні підходи до розуміння мети судового дослідження і змістовної характеристики істини в кримінальному процесі. Прихильники першого з них наполягають на необхідності відшукування у кожній справі об'єктивної (матеріальної) істини, як єдиної підстави для ухвалення обвинувального вироку [1], тоді як їх опоненти заявляють про несумісність об'єктивної істини і змагальності судочинства або цілком заперечують можливість досягнення об'єктивної істини в умовах кримінального процесу [2], залишаючи за нею статус «... юридично формалізованої судової істини, з більш-менш високим ступенем ймовірності (поза розумних сумнівів) наближеним до дійсності» [3].

Поряд із цим, окремі автори пропонують компромісні підходи до розуміння істини в кримінальному процесі, намагаючись інтегрувати всі відомі концепції істини в єдину комплексну категорію. Так, зокрема, російським процесуалістом Є. О. Карякіним висунута ідея динамічної моделі «судова істина», яка передбачає можливість встановлення об'єктивної, процесуальної або конвенційної істин залежно від тієї чи іншої ситуації судового розгляду [4]. В українській кримінальній процесуальній доктрині схожої точки зору дотримується В. Вапнярчук [5], концепцію конвенційної істини підтримує О. П. Кучинська [6].

Мета дослідження. Долучаючись до загальної дискусії, автор цієї статті з позиції прибічника концепції об'єктивної істини, мав на меті спростування, існуючого в юридичній літературі твердження про несумісність принципів об'єктивної істини, якою в кримінальному судочинстві називають повну відповідність реальній дійсності висновків суду про обставини злочину, і змагальності кримінального процесу, що передбачає «... таку побудову судового розгляду, в якому обвинувачення відокремлене від суду, який вирішує справу, і в якому обвинувачення і захист здійснюються сторонами, наділеними рівними правами для обстоювання своїх тверджень і оспорювання тверджень супротивної сторони, причому обвинувачений є стороною, що користується правом на захист; суду ж належить керівництво процесом, активне дослідження обставин справи і вирішення самої справи» [7, с. 149].

Виклад основного матеріалу. Встановлення істини в кримінальному судочинстві здійснюється шляхом доказування, яке є центральною віссю всього кримінального процесу. Не зважаючи на те, що юридична література рясніє різноманітністю визначень поняття доказування, підхід, згідно з яким його метою є встановлення істини у кримінальному провадженні, залишається домінуючим. На досягнення цієї мети орієнтують суб'єктів доказування норми чинного законодавства. Так, зокрема, забезпечити встановлення істини на досудовому розслідуванні покликані законодавчі приписи, що зобов'язують прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень (ч. 1 ст. 9 КПК). Суддя ж зобов'язаний ухвалити законне, обґрунтоване і вмотивоване рішення, оцінюючи докази за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні

всіх обставин кримінального провадження (ч. 1 ст. 94 КПК). При цьому обвинувальний вирок не може ґрунтуватися на припущеннях (ч. 3 ст. 373 КПК) і підлягає скасуванню у разі неповноти судового розгляду та невідповідності висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження (ч. 1 ст. 409 КПК).

За словами М. С. Строговича, щоб правильно вирішити справу необхідно встановити істину – об'єктивну, матеріальну істину [7, с. 295]. Концепція формальної (юридичної, процесуальної) істини не відповідає вимогам наукової обґрунтованості. Вона містить у собі споконвічне протиріччя – зміщення цілі та засобів і тому неминуче призводить до нерозв'язних парадоксів, очевидної плутанини, елементарних логічних неув'язок. Її претензії на заміну класичного трактування істини (об'єктивної, матеріальної), за справедливим твердженням Ю. К. Орлова, не витримують критики [8, с. 28].

Тому, абсолютно правий М. К. Свиридов, коли заперечує проти підтримуваної Е. О. Карякіним ідеї судової істини, яка, на думку останнього, може проявлятися у вигляді як об'єктивної (матеріальної), так і формальної (процесуальної), конвенційної істин, що співвідносять свій зміст не з реальною дійсністю, а з процедурними правилами або з домовленістю сторін [9]. Безсумнівно, процедурні правила сприяють встановленню істини, але самі по собі автоматично вони до істини не приводять. Тим більше не забезпечують досягнення істини різні домовленості. Таким чином, «неважко побачити, що формальна істина - це зовсім не істина, це уявна істина, квазіістина або псевдоістина, оскільки висновок суду, відповідний певним формальним умовам, може не відповідати об'єктивним фактам дійсності, тобто бути не істинним, а помилковим» [1, с. 310–311].

Водночас не можна до кінця погодитися з думкою шановного професора М. К. Свиридова про те, що об'єктивна істина своїм характером і методами встановлення не відповідає змагальності процесу. Свій висновок він обґрунтовує тим, що притаманна змагальному процесу схема встановлення істини - зусиллями сторін, кожна з яких встановлює «свою частину істини», не спроможна забезпечити відновлення повної картини події. Таке завдання може бути вирішена іншими способами - діями владних державних органів, що виконують вимогу всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи. Але це - вже метод, властивий не змагального, а публічного процесу, констатує автор [9].

Очевидно, що такий підхід є дещо спрощеним і не узгоджується з результатами новітніх типологічних досліджень форм організації сучасного судочинства та вірний тільки стосовно умов «чистої» змагальності. Проте, як відомо, в такому «рафінованому» виді ані змагальна, ані розшукова моделі кримінального судочинства не існують в історичній реальності. «Позитивне право зазвичай коливається між двома названими типами процесу, то будуючи свої інститути за началом процесу змагального то наближаючи їх до порядку розшукового» [10, с. 22-23]. Сформований в Україні, Росії та інших державах із загальними або близькими правовими витоками публічно-змагальний вид судочинства, безсумнівно передбачає встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні за активної участі в цьому процесі незалежного і неупередженого суду. А отже, в цьому відношенні більш продуктивним видається розуміння змагальності як комплексного явища, однією з іпостасей якого є «... метод відшукання істини, що полягає в змаганні сторін, доповнюваному і контрольованому активною участю суду в розгляді справи» [11, 100]. При цьому принцип змагальності дозволяє встановити факти, що мають значення для справи, а принцип об'єктивної істини сприяє детальному дослідженню цих обставин і являється стимулом для

ухвалення рішення, яке є об'єктивним результатом розгляду справи [12, с. 58].

Відтак, не можна прийняти твердження О. П. Кучинської про те, що притаманний кримінальному процесу демократичної правової держави принцип змагальності не сумісний з основними положеннями теорії об'єктивної істини, про концепцію якої, на її думку, треба забути [7]. Більш переконливою у цьому зв'язку виглядає теза, згідно з якою принцип змагальності не тільки співіснує з об'єктивною істиною, а й перебуває в залежності від неї. Змагальність передбачає оперування достовірними доказами, що в сукупності становлять об'єктивну істину. Якби не було достовірних доказів, що відповідають об'єктивній дійсності, наголошує І. О. Грудінін, то й змагання, відповідно, також не було б [13, с. 11].

Проте, підтримуючи, в цілому, висновки проф. Г. О. Печнікова та його однодумців стосовно того, що не може бути по-справжньому об'єктивним і справедливим кримінальний процес, в якому конфлікт сторін вирішується за правилом: хто сильніший, той і правий, зауважимо, що бажано уникати крайнощів у судженнях на кшталт того, що «об'єктивно-істинна модель кримінального процесу вище формалізованої змагальної (виграшно-програшної) ...» [14], або радикальних пропозицій про заміну принципу змагальності принципом установлення істини у справі і рівності прав та обов'язків «... особистісних джерел, коли переслідуваний, свідок та потерпілий мають нести однакову кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивих показань і за відмову від надання показань та адміністративну відповідальність за ухилення від явки в правоохоронні органи» [15].

Запорука ефективного судочинства і справедливого правосуддя – розумний баланс приватних і публічних інтересів, диспозитивних і офіційних засад, змагальних і розшукових начал в кримінальному процесі. Доведення будь-яких цивілізаційних цінностей до рівня крайньої гіпертрофованості загрожує в кінцевому підсумку руйнуванням системи, яка їх сповідує. Змагальність не конкурує з об'єктивною істиною, але являє собою «... спосіб дослідження доказів, спосіб відстоювання учасниками процесу своєї позиції у справі, здійснення ними своїх прав і обов'язків, засіб для встановлення істини, метод її відшукування» [16]. Змагальність – невід'ємна частина пізнавального процесу в його діалектичному русі від незнання до знання від версії до істини, від імовірності до достовірності [12, с. 54] і в цьому сенсі змагальність насправді безцінна [17, с. 47], однак варто пам'ятати, що завдяки методу дійсно можна встановити істину, але при цьому «... його не слід містифікувати і вважати, що вирішенням проблеми методу, автоматично вирішується і проблема істини. Часом зайва захопленість методом призводить до забуття істини» [18].

Висновок. Підсумовуючи, можна упевнено констатувати, що концепція об'єктивної істини цілком узгоджується з відправними початками змагального судочинства, про що свідчать як результати теоретичних досліджень, так і позитивне законодавство, системний аналіз норм якого показує, що встановлення об'єктивної істини як і раніше залишається метою судового доказування.

Список використаної літератури

1. Див.: Азаров В.А. Функция предварительного расследования в истории, теории и практике уголовного процесса России : моногр. / В. А. Азаров, Н. И. Ревенко, М. М. Кузембаев. – Омск : Изд-во ОмГУ, 2006. –267 с. ; Викторский С. И. Русский уголовный процесс : учеб. пособ. / С. И. Викторский. - Москва, 1997. - С. 3 ; Головкин Л. В. Теоретические основы модернизации учения о материальной истине в уголовном процессе / Л. В. Головкин // Библиотека криминалиста. - 2012. - № 4. - С. 65–84 ; Зинатуллин З. З. Категория «истина», «предмет» и «социально-полезный результат» в уголовно-процессуальном доказывании; их содержание и социально-

ценностное значение / З. З. Зинатуллин // Вестник Удмуртского университета. – 2010. – Вып. 4. – С.104-107 ; Ларин А. М. Уголовный процесс России / А. М. Ларин, Э. Б. Мельникова, В. М. Савицкий // Лекции-очерки. – Москва, 1997. – С. 83–85 ; Нор В.Т. Истина в кримінальному судочинстві: ідея, догма права, реалізація [Електронний ресурс] / В. Т. Нор // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія : Право. – 2010. – № 2. – Режим доступу : <http://www.lj.oa.edu.ua/articles/2010/n2/10nvtldr.pdf>; Орлов Ю. К. Проблемы теории доказательств в уголовном процессе / Ю К Орлов. — Москва : Юристъ, 2009. - С. 11-32 ; Рязановский В. А. Единство процесса / В. А. Рязановский. - Москва, 1996. - С. 65 ; Томин В. Т. Уголовный процесс: актуальные проблемы теории и практики / В. Т. Томин. – Москва : Юрайт, 2009. - С. 208 ; Div.: Azarov V.A. Funktsiya predvaritelnogo rassledovaniya v istorii, teorii i praktike ugovnogo protsesssa Rossii : monogr. / V. A. Azarov, N. I. Revenko, M. M. Kuzembaev. – Omsk : Izd-vo OmGU, 2006. – 267 s. ; Viktor'skiy S. I. Russkiy ugovnuy protsess : ucheb. posob. / S. I. Viktor'skiy. - Moskva, 1997. - S. 3 ; Golovko L. V. Teoreticheskie osnovy modernizatsii ucheniya o materialnoy istine v ugovnom protsesse / L. V. Golovko // Biblioteka kriminalista. - 2012. - № 4. - S. 65–84 ; Zinatullin Z. Z. Kategoriya «istina», «predmet» i «sotsialno-poleznyy rezultat» v ugovno-protsessualnom dokazyvanii; ikh sodержanie i sotsialno-tsennostnoe znachenie / Z. Z. Zinatullin // Vestnik Udmurtskogo universiteta. – 2010. – Vyp. 4. - S.104-107 ; Larin A. M. Ugolovnyy protsess Rossii / A. M. Larin, E. B. Melnikova, V. M. Savitskiy // Lektsii-ocherki. - Moskva, 1997. - S. 83–85 ; Nor V.T. Istina v kriminalnomu sudochinstvi: ideya, dogma prava, realizatsiya [Yeletronniy resurs] / V. T. Nor // Chasopis Natsionalnogo universiteta «Ostrozka akademiya». Seriya : Pravo. – 2010. – № 2. - Rezhim dostupu : <http://www.lj.oa.edu.ua/articles/2010/n2/10nvtldr.pdf>; Orlov Yu. K. Problemy teorii dokazatelstv v ugovnom protsesse / Yu K Orlov. — Moskva : Yurist, 2009. - S. 11-32 ; Ryazanovskiy V. A. Yedinstvo protsesssa / V. A. Ryazanovskiy. - Moskva, 1996. - S. 65 ; Tomin V. T. Ugolovnyy protsess: aktualnye problemy teorii i praktiki / V. T. Tomin. – Moskva : Yurayt, 2009. - S. 208

2. Див.: Мизулина Е. Б. Уголовный процесс: концепция самоограничения государства : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Елена Борисовна. Мизулина ; Ярославский государственный педагогический институте им. К. Д. Ушинского. - Ярославль, 1991. - С.97 ; Лазарева В. А. Объективна ли «объективная истина»? / В. А.Лазарева // Библиотека криминалиста. - 2012. - № 4. - С. 171-176 ; Михайловский И. Б. Основные принципы организации уголовного суда / И.Б. Михайловский. - Томск, 1905. - С. 93 ; Пашин С. А. Проблемы доказательственного права / С. А. Пашин // Судебная реформа: юридический профессионализм и проблемы юридического образования. - Москва, 1995. – С. 312 ; Розин Н. Н. Уголовное судопроизводство / Н. Н. Розин. – Санкт-Петербург, 1905. - С. 93; Тальберг Т. Г. Русское уголовное судопроизводство / Т. Г. Тальберг. - Москва, 1891. - Т. 2. - С. 83 ; Div.: Mizulina Ye. B. Ugolovnyy protsess: kontseptsiya samoogranicheniya gosudarstva : diss. ... dokt. yurid. nauk : spets. 12.00.09 / Yelena Borisovna. Mizulina ; Yaroslavskiy gosudarstvennyy pedagogicheskiy institute im. K. D. Ushinskogo. - Yaroslavl, 1991. - S.97 ; Lazareva V. A. Obektivna li «obektivnaya istina»? / V. A.Lazareva // Biblioteka kriminalista. - 2012. - № 4. - S. 171-176 ; Mikhaylovskiy I. B. Osnovnye printsipy organizatsii ugovnogo suda / I.B. Mikhaylovskiy. - Tomsk, 1905. - S. 93 ; Pashin S. A. Problemy dokazatelstvennogo prava / S. A. Pashin // Sudebnaya reforma: yuridicheskiy professionalizm i problemy yuridicheskogo obrazovaniya. - Moskva, 1995. – S. 312 ; Rozin N. N. Ugolovnoe sudoproizvodstvo / N. N. Rozin. – Sankt-Peterburg, 1905. - S. 93; Talberg T. G. Russkoe ugovnoe sudoproizvodstvo / T. G. Talberg. - Moskva, 1891. -

Т. 2. - S. 83

3. Стойко Н. Г. Достижение истины в современном следственном и состязательном уголовном процессе / Н. Г. Стойко // Библиотека криминалиста.. - 2012. - № 4. - С. 264-273 ; Stoyko N. G. Dostizhenie istiny v sovremennom sledstvennom i sostyazatelnom ugovnom protsesse / N. G. Stoyko // Biblioteka kriminalista.. - 2012. - № 4. - S. 264-273

4. Карякин Е. А. Пятнадцать тезисов о формировании судебной истины по уголовному делу в суде первой инстанции / Е. А. Карякин // Вестник Оренбургского государственного университета – 2012. - № 3. – С. 72-78 ; Karyakin Ye. A. Pyatnadsat tezisov o formirovaniі sudebnoy istiny po ugovnomu delu v sude pervuy instantsii / Ye. A. Karyakin // Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta – 2012. - № 3. – S. 72-78

5. Вапнярчук В. Сущность истины в уголовном процессе / В. Вапнярчук // Закон и жизнь. – 2013. - № 9/2. – С. 53-56 ; Vapnyarchuk V. Sushchnost istiny v ugovnom protsesse / V. Vapnyarchuk // Zakon i zhizn. – 2013. - № 9/2. – S. 53-56

6. Кучинська О. П. Чи можливо встановити об'єктивну істину в кримінальному процесі [Електронний ресурс] / О. П. Кучинська // Часопис Академії адвокатури України. – 2011. – № 11. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Chaau/2011-1/11kopvkr.pdf> ; Kuchynska O. P. Chy mozhlyvo vstanovyty obiektyvnu istynu v kryminalnomu protsesi [Elektronnyi resurs] / O. P. Kuchynska // Chasopys Akademii advokatury Ukrainy. – 2011. – № 11. – Rezhym dostupu : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Chaau/2011-1/11kopvkr.pdf>

7. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса: Основные положения науки советского уголовного процесса. / М. С. Строгович. – Москва : Наука, 1968. - Т. 1. - 470 с. ; Strogovich M. S. Kurs sovetskogo ugovnogo protsessa: Osnovnye polozheniya nauki sovetskogo ugovnogo protsessa. / M. S. Strogovich. – Moskva : Nauka, 1968. - T. 1. - 470 s.

8. Орлов Ю. К. Проблемы теории доказательств в уголовном процессе / Ю. К. Орлов. – Москва : Юристъ, 2009. – 175 с. ; Orlov Yu. K. Problemy teorii dokazatelstv v ugovnom protsesse / Yu. K. Orlov. – Moskva : Yurist, 2009. – 175 s.

9. Свиридов М. К. Задача установления истины и средства ее достижения в уголовном процессе / М. К. Свиридов // Вестник Томского государственного университета. Право. - 2013. - №2. – С. 101-106 ; Sviridov M. K. Zadacha ustanovleniya istiny i sredstva ee dostizheniya v ugovnom protsesse / M. K. Sviridov // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Pravo. - 2013. - №2. – S. 101-106

10. Розин Н. Н. Уголовное судопроизводство; пособие к лекциям орд. проф. Императ. С.-Петербург. ун-та Н. Н. Розина / Н. Н. Розин. — 2-е изд., измен. и доп. — Санкт-Петербург : Право, 1914. - 547 с. ; Rozin N. N. Ugolovnoe sudoproizvodstvo; posobie k lektsiyam ord. prof. Imperat. S.-Peterburg. un-ta N. N. Rozina / N. N. Rozin. — 2-e izd., izmen. i dop. — Sankt-Peterburg : Pravo, 1914. - 547 s. ;

11. Полянский Н. Н. Вопросы теории советского уголовного процесса / Н. Н. Полянский. - Москва, 1956. - С. 100 ; Polyanskiy N. N. Voprosy teorii sovetskogo ugovnogo protsessa / N. N. Polyanskiy. - Moskva, 1956. - S. 100

12. Егерова О. А. Истина как один из критериев эффективности уголовного судопроизводства: методологический аспект / О. А. Егерова. – Иркутск : Изд-во БГУЭП, 2014. – 174 с. ; Yegereva O. A. Istina kak odin iz kriteriev effektivnosti ugovnogo sudoproizvodstva: metodologicheskiy aspekt / O. A. Yegereva. – Irkutsk : Izd-vo BGUEP, 2014. – 174 s.

13. Грудинин И. А. Средства доказывания в уголовном производстве: система,

содержание, гносеологические аспекты : автореф. дис. ... канд. юрид. наук ; 12.00.09 / Игорь Александрович Грудинин ; Уральская. гос. юрид. акад. - Екатеринбург, 2012. – 26 с. ; Grudinin I. A. Sredstva dokazyvaniya v ugovnom proizvodstve: sistema, sodержanie, gnoсеologicheskie aspekty : avtoref. dis. ... kand. yurid. nauk ; 12.00.09 / Igor Aleksandrovich Grudinin ; Uralskaya. gos. yurid. akad. - Yekaterinburg, 2012. – 26 s.

14. Печников Г. А. Устав уголовного судопроизводства 1864 г. / Г. А. Печников, Н. А. Соловьева, В. М. Шинкарук // Вестник Волгоградского государственного университета. Сер. 5 : Юриспруденция. - 2015. - № 1. - С. 42-48 ; Pechnikov G. A. Ustav ugovnogo sudoproizvodstva 1864 g. / G. A. Pechnikov, N. A. Soloveva, V. M. Shinkaruk // Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Ser. 5 : Yurisprudentsiya. - 2015. - № 1. - S. 42-48 .

15. Ланцедова Ю. О. Возможности розвитку окремих принципів кримінального провадження України / Ю. О. Ланцедова // Юридична наука і практика: виклики часу : матер. V Міжнар. наук.-практ. конференції. м. Київ, 12 бер. 2015 р. - Київ.: Вид-во НАУ, 2015. – Т. II. - С. 63-65 ; Lantsedova Yu. O. Mozhlyvosti rozvytku okremykh pryntsyviv kryminalnoho provadzhennia Ukrainy / Yu. O. Lantsedova // Yurydychna nauka i praktyka: vyklyky chasu : mater. V Mizhnar. nauk.-prakt. konferentsii. m. Kyiv, 12 ber. 2015 r. - Kyiv.: Vyd-vo NAU, 2015. – Т. II. - S. 63-65

16. Макарова З. Состязательность нужна, но какая? / З. Макарова // Законность. - 1999. - № 3. - С. 24-27 ; Makarova Z. Sostyazatel'nost' nuzhna, no kakaya? / Z. Makarova // Zakonnost'. - 1999. - № 3. - S. 24-27

17. Мурадян Э. М. Истина как проблема судебного права / Э. М. Мурадян. - Москва, 2002. - 287 с. ; Muradyan E. M. Istina kak problema sudebnogo prava / E. M. Muradyan. - Moskva, 2002. - 287 s.

18. Самородов В. Н. Методологические основания современной юридической науки: постановка проблемы / В. Н. Самородов // Вестник Мурманского государственного технического университета. - 2014. – Т. 17, № 4. - С. 759-768 ; Samorodov V. N. Metodologicheskie osnovaniya sovremennoy yuridicheskoy nauki: postanovka problemy / V. N. Samorodov // Vestnik Murmanskogo gosudarstvennogo tekhnicheskogo universiteta. - 2014. – Т. 17, № 4. - S. 759-768

Стаття надійшла до редакції 20.05.2016 р.

Y. M. Myroshnychenko

THE CASE OF OBJECTIVE TRUTH AND ADVERSARIAL NATURE OF THE JUDICIAL PROCESS

Having analyzed the legal literature and active legislation the author concludes that publicly-adversarial judicial process existing in Ukraine, Russia and other countries with common or similar history of administering justice, undoubtedly provides for establishing the objective truth in the judicial process through the impartial and fair trial. The key element of efficient judicial procedure is a reasonable balance between private and public interests, facultative and formal basis, adversarial and finding basis in criminal procedure.

The concept of the objective truth correlates with the origins of adversarial proceedings, which is evidenced by the findings of theoretical research and current legislation, where system analysis of its provisions shows that the establishment of the objective truth is the aim of proof.

Keywords: criminal process, competition, objective truth.

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

УДК 343(045)

А. В. Гічкін

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НОТАРІУСОМ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті розглянутий конституційно-правовий аспект забезпечення права власності нотаріусом, і доведено, що і нотаріус в межах своєї компетенції виконує обов'язок держави по забезпеченню прав і свобод людини. З цього слідує те, що нотаріус забезпечує не тільки права осіб, що звернулись за вчиненням нотаріальної дії, а права всіх осіб, прав і інтересів яких така дія стосується, зроблений акцент на тому, що нотаріус охороняє не тільки права а й інтереси, оскільки останні є самостійним предметом охорони і захисту.

Ключові слова: право власності, права, законні інтереси, обмеження прав, органи нотаріату.

Постановка проблеми. Право власності є одним з самих основних прав особи, що закріплене не тільки у Конституції, а і міжнародних угодах [1].

Права і свободи людини визначають зміст і спрямованість держави. Органи нотаріату вчиняють свої дії від імені держави, і їх завданням є охорона прав осіб, надання юридичної вірогідності документам [16; 5].

Нотаріат охороняє права і інтереси осіб, запобігаючи можливим правопорушенням, насамперед, право власності. Діючи від імені держави, нотаріат не є суб'єктом владних повноважень, оскільки не містить обов'язкових приписів для інших осіб, і не має владних повноважень. Вказані обставини характеризують статус органів нотаріату. У зв'язку зі вчиненням нотаріальних дій, нотаріус застосовує норми матеріального і процесуального права, впливаючи на правовідносини між особами, здійснюючи праворегулюючу функцію. Під час застосування законодавства нотаріусом, виявляються певні прогалини, неузгодженості у законі, які потребують вирішення. Так нотаріат може впливати на законотворчість.

Таким чином, актуальність та своєчасність статті полягає у тому, що охорона права власності органами нотаріату в цивільно-правовому аспекті розглянута досконально, але конституційний аспект такої охорони потребує більш ретельного розгляду в юридичній науці.

У той же час зв'язок гарантованості права власності державою і діяльністю органів нотаріату, є прямим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нами опрацьовані публікації щодо регулювання права власності на конституційному рівні Ю. В. Ткаченка, Г. В. Берченка, проте, стосовно охорони конституційного права власності нотаріатом публікацій не знайдено. Про захист і охорону права власності в цивільно-правовому аспекті можна відзначити публікації К. І. Чижмарь, С. Фурси, І. Черемних та інших дослідників.

Мета дослідження. Метою статті є визначення, яким чином, органи нотаріату охороняють право власності саме в конституційному аспекті, безпосереднього зв'язку принципу непорушності права власності, обмежень майнових прав, і роль органів нотаріату.

Виклад основного матеріалу. Економічні, соціальні і культурні права - це права, пов'язані з діяльністю людини в економічній сфері, її соціальними відносинами з суспільством, державою, колективами, іншими людьми, з діяльністю у сфері культури і духовного життя [15, с. 32].

До основних економічних, соціальних і культурних прав належать: право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, відповідно до статті 41 Конституції України. Право власності є непорушним [2].

Вказані права є фундаментом добробуту і матеріального розвитку людини і суспільства в цілому.

Держава через свої органи влади регулює зазначені правомочності. Право власності набувається в порядку, визначеному законом.

Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. Зміст права власності полягає у можливості суб'єкта за власним розсудом здійснювати із власністю будь-які дії, не заборонені законом, і вимагати від третіх осіб, в тому числі і держави, поваги до належної йому власності.

Відповідно до цих конституційних вимог держава несе обов'язок забезпечити право власності, належні охорону і захист цього права та інші пов'язані із ним права.

З іншої сторони, обов'язок держави полягає у необхідному втручанні у здійснення права власності. Принаймні таке втручання повинно здійснюватися з мотивів суспільної необхідності, бути пропорційним і не посягати на сутність такого права, здійснюватися на основі закону з додержанням належної процедури обмеження такого права [14, с. 9]

У той же час, статтею 41 Конституції України встановлено, що використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства.

Нотаріус, вчиняючи нотаріальні дії, чи відмовляючи у їх вчиненні, забезпечує права і законні інтереси інших осіб, що не є учасниками нотаріальних дій, попереджуючи порушення прав, зловживання правами і вчинення дій, що можуть завдати шкоди, а також інтереси суспільства.

Важливим принципом конституційного регулювання питань права власності є соціальність власності її відповідальний характер, що передбачає обмеження в сфері відносин власності.

Ймовірну шкоду і ущемлення законних інтересів, при розпорядженні правом власності, встановити можливо об'єктивно. При цьому нотаріус відмовляє у вчиненні нотаріальної дії.

Про те, існує зловживання правами без завдання шкоди іншим особам. Встановити об'єктивно цей факт важко. Критеріями такого зловживання є намір особи, тобто вона діє умисно і порушення конституційних принципів справедливості, добросовісності, розумності, моральних засад суспільства.

Для попередження завдання шкоди іншим особам, порушення їх прав і інтересів, зловживанню правом, законом передбачені обмеження в здійсненні прав.

Такі обмеження не вступають в протиріччя з принципом непорушності права власності, закріпленим статтею 41 Конституції, оскільки ж цією статтею визначено, що право власності зобов'язує, воно не може завдати шкоди іншим особам.

На нотаріуса Конституцією покладається обов'язок втілити принцип непорушності права і виконати обмеження в його здійсненні, що іноді буває важко.

Пунктом 7 частини 1 статті 92 Конституції України передбачено, що виключно законами України визначається правовий режим власності. Також, статтею 116 Конституції України передбачено, що Кабінет Міністрів України забезпечує рівні

умови розвитку всіх форм власності.

Звичайно, що органи нотаріату в Конституції України не згадуються, про те, в Основному законі зазначено, що держава гарантує право власності і здійснює його захист.

Враховуючи те, що повноваження органів нотаріату делеговані державою, і діє від її імені, вважаємо, теж забезпечує і гарантує право власності осіб, у відповідності до Конституції України.

Так, статтею 1 Закону України «Про нотаріат» визначено, що нотаріат в Україні - це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Більшість таких документів є доказами права власності (правовстановлюючими документами)

Нотаріальні дії, що стосуються права власності, вчиняються щодо майна, насамперед нерухомого майна, як такого, що знаходиться під особливою опікою держави.

Право власності та інші речові права на нерухомі речі, обтяження цих прав, їх виникнення, перехід і припинення підлягають державній реєстрації. Такі права виникають з моменту їх державної реєстрації.

Суть реєстрації речових прав на нерухоме майно – їх офіційне визнання державою. Нотаріус, здійснюючи таку реєстрацію, забезпечує такі права і таким чином.

Погоджуємось з поглядами К. І. Чижмарь, яка вважає, що під цим розуміється, положення нотаріату як недержавного інституту, якому хоча й надані повноваження держави щодо здійснення захисту прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб, але, не відноситься до адміністративного права, оскільки відсутня владна підпорядкованість і нотаріус позбавлений права видавати владні приписи іншим суб'єктам [18].

Охорона прав і інтересів осіб нотаріусом юридично закріплює правовий статус органів нотаріату та гарантії реалізації, охорони та захисту прав і свобод. Забезпечення прав пов'язано з реалізацією нормативних приписів, з урахуванням положень справедливості добросовісності.

Сама ідея справедливості може трактуватись як ідея «справедливої рівноваги» між інтересами суспільства і інтересами людини, між інтересами особи, щодо якої вчиняється нотаріальна дія інтересами осіб, що не беруть участі у вчиненні нотаріальної дії, є не тільки плідною, а й відповідає принципу верховенства права [8].

Охорона нотаріусом прав і інтересів осіб починається з юридичної допомоги, тобто виявлення, під час звернення осіб, їх дійсних намірів і роз'яснення правових наслідків вчинення певної нотаріальної дії, у відповідності до статті 5 Закону України «Про нотаріат». Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність.

При цьому, нотаріус не вправі займати позицію будь-якої особи (як наприклад діє адвокат при захисті прав своїх клієнтів), а повинен бути неупередженим, на основі рівності, законності і справедливості, попереджаючи виникнення правових конфліктів.

При здійсненні правозастосовчої діяльності, нотаріусу важливо відрізнити права та інтереси, і пам'ятати, що законний інтерес підлягає охороні.

У рішенні Конституційного суду України «Справа про охоронюваний законом інтерес» від 01 грудня 2004 року № 18-рп/2004, справа № 1-10/2004 [6], визначено поняття «охоронюваний законом інтерес» - це прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом

об'єктивного і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загальноправовим засадам.

Таким чином «інтерес» визначається: «все дозволено, що не заборонено». А «права» - «все дозволено, що визначено».

Більшість нотаріальних дій, що вчиняє нотаріус, пов'язана з набуттям та/або розпорядженням об'єктом власності.

До таких нотаріальних дій можна віднести, відповідно до статті 34 Закону України «Про нотаріат» наступні повноваження нотаріусів [4]:

- посвідчення правочини (договори, заповіти, довіреності тощо)
- вжиття заходів щодо охорони спадкового майна;
- видача свідоцтв про право на спадщину;
- видача свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя;
- видача свідоцтв про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів);
- видача свідоцтв про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів), якщо прилюдні торги (аукціони) не відбулися;
- накладання заборон щодо відчуження нерухомого майна (майнових прав на нерухоме майно), що підлягає державній реєстрації;
- прийняття у депозит грошові суми та цінні папери;
- вчинення виконавчих написів;
- вчинення протестів векселів;
- інші нотаріальні дії

Вказані дії можна поділити умовно на дві групи: перша група посвідчує дії учасників (правочини), а інша – події (видаються свідоцтва, вчиняються протести).

При вчиненні нотаріальних дій нотаріус зобов'язаний дотримуватись принципу «презумпції правомірності», відповідно до якого право власності вважається набутим правомірно, якщо інше не встановлене законом чи рішенням суду.

Окремим аспектом охорони права власності є тлумачення правочину. Нотаріус здійснює свої повноваження при цьому шляхом посвідчення відповідних договорів.

При здійсненні охорони прав та інтересів необхідно зазначити, що нотаріус уповноважений посвідчувати правочини щодо тлумачення правочинів, оскільки саме сторони правочину мають право його тлумачити [9, с. 77].

Тобто, тлумачення змісту правочину – це з'ясування автентичності волі і волевиявлення осіб, які вчинили правочин.

Рішенням Конституційного суду України від 02.11.2004 року № 15-рп/2004, по справі N 1-33/2004 (справа про призначення судом більш м'якого покарання) встановлено, що верховенство права - це панування права в суспільстві [7].

Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність.

Діяльність нотаріуса є правозастосовною і в межах своєї компетенції, його дії мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо.

У той же час вказані категорії є недостатньо визначені формально, а є оціночними поняттями. Це не тільки впливає на оцінку нотаріусом вказаних категорій, а обумовлює вплив його переконань, системи поглядів, досвіду на оцінку відносин при здійсненні права власності. Тому, дуже важливо врахувати, що вказані критерії вміщують у собі не

тільки правові норми, а й декларації [14, с. 321]. За таких обставин нотаріусу необхідно бути дуже «акуратним» застосовуючи ці принципи.

На наш погляд декларативність вказаних принципів - вимога законодавця до змісту і суті нормативних актів, вказівка при застосуванні і тлумаченні їх змісту, вимога їх імплементації у нормативно-правові акти.

Нотаріус, на відміну від Конституційного суду позбавлений права застосовувати вказані критерії як норми прямої дії.

Особливо слід розглянути набуття права власності на майно в порядку спадкування.

Набуття у власність прав і обов'язків при спадкуванні повністю підпадає під статтю 41 Конституції України.

Слід зазначити, що у деяких країнах право на спадкування закріплене у окремій статті Конституції, наприклад у Молдові, Республіки Білорусь та інших країнах.

Цей конституційний принцип можна сформулювати так: Кожен має право передавати у спадок будь-які права, що можуть бути успадкованими, а держава гарантує перехід таких прав від спадкодавця до спадкоємців [13, с. 21].

До цього принципу можна віднести основні положення, які закріплюються в спеціальних законах.

Так, свобода спадкування полягає в тому, що спадкодавець має можливість за власним вибором розпорядитися своїм майном, тобто заповідати його з власної волі, або не робити заповідальних розпоряджень взагалі.

Спадкоємець заміщає спадкодавця у всіх правовідносинах, в яких брав участь спадкодавець, за винятком тих, які носять строго особистий характер. У разі смерті спадкодавця до спадкоємців переходять не якісь окремі права та обов'язки, а весь їх комплекс. Тобто спадкоємець не може прийняти тільки частину прав, а від інших відмовитися (або, наприклад, прийняти тільки права, відмовившись від обов'язків).

У спадкоємців прийняти чи відмовитися від спадщини передбачає, що тільки сам спадкоємець може прийняти відповідне рішення, і при цьому його воля не повинна бути піддана будь-яких впливу. В іншому випадку його волевиявлення може бути визнано недійсним з підстав, передбачених для недійсності угод.

Свобода заповіту є одним із основоположних принципів спадкового права, при цьому вона не є абсолютною, оскільки обмежує право заповідача розпорядитись власністю на випадок смерті.

Стаття 1241 Цивільного кодексу України передбачає, що малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом.

Висновки. Таким чином, нами розглянуто межі охорони права власності органами нотаріату у конституційному аспекті, розглянуто зв'язок між принципом непорушності права власності і о його обмеженням відповідно до закону.

Встановлено, що надання юридичної допомоги органами нотаріату, шляхом встановлення дійсних намірів учасників нотаріальної дії, роз'яснення прав і обов'язків, надання консультацій є первинною юридичною допомогою

Вчинення самої нотаріальної дії втілює у собі надання юридичної допомоги у процесі її вчинення і забезпечує надання юридичної вірогідності нотаріальному акту, що забезпечує непорушність права власності і одночасно зменшує ризик порушення прав і інтересів і звернення за їх захистом до суду.

Список використаної літератури:

1. Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 04.11.1950

[Електронний ресурс] : Ратифіковано Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004 ; Konventsia pro zakhyst prav i osnovnykh svobod liudyny vid 04.11.1950 [Elektronnyi resurs] : Ratyfikovano Zakonom Ukrainy vid 17 lypnia 1997 r. № 475/97-VR. – Rezhym dostupu : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004

2. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/BR> ; Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/VR>

3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року, № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15> ; Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16 sichnia 2003 roku, № 435-IV [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

4. Про нотаріат [Електронний ресурс] : Закон України від 02 вер. 1993 р. № 3425-XII. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3425-12> ; Pro notariat [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy vid 02 ver. 1993 r. № 3425-XII. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>

5. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей [Електронний ресурс] : Закон України від 02.06.2005 № 2623-IV. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3425-12> ; Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей [Електронний ресурс] : Закон України від 02.06.2005 № 2623-IV. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>

6. Справа про охоронюваний законом інтерес [Електронний ресурс] : Рішення Конституційного суду України від 01 груд. 2004 р. № 18-рп/2004, справа № 1-10/2004. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04> ; Sprava pro okhroniuvanyi zakonom interes [Elektronnyi resurs] : Rishennia Konstytutsiinoho sudu Ukrainy vid 01 hrud. 2004 r. № 18-rp/2004, sprava № 1-10/2004. – Rezhym dostupu : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04>

7. Справа про призначення судом більш м'якого покарання : Рішення Конституційного суду України від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004, по справі N 1-33/2004 ; Sprava pro pryznachennia sudom bilsh miakoho pokarannia : Rishennia Konstytutsiinoho sudu Ukrainy vid 02.11.2004 r. № 15-rp/2004, po spravi N 1-33/2004

8. Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України від 04 квіт. 2013 р. № 511- 550/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13/print1396635558299041> ; Informatsiinyi lyst Vyshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav pro deiaki pytannia poriadku zastosuvannia zapobizhnykh zakhodiv pid chas dosudovoho rozsliduvannia ta sudovoho provadzhennia vidpovidno do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy vid 04 kvit. 2013 r. № 511-550/0/4-13 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13/print1396635558299041> ;

9. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. – Харків : Страйд, 2011. – Т. 5 : Право власності ті інші речові права. - 622 с.; Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : naukovo-praktychnyi komentar / za red. I. V. Spasybo-Fatieievoi. – Kharkiv : Straid, 2011. – Т. 5 : Pravo vlasnosti ti inshi rechovi prava. - 622 s.

10. Байрачна Л. К. Конституційне право України : підруч. / Л. К. Байрачна; за ред. В. П. Колісника, Ю. Ю. Г. Барабаша. – Харків : Право, 2008. – 415 с. ; Bairachna L. K.

Konstytutsiine pravo Ukrainy : pidruch. / L. K. Bairachna; za red. V. P. Kolisnyka , Yu Yu. H. Varabasha. – Kharkiv : Pravo, 2008. – 415 s.

11. Берченко Г. В. Громадське суспільство в Україні: конституційні аспекти / Г. В. Берченко. – Харків : Юрайт, 2014. – 208 с. ; Berchenko H. V. Hromadske suspilstvo v Ukraini: konstytutsiini aspekty / H. V. Berchenko. – Kharkiv : Yurait, 2014. – 208 s.

12. Глущенко С. В. До питання про конституційно-правовий статус державного органу / С. В. Глущенко // Адвокат.– 2012. – № 6. – С. 28-33 ; Berchenko H. V. Hromadske suspilstvo v Ukraini: konstytutsiini aspekty / H. V. Berchenko. – Kharkiv : Yurait, 2014. – 208 s.

13. Заїка Ю. О. Спадкове право в Україні: становлення і розвиток / Ю. О. Заїка ; за ред.. О. В. Дзери. – Київ : КНТ, 2007. – 287 с. ; Zaika Yu. O. Spadkove pravo v Ukrainy: stanovlennia i rozvytok / Yu. O. Zaika ; za red.. O. V. Dzery. – Kyiv : KNT, 2007. – 287 s.

14. Ротань В. Г. Новітнє вчення про тлумачення правових актів : навч. посіб. / В. Г. Ротань. – Харків : Право, 2013. – 751 с. ; Rotan V. H. Novitnie vchennia pro tлумachennia pravovykh aktiv : navch. posib. / V. H. Rotan. – Kharkiv : Pravo, 2013. – 751 s.

15. Савчин М. В. Конституційне право України / М. В. Савчин ; під ред. М. О. Баймуратова. – Київ : Правова єдність, 2009. – 300 с. ; Savchyn M. V. Konstytutsiine pravo Ukrainy / M. V. Savchyn ; pid red. M. O. Baimuratova. – Kyiv : Pravova yednist, 2009. – 300 s.

16. Сопілко І. М., Інститут нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина / І. М. Сопілко // Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право.. – 2011. – № 3. – С. 190-192 ; Sopilko I. M., Instytut notariatu v mekhanizmi zabezpechennia prav i svobod liudyny i hromadianyna / I. M. Sopilko // Stratehiia rozvytku Ukrainy. Ekonomika, sotsiologhiia, pravo.. – 2011. – № 3. – S. 190-192

17. Ткаченко Ю. В. Конституційні засади регулювання права власності в Україні / Ю. В. Ткаченко // Форум права – 2014. – № 4. – С. 339-343 ; Tkachenko Yu. V. Konstytutsiini zasady rehuliuвання prava vlasnosti v Ukraini / Yu. V. Tkachenko // Forum prava – 2014. – № 4. – S. 339-343

18. Чижмар К. І. Організація та діяльність нотаріату в Україні: загальні засади конституційно-правового статусу / К. І. Чижмар // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2014. – Т. 1, Вип. 29. – С. 119-123 ; Chyzhmar K. I. Orhanizatsiia ta diialnist notariatu v Ukraini: zahalni zasady konstytutsiino-pravovoho statusu / K. I. Chyzhmar // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia : Pravo. – 2014. – Т. 1, Vyp. 29. – S. 119-123

19. Конституційне право України : навч. посіб. / під ред. В. В. Луця. – Київ : Атіка, 2008. – 250 с. ; Konstytutsiine pravo Ukrainy : navch. posib. / pid red. V. V. Lutsia. – Kyiv : Atika, 2008. – 250 s.

Стаття надійшла до редакції 21.04.2016 року

A. V. Gichkin

NOTARY PROPERTY RIGHTS, CONSTITUTIONAL-LAW ASPECTS

In the article the constitutional and legal aspects of ownership notary public, and proved that the notary and within its competence performs the duty of the state to ensure human rights and freedoms. It follows that the notary provides not only the rights of persons who applied for a notary action, and the rights of all persons, rights and interests where such action relates focused on the fact that the notary protects not only the right but also the interests, as they is an independent subject protection and security.

Established that the legal aid by the notary, by setting the real intentions of the participants of the notary, clarification of rights and obligations, consulting is the primary legal aid.

It is noted that notaries protects the rights and interests of individuals, preventing possible violations, especially the right to property. Acting on behalf of the state notary is not subject to power because it does not contain the required instructions to others, and has no power. These circumstances characterize the status of notaries. In connection with notarial acts, a notary shall apply the substantive and procedural law, affecting the relationship between persons carrying legal function. During the application of the law notary are some gaps, inconsistencies in the law that need to be addressed. Therefore, notaries can affect lawmaking.

Thus, the relevance and timeliness of the article is that the protection of property rights by the notary in the civil and legal aspects examined thoroughly, but the constitutional aspect of such protection requires more careful consideration in legal science.

Making the most of the notary embodies legal aid in the process of execution and provides the likelihood of legal notarial act, ensuring the inviolability of property rights and reduces the risk of violation of rights and interests and seeking their protection in court.

Keywords: *ownership, rights, legitimate interests, limiting the rights, notaries.*

УДК 347.77(045)

А. В. Городовенко

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

На погляд автора статті, на рубежі реформування судової системи важливо проаналізувати історико-правові процеси у сфері судоустрою, оскільки інтенсифікація процесів імплементації європейських правових стандартів судоустрою та судочинства є об'єктивним чинником посилення впровадження сучасної моделі судового захисту прав та свобод особистості у контексті підписання та виконання угоди про асоціацію України з Європейським союзом.

У подібному контексті комплексно визначаються основні історико-правові передумови та етапи становлення та розвитку національної судової системи України.

Ключові слова: *суд, правосуддя, судова система, реформування, конституційна модернізація.*

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми дослідження історико-правових аспектів становлення та розвиток української судової системи обумовлюється тим, що у нинішній час, на рубежі реформування судової системи важливо проаналізувати історико-правові процеси у сфері судоустрою, оскільки інтенсифікація процесів імплементації європейських правових стандартів судоустрою та судочинства є об'єктивним чинником посилення впровадження сучасної моделі судового захисту прав та свобод особистості у контексті підписання та виконання угоди про асоціацію України з Європейським союзом.

Вказані фундаментальні процеси у суспільстві та держави виникають потребу у ретельному науковому аналізі фактичних можливостей сучасного українського суспільства та національної системи права адаптуватися до принципово нових умов функціонування усіх важливих елементів правової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем становлення та розвитку судової системи України присвячені праці таких науковців, як М. О. Баймуратов, Ю. Г. Барабаш, О. В. Батанов, Д. Батлер, Ю. М. Бисага, Ю. О. Волошин,

С. П. Головатий, А. Дайсі, Л. Дюгі, О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко, О. В. Скрипнюк, І. Д. Сліденко, М. І. Ставнічук, А. А. Стрижак, Ю. М. Тодика, В. Л. Федоренко, О. Ф. Фрицький, С. В. Шевчук, Ю. С. Шемшученко, В. І. Шишкін та інших.

Мета дослідження. Метою статті є аналіз історико-правових аспектів становлення та розвитку національної судової системи України на різних конкретно-історичних етапах розбудови Української державності.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи історію становлення українського суду і відліковувати її від Київської Русі або Запорізької Січі, щоб відокремити історичне коріння сучасної структури вітчизняного судоустрою, досить складно, оскільки занадто невеликі історичні проміжки часу Українська держава існувала як самостійна. У різні періоди території сучасної України перебували в складі Київської Русі, під татаро-монгольським ярмом, під владою Литовської і Польської держав, у складі Російської імперії, що відображалось і на судоустрої країни. Також, революція 1917 року настільки вплинула на державний устрій усіх країн, які увійшли до складу Радянського Союзу, що історичні традиції у розвитку судової влади і судоустрою були повністю перервані [1, с. 19].

На думку П. Толочко, С. Юшкова, О. Чистякова та ін., у Київській Русі періоду раннього феодалізму (882-поч. XII ст.) суд не був відокремлений від князівської адміністрації і не мав статусу особливого державного органу. У ролі найвищого судді виступав князь, який особисто брав участь у судочинстві [2, с. 17-18; 3, с. 13, 97, 336-337].

Після хрещення Київської Русі судовими повноваженнями з розгляду цивільних і кримінальних справ була наділена й церква. Характеризуючи церковні суди цього періоду, М. Левчук слушно зазначила: «Церковний суд у Київській Русі був єдиним судом із власного чітко визначеною юрисдикцією, оскільки серед інших судових органів розмежування юрисдикції не відбувалось» [4, с. 102-108]. У середині XII ст. Київська Русь розпадається на ряд самостійних князівств, в яких функціонувала практично та ж судова система, що склалася за доби Русі [5, с. 14-18].

Під час перебування українських земель під владою Литви та Польщі існувала розгалужена, проте невпорядкована мережа місцевих судів, що мало наслідком переплетіння їх компетенції та можливість альтернативного вибору суду для сторін [6, с. 471].

П. Музиченко зазначав, що до 30-х рр. XVI ст. судової системи як такої у Запорізькій Січі не існувало. На переконання науковця, суд носив чітко виражений суспільний характер. Більшість справ розглядалася на основі традицій і звичаїв просто і словесно. Постійно діючих судових органів не існувало. Право суду мав кожен козак, проте правосуддя здійснювалося лише колегіально, про що говорить сам принцип: «Де три козаки, там два третього судять» [7, с. 180].

З 1569 р. в українських землях було запроваджено польську судову систему, яка ґрунтувалася на залежності суду від адміністрації та становому принципі побудови судової системи [8, с. 181].

Унаслідок народно-визвольної війни 1648-1654 років на українських землях були утворені нові суди. Судовими органами нижчої ланки, за переконанням О. Бирковича, були сотенні, магістратські, ратушні, копні та сільські суди, а також доменіальні суди [9, с. 18]. На думку Н. Сизої, «компетенція сільського суду була доволі обмежена.

Таким чином, у період гетьманування Б. Хмельницького вперше на території українських земель була створена та функціонувала власна судова система, в тому числі система місцевих судів, принципи організації й діяльності якої не були нав'язані з боку іноземних держав.

Етапом еволюціонування судового устрою України можна вважати кінець XVIII-початок XIX ст., коли Україна входила до складу Російської імперії. Цей період характеризується значними напрацюваннями в усвідомленні ролі суду для держави. Вони полягають як в обґрунтуванні необхідності виділення суду серед інших державних органів з наданням йому самостійності, так і в появі, використанні та розробці поняття «судова влада».

У період національно-визвольної боротьби в Україні (1917-1920 рр.) створити сталу й ефективну систему судової влади не вдалося. Із приходом до влади Центральної Ради судові органи поділялися на органи місцевої і загальної юрисдикції. В. Землянська зазначає: «Місцева юстиція була представлена всестановим та особливим селянським судами. Органами всестанового місцевого суду були мирові суди, які розглядали незначні кримінальні й цивільні справи. Для остаточного з'ясування справи, яка повинна була вирішуватись мировим провадженням, а також для розгляду справ у касаційному порядку створювалися повітові з'їзди мирових суддів. Окружний суд був судом першої інстанції серед загальних судових установ» [10, с. 18].

Водночас у Західноукраїнській Народній Республіці було створено окремі суди для розгляду цивільних і кримінальних справ. Так, на ствердження В. Рум'янцева, 11 лютого 1919 р. видано закон про утворення в повітах трибуналів першої інстанції для розгляду кримінальних справ. Юрисдикція окружних і повітових судів обмежувалася цивільними справами» [11, с. 53-56].

Першим законодавчим актом радянської влади про суд був прийнятий 22 листопада (5 грудня) 1917 р. Радою народних комісарів РРФСР Декрет про суд. Він був опублікований 24 листопада 1917 р. й увійшов в історію радянського судоустрою як Декрет про суд № 1. Зазначеним Декретом скасовувалися всі існуючі судові установи та створювалися місцеві суди, що наділялися повноваженнями розглядати всі цивільні справи із ціною позову до 3000 руб., а також кримінальні справи, якщо обвинуваченому загрожувало покарання до 2 р. позбавлення волі та якщо цивільний позов не перевищував 3000 руб. [12, с. 320].

Серед подальших подій можна виділити кілька історичних фактів, які характеризували стан судової влади України.

Третій Універсал Української Центральної Ради (ухвалений 7(20) листопада 1917 р.) закріпив, що суд в Україні повинен бути справедливим, таким, що відповідає духові народу.

Статут про державний устрій, права і вольності УНР (ухвалений 29 квітня 1918 р. Українською Центральною Радою) поряд з Всенародними Зборами (законодавча влада) та Радою Міністрів (виконавча влада) виокремлює і судову владу, яку очолює Генеральний Суд (вища судова інституція), обраний Всенародними Зборами, що виконує касаційні функції для всіх судів Республіки, судить членів Всенародних Зборів і міністрів.

Закріплено і найважливішу ознаку судової влади - виключність: «Судова влада в рамках цивільного, карного і адміністративного законодавства здійснюється виключно судовими установами» [13, с. 57].

Українські судді в період боротьби за встановлення державності (1917-1920) були «суддями за випадком», які часто не мали ніякого особистісного професійного потенціалу, оскільки у революційному вирі, який охопив Україну після Лютневої революції, судові функції виконували різноманітні установи, що виникали стихійно.

Далі починається період Української Соціалістичної Радянської Республіки. Конституція УСРР від 14 березня 1919 р. та Конституція УСРР від 15 травня 1929 р. не містять жодного положення не лише про судову владу, а навіть щодо судових органів

або порядку судового захисту прав «робітників та селян». Розділ IX Конституції УРСР (прийнята 30 січня 1937 р.) має назву «Суд і прокуратура». Відповідно до нього правосуддя в УРСР здійснювалось Найвищими Судами УРСР та Молдавської АРСР, обласними судами, судами адміністративних округів, спеціальними судами СРСР та народними судами. Судді обиралися на 5 років (народні судді – на 3) та відповідно до ст. 111 були незалежними і підкорялися тільки законові.

Судді нерідко виконували роль лише статистів, фіксуючи готовність обвинуваченого підтвердити дані під примусом доказів або відмову від них, оскільки для суду обов'язковим орієнтиром були позиції слідчого НКВС щодо конкретної справи. З 1929 р. суддею міг стати дієздатний громадянин УРСР, який досяг встановленого законом віку і був членом партії. Така кадрова політика призвела до того, що більшість суддів були людьми випадковими в юриспруденції, бо не мали юридичної підготовки і необхідного рівня морального розвитку.

Важливою подією у зміні судочинства мало стати прийняття нової Конституції СРСР 1936 року. І дійсно, декларативно новий Основний Закон у ст. 112 вперше, майже за двадцять років радянської влади, проголошує принцип незалежності суддів і підкорення їх тільки закону. Проте його проголошення залишилося лише на папері, оскільки Народний комісаріат юстиції перевіряв шляхом проведення ревізій діяльність судів та правильність застосування ними законів при розгляді кримінальних і цивільних справ [14, с. 1-8].

По суті це виправдовувало те, що суди повинні виконувати чергове соціально-політичне замовлення державних та партійних органів влади і ставило систему радянського правосуддя у залежність від політичних та виконавчих структур, а конституційну норму щодо незалежності суддів і підкорення їх тільки закону робило декларативною.

У результаті цього в КПК України (1960 р.) були закріплені такі демократичні принципи правосуддя, як здійснення правосуддя тільки судом, участь громадськості у діяльності судів тощо.

Конституція УРСР від 20 квітня 1978 р. закріпила принцип незалежності суддів і підкорення їх тільки закону, зазначивши, що його дія розповсюджується також і на народних засідателів (ст. 152). Однак в ст. 150 зазначеної Конституції йшлося про те, що судді, будучи незалежними, є відповідальними перед виборцями або органами, що їх обрали, звітують перед ними і можуть бути ними відкликані. Законодавство про судову систему зрівнювало правовий статус суддів з іншими посадовими особами органів виконавчої влади, оскільки будувалося на ідеологічній догмі П. Стучки про те, що «...радянська влада ...є одночасно владою законодавчою, виконавчою і судовою. Вона не заперечує технічного розподілу праці, але відмовляється від лицемірної теорії розподілу влад» [15, с. 748].

Законом УРСР «Про судоустрій» від 5 червня 1981 р. передбачалося створення районних (міських) народних судів у районах, містах та районах у місті з покладенням на них повноважень розглядати всі цивільні і кримінальні справи, за винятком справ, віднесених законом до відання інших судів [16, с. 357].

Після проголошення незалежності України Законом України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про судоустрій Української РСР» від 24 лютого 1994 р. № 4017-ХІІ народні суди перейменовано на районні (міські) суди та додатково до розгляду цивільних і кримінальних справ до їх підвідомчості віднесено розгляд справ про адміністративні правопорушення. Надалі, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України» від 21 червня 2001 р. № 2531-ІІІ, районні (міські) суди було замінено місцевими судами, що розглядали як суди

першої інстанції цивільні, господарські, адміністративні, кримінальні та інші справи в передбачених законом випадках, за винятком справ, віднесених законом до підсудності інших судів [17, с. 191].

Прийняття у 1996 р. Конституції України стало фундаментальною основою у визначенні засад правосуддя як особливого завдання держави, організації судових органів в Україні, основних принципів здійснення правосуддя та участі народу у його реалізації. Основний Закон України закріпив базові положення правого статусу судової влади, що в подальшому стали основою для розробки та реалізації судово-правової реформи в Україні.

У цьому контексті слід зазначити, що для найбільш повного з'ясування юридичного змісту та механізмів подолання конфліктів конституційно-правових норм, як і з будь-якого іншого правового питання, необхідним та бажаним є врахування історико-правового досвіду як України, так само інших країн світу у подоланні відповідних колізійних ситуацій, що стосуються предмету конституційно-правового регулювання, а також визначити основні тенденції та передумови виникнення та подолання конфлікту конституційно-правових норм починаючи з часів первинного становлення конституційного етапу правового регулювання найважливіших суспільних відносин в історії людства.

Традиція конституціоналізму, за слушною думкою С. Шевчука, має давню історію. Як зазначив американський дослідник Д. Білліас, «конституціоналізм – це проблема, що турбувала уми людства з часів стародавньої Греції та Риму: як утворити державну владу, яка здатна підтримувати стабільність та порядок, що є необхідними для досягнення цілей громади, та одночасно визначати та структурувати таку владу у спосіб, який би не допускав тиранії». Пошук вирішення цього питання – моделей обмеження державної влади та одночасно утвердження та гарантія основних прав та свобод, а також суспільної справедливості – ось так можна охарактеризувати всю історію європейського конституціоналізму та взагалі європейської політичної думки.

Таким чином, як здається, описовий вимір конституціоналізму стосується історичного контексту розвитку ідей обмеження державної влади. Саме конституційні права та свободи, а також конституційні принципи виступають надійним та ефективним механізмом обмеження державної влади. В цьому аспекті полягає зв'язок між конституційним нормативізмом як системою конституційних норм і принципів найвищої юридичної сили та легітимністю як політико-правовою та моральною категорією.

Легітимність у цьому сенсі означає не просто відповідність певних дій держави, втілених у правову форму, конституційним нормам та принципам, а відповідність основоположним цінностям правової системи та демократичного суспільства, які можуть і не бути чітко сформульовані у конституційному тексті, а походити від історичного досвіду народу або цивілізації, а також походити від конституційного духу. Це означає, що сучасний конституціоналізм не залишає місця правовій «містечковості», а пов'язаний з загальнолюдськими політичними та правовими цінностями.

Історичний та історико-правовий вимір конституціоналізму вимагає звернення до цивілізаційних цінностей і традицій, укорінених у правовій свідомості та суспільних цінностях, до сприйняття діалогу між конституційними суддями та іншими практичними працівниками, які покликані охороняти та плекати конституційні цінності у тих країнах, що належать до однієї цивілізаційної традиції. Це легітимізує широке використання конституційної доктрини та практики судів інших європейських держав у практиці Конституційного Суду України та практики Європейського суду з прав людини, яка уособлює квінтесенцію європейського конституціоналізму.

Приписовий вимір конституціоналізму фактично являє собою ідеальну модель побудови держави і суспільства на ліберальних засадах, закладену у Конституції.

В цьому вимірі розкривається головний аспект конституціоналізму – юридична легітимність будь-якої дії державної (у тому числі – її судової гілки) влади, вимірювана відповідно до конституційних цінностей, втілених у букві та дусі норм та принципів Конституції.

Так, у лютому 2002 року парламентом України було прийнято довгоочікуваний Закон «Про судоустрій України», що став вирішальним кроком на шляху судово-правової реформи. Безперечними досягненнями Закону «Про судоустрій України» можна вважати введення у судову систему апеляційних судів, збільшення організаційних форм суддівського самоврядування та значне розширення їх повноважень.

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. № 2453-VI місцеві загальні суди є основною ланкою спеціалізованих судів із розгляду цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення, є найбільш наближеними до населення, організованими у відповідних адміністративно-територіальних одиницях, розглядають у першій інстанції (по суті) всі цивільні, кримінальні справи, а також підвідомчі їм справи про адміністративні правопорушення і справи адміністративної юрисдикції [18, с. 529].

Висновки. Отже, аналізувати історію становлення українського суду і відліковувати її від Київської Русі або Запорізької Січі, щоб відокремити історичне коріння сучасної структури вітчизняного судоустрою, досить складно. Занадто невеликі історичні проміжки часу Українська держава існувала як самостійна.

Проте, аналіз джерел права різних періодів історії держави і права України дає змогу виділити періоди у становленні місцевих загальних судів у нашій державі. Переломними моментами в цьому процесі є встановлення на українських землях радянської влади та проголошення незалежності України у 1991 р. Із метою врахування цих обставин виділяємо три великі періоди становлення місцевих загальних судів: дорадянський, радянський та сучасний.

У нинішній час, на рубежі реформування судової системи важливо, щоб імplementовані норми в національне законодавство не зруйнували судову гілку влади.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що при розбудові судової влади в Україні, слід відходити від принципів тоталітаризму, а ґрунтуватися на європейських засадах законності, справедливості, гуманізму, незалежності й безсторонності суду, що забезпечить здійснення ним правосуддя властиве демократичним правовим державам.

Список використаної літератури:

1. Назаров І. Історичні особливості формування судової системи України: Державне будівництво та місцеве самоврядування / І. Назаров // Право України. – 2010. – № 19. – С. 19 ; Nazarov I. Istorychni osoblyvosti formuvannia sudovoi systemy Ukrainy: Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriyaduvannia / I. Nazarov // Pravo Ukrainy. – 2010. – № 19. – S. 19

2. Чистяков О. И. Российское законодательство X-XX веков : в 9-ти томах. / О. И. Чистяков. - Москва, 1988. - Т. 1 : Законодательство Древней Руси. - С. 17-18 ; Chistyakov O. I. Rossiyskoe zakonodatelstvo X-XX vekov : v 9-ti tomakh. / O. I. Chistyakov. - Moskva, 1988. - Т. 1 : Zakonodatelstvo Drevney Rusi. - S. 17-18

3. Юшков С. В. Общественно-политический строй и право Киевского государства / С. В. Юшков. - Москва, 1949. - 546 с. ; Yushkov S. V. Obshchestvenno-politicheskiy stroy i pravo Kievskogo gosudarstva / S. V. Yushkov. - Moskva, 1949. - 546 s.

4. Левчук М. В. Сутність церковного суду в Київській Русі I / М. В. Левчук // Держава і право : Серія: Юридичні і політичні науки. - 2008. - Вип. 40. - С. 102-108 ; Levchuk M. V. Sutnist tserkovnoho sudu v Kyivskii Rusi I / M. V. Levchuk // Derzhava i pravo : Serii: Yurydychni i politychni nauky. - 2008. - Vyp. 40. - S. 102-108

5. Закропивний О. В. Розвиток територіальної організації судів в Україні до судової реформи 1864 р. (історико-правовий аспект) / О. В. Закропивний // Адвокат. - 2012. - № 6. - С. 14-18 ; Zakropyvnyi O. V. Rozvytok terytorialnoi orhanizatsii sudiv v Ukraini do sudovoi reformy 1864 r. (istoryko-pravovyi aspekt) / O. V. Zakropyvnyi // Advokat. - 2012. - № 6. - S. 14-18

6. Музиченко П. П. Історія держави і права України : навч. посібник / П. П. Музиченко. - 6-е вид., перероб. і допов. - Київ : Знання, 2007. - 471 с. ; Muzychenko P. P. Istoriiia derzhavy i prava Ukrainy : navch. posibnyk / P. P. Muzychenko. - 6-e vyd., pererob. i dopov. - Kyiv : Znannia, 2007. - 471 s.

7. Суд і судочинство на Українських землях у XIV-XVI століттях / за заг. ред. П. Музиченка. - Одеса, 2000. - 180 с. ; Sud i sudochynstvo na Ukrainykykh zemliakh u XIV-XVI stolittiakh / za zah. red. P. Muzychenka. - Odesa, 2000. - 180 s.

8. Історія держави і права України. Академічний курс / В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, В. О. Рум'янцев, М. М. Страхов та ін. - Київ, 2000. - Т. 1. - С. 181 ; Istoriiia derzhavy i prava Ukrainy. Akademichnyi kurs / V. D. Honcharenko, A. Y. Rohozhyn, V. O. Rumiantsev, M. M. Strakhov ta in. - Kyiv, 2000. - T. 1. - S. 181

9. Биркович О. І. Судова система української держави (Гетьманщини) 1648-1657 рр. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Олександр Іванович Биркович ; Нац. акад. внутр. справ України. - Київ, 2004. - 18 с. ; Byrkovych O. I. Sudova systema ukrainskoi derzhavy (Hetmanshchyny) 1648-1657 pp. : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.01 / Oleksandr Ivanovych Byrkovych ; Nats. akad. vnutr. sprav Ukrainy. - Kyiv, 2004. - 18 s.

10. Землянська В. В. Кримінально-процесуальне законодавство Центральної Ради, Гетьманату Скоропадського та Директорії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Віра Вікторівна Землянська ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. - Харків, 2002. - 18 с. ; Zemlianska V. V. Kryminalno-protsesualne zakonodavstvo Tsentralnoi Rady, Hetmanatu Skoropadskoho ta Dyrektorii : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.01 / Vira Viktorivna Zemlianska ; Nats. yuryd. akad. Ukrainy im. Ya. Mudroho. - Harkiv, 2002. - 18 s.

11. Рум'янцев В. О. Судова система в Україні в період «Української революції» 1917-1921 рр. / В. О. Рум'янцев // Проблеми законності. - 2009. - № 100. - С. 53-56 ; Rumiantsev V. O. Sudova systema v Ukraini v period «Ukrainskoi revoliutsii» 1917-1921 pp. / V. O. Rumiantsev // Problemy zakonnosti. - 2009. - № 100. - S. 53-56

12. Семенов В. М. Суд и правосудие в СССР / В. М. Семенов. - 2-е изд. - Москва : Юридическая литература, 1984. - 320 с. ; Semenov V. M. Sud i pravosudie v SSSR / V. M. Semenov. - 2-e izd. - Moskva : Yuridicheskaya literatura, 1984. - 320 s.

13. Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність. - Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. - С. 57 ; Konstytutsii i konstytutsiini akty Ukrainy. Istoriiia i suchasnist. - Kyiv : In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2001. - S. 57

14. Положение о Народном Комиссариате юстиции СССР // Советская юстиция. - 1937. - № 11. - С.1-8 ; Polozhenie o Narodnom Komissariate yustitsii SSSR // Sovetskaya yustitsiya. - 1937. - № 11. - S.1-8

15. Стучка П. Избранные произведения по марксистко-ленинской теории права / П. Стучка. – Рига : Латгосиздат., 1964. – 748 с. ; Stuchka P. Izbrannye proizvedeniya po marksistko-leninskoj teorii prava / P. Stuchka. – Riga : Latgosizdat., 1964. – 748 s.

16. Про судоустрій України : Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 5 червня 1981 року № 2022-X // Відомості Верховної Ради УРСР - 1981. - № 24. - Ст. 357 ; Pro sudoustrii Ukrainy : Zakon Ukrainiskoi Radianskoi Sotsialistichnoi Respubliki vid 5 chervnia 1981 roku № 2022-Kh // Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR - 1981. - № 24. - St. 357

17. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України» : Закон України від 21 червня 2001 року № 2531-III // Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 40. - Ст. 191 ; Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro sudoustrii Ukrainy» : Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2001 roku № 2531-III // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. - 2001. - № 40. - St. 191

18. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 року № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. - 2010. - № 41-42, 43, 44-45. - Ст. 529 ; Pro sudoustrii i status suddiv : Zakon Ukrainy vid 7 lyupnia 2010 roku № 2453-VI // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. - 2010. - № 41-42, 43, 44-45. - St. 529

Стаття надійшла до редакції 20.04.2016 року

A. V. Gorodovenko

HISTORICAL-LEGAL ASPECTS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF UKRAINIAN JUDICIARY

Relevance of the chosen research topic of historical and legal aspects of the formation and development of the Ukrainian judicial system due to the fact that at the present time, at the turn of judicial reform is important to analyze the historical and legal processes in the judiciary, since the intensification of the processes of implementation of European legal standards judicial system and justice is about ' subjective factor reference implementation of a modern model of judicial protection of rights and freedoms in the context of the signing and implementation of the Association agreement Ukraine and the European Union. These fundamental processes in society and the state there is a need to careful scientific analysis of the actual capabilities of modern Ukrainian society and the national legal system to adapt to radically new conditions for the functioning of all the important elements of the legal system. In this formulation, designated by issues considered first.

Analysis of the sources of law of different periods of history makes it possible to identify periods in the development of local general courts in our country. The turning point in this process is to establish Ukrainian Soviet power and the independence of Ukraine in 1991. In order to take account of these circumstances distinguish three major periods of local general courts: pre-Soviet, Soviet and modern.

Now, at the turn of judicial reform is important that the rules are implemented in national legislation did not destroy the judiciary.

In summary, it should be noted that the development of the judiciary in Ukraine should move away from the principles of totalitarianism and based on European principles of law, justice, humanity, impartiality and independence of the court, which will ensure the exercise of justice inherent in a democratic state.

Keywords: *court, justice, judicial system reform, constitutional modernization.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БІЛОУС І. М. - кандидат юридичних наук, доцент кафедри психології, соціології та права Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету.

БОЙКО Ю. В. – асистент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Маріупольського державного університету

ГАВРИЛЕНКО В. В. - аспірант кафедри історії та теорії держави і права Міжрегіональної академії управління персоналом.

ГІЧКІН А. В. - аспірант кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Маріупольського державного університету.

ГОДОВАНИК Є. В. - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Маріупольського державного університету.

ГОЛОВЧЕНКО М. Ф. - кандидат юридичних наук, викладач кафедри конституційного права та державного управління Інституту національного та міжнародного права Міжнародного гуманітарного університету.

ГОРОДОВЕНКО А. В. - аспірант кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Маріупольського державного університету.

ЗАПОЛЬСЬКА Н. М. - керівник Департаменту з питань громадянства Адміністрації Президента України.

КАЛІНКІН А. С. - аспірант кафедри теорії та історії держави і права Міжрегіональної академії управління персоналом (м. Київ).

КОЛОСОВ Р. В. - кандидат юридичних наук, доцент кафедри господарського, цивільного та трудового права Маріупольського державного університету.

МИКОЛЕНКО В. А. – кандидат юридичних наук, проректор з організаційної роботи та зовнішніх зв'язків Східноєвропейського університету економіки і менеджменту.

МИРОШНИЧЕНКО Ю. М. - кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Маріупольського державного університету.

ОРЛОВСЬКИЙ Б. М. - кандидат юридичних наук, доцент Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

ОСТАПЕНКО Л. О. – кандидат юридичних наук, асистент кафедри цивільного права та процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка».

ПАПАЯНІ С. В. - кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Маріупольського державного університету.

ХОББИ Ю. С. - кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Маріупольського державного університету.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Bilous I. M. - Ph. D. (Law), Associate Professor of the Psychology, Sociology and Law Department of Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics.

Boyko Y. V. - Assistant Lecturer of the constitutional, administrative and international law department of the Mariupol State University.

Gavrylenko V. V. - post-graduate student of the History and Theory of State and Law Department of Interregional Academy of Personnel Management.

Gichkin A. V. - post-graduate student of the Constitutional, Administrative and International Law Department of Mariupol State University.

Hodovanyk Y. V. - Ph. D. (Law), Associate Professor, Associate Professor of the Constitutional, Administrative and International Law Department of Mariupol State University.

Golovchenko N. F. - Ph. D. (Law), Lecturer of the Department of Constitutional Law and Public Administration Institute of national and international law, International Humanitarian University.

Gorodovenko A. V. - post-graduate student of the Constitutional, Administrative and International Law Department of Mariupol State University.

Zapolska N. M. – the Head of the Citizenship' Department of the Presidential Administration of Ukraine.

Kalinkin A. S. - post-graduate student of the Theory and History of State and Law Department of Interregional Academy of Personnel Management.

Koloso V. R. – Ph. D. (Law), Associate Professor of the Commercial, Civil and Labor Law Department of Mariupol State University.

Mykolenko V. A. - Ph. D. (Law), vice-rector for Organizational Work and International Relations of East European University of Economics and Management.

Myroshnychenko Y. M. - Ph. D. (Law), Associate Professor of the Constitutional, Administrative and International Law Department of Mariupol State University.

Orlovskiy B. M. - Ph. D. (Law), Associate Professor of Odessa I.I.Mechnikov National University.

Ostapenko L. O. - Ph. D. (Law), assistant of the Civil Law and Procedure Department of Institute of Law and Psychology of the National University «Lviv' politehnika».

Papaiani S. V. - Ph. D. (Law), Senior Lecturer of the Constitutional, Administrative and International Law Department of Mariupol State University.

Khobbi I. S. - Ph. D. (Law), Associate Professor of the Constitutional, Administrative and International Law Department of Mariupol State University.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ

1. Редакція приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам ДСТУ 7152:2010 до структури наукової статті. Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

2. Публікація починається з класифікаційного індексу УДК, який розміщується окремим рядком, ліворуч перед ПІБ автора (авторів). Текст публікації повинен відповідати структурній схемі:

- ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) у називному відмінку;
- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами;
- анотація мовою тексту публікації (курсив) згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9-2009;
- перелік ключових слів з підзаголовком Ключові слова: (курсив);
- основний текст статті;
- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;
- дата надходження до редакції арабськими цифрами, після бібліографічного списку, ліворуч;
- після тексту статті ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) англійською мовою;
- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами англійською мовою;
- розширена анотація англійською мовою (до 35 рядків, курсив); для публікацій іншими мовами розширена анотація українською обов'язкова.

Розширена анотація оформлюється згідно з «Рекомендаціями з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних SCOPUS», укладеними співробітниками групи з науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України (<http://www.nbuv.gov.ua/node/931>).

- перелік ключових слів англійською мовою з підзаголовком Key words: (курсив);

3. Вимоги до оформлення тексту:

- матеріали подаються у друкованому вигляді (папір формату А4) та на електронному носії (компакт-диск, e-mail) в форматі Microsoft World 97-2003. Обсяг – від 10 до 15 сторінок, включаючи рисунки, таблиці, список використаної літератури. Основний текст статті – шрифт Times New Roman, кегель 14, інтервал – 1,5; поля дзеркальні: верхній – 25 мм, нижній – 25 мм, зсередини – 25 мм, ззовні – 25 мм., абзацний відступ – 10 мм; оформлюються згідно з ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення»;

- перелік літературних джерел розташовується за алфавітом або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком Список використаної літератури і виконується мовою оригіналу. Джерела в переліку посилянь нумеруються вручну, без використання функції меню Word «Формат – Список – Нумерований»;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

У зв'язку з розміщенням публікацій в міжнародних наукометричних базах

даних слід дотримуватися наступних вимог до оформлення списку використаної літератури. Кожна позиція у списку використаної літератури має бути надана мовою оригіналу та у транслітерації. Для транслітерації українського тексту слід застосовувати Постанову Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>), сайт Онлайн транслітерації <http://ukrlit.org/transliterationsia>. Для транслітерації російського тексту – систему Департаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html) (див. відповідний Зразок);

- щодо символів. В тексті необхідно використовувати лише лапки такого зразку: «», дефіс – це коротке тире «-». Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими скобками, а також в них. Для запобігання потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки»;

- посилання на літературу в тексті подаються за таким зразком: [7, с. 123], де 7 – номер джерела за списком, 123 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [1; 4; 8] або [2, с. 32; 9, с. 48; 11, с. 257]. Посилання на архівні джерела – [15, арк. 258, 231 зв.];

- згадані в тексті науковці, дослідники називаються за абеткою – М. Тард, Е. Фромм, К. Юнг, К. Ясперс та інші. На початку зазначається ім'я, а потім прізвище вченого. Необхідно виокремлювати зарубіжних та вітчизняних дослідників.

4. Супровідні матеріали:

- стаття обов'язково супроводжується авторською довідкою (див. відповідний Зразок) із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (повністю); наукового ступеня, звання, посади, місця роботи; поштового індексу, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти. Вся інформація надається українською, російською та англійською мовами.

- статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються зовнішньою рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з протоколу подається у сканованому вигляді електронною поштою.

5. Редакція очікує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, містять достовірну інформацію. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей, а також право опублікування, розповсюдження та використання матеріалів у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ). Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

Зразок оформлення статті

УДК 902'18(477.82)

Б. А. Прищепа

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВОЛИНСЬКИХ МІСТ ЕПОХИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ У 1991–2010 РР.

У статті проаналізовані середньовічні археологічні джерела, здобуті за останні двадцять років під час розкопок літописних волинських міст. Розглянуті питання хронології культурного шару та комплексів, характеру житлового будівництва та планування поселень, їх історичної топографії. Намічені основні етапи розвитку цих поселень в епоху Київської Русі.

Ключові слова: Волинь, середньовіччя, археологічні джерела, городище, житло.

Текст

статті

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Список використаної літератури

1. Патlachuk В. Н. Роль старшинських рад у кадровій політиці Гетьманщини / В. Н. Патlachuk // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. – 2014. – Вип. 5. – С. 29-34; Patlachuk V. N. Rol starshynskykh rad u kadrovii politytsi Hetmanshchyny / V. N. Patlachuk // Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seria : Pravo.– 2015. – Vyp. 5. – S. 29-34

2.....

3.....

Стаття надійшла до редакції __. __.20__

В. Prishchepa

MAIN RESULTS OF ARCHEOLOGICAL RESEARCH OF VOLYN CITIES OF KIEVAN RUS OF 1991–2010

The article highlights medieval sources obtained over the last twenty years at the time of excavations of Volyn cities described by chroniclers. The author dwells upon such issues as chronology of the cultural layer and related facilities, the character of construction of estates and planning settlements as well as the historical topography thereof. The author also describes the development stages of those settlements in the epoch of Kievan Rus. Over the last twenty years expeditions of various research institutes and educational institutions have carried out magnificent archeological research on the territory of Busk of Lvov Region, Vladimir-Volynsky, Lutsk of Volyn Region, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog of Rovno Region. In combination with the results obtained by the previous researchers, the new archeological sources make it possible to analyse the processes of their genesis and development in the epoch of Kievan Rus as well as to typify the population's activities. The archeological sources obtained from the latest excavation of Volyn cities supplement the chronicler's short narratives and make it possible to trace the early stages of their development. As a rule, the cities were formed on the territory that had been inhabited by the Slavs long before. In Busk, Lutsk, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog we found signs of the early Slavic settlements of the 8th – 9th century. Drastic changes had occurred in the 10th century: there was an increase in the populated area and in the density of those settlements. Hill-forts are also observed. It is quite evident that at that time they were much bigger tribal centers. The results of the research of Dorogobush make it possible to make a conclusion that the prince's fortress was built there.

Key words: Volyn, medieval times, archeological sources, fort-hill, estates.

Додаток 1
(зразок)

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Прошу опублікувати у збірнику наукових праць «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право» статтю

назва статті

Відомості про Автора (зразок заповнення):

Відомості про Автора:	Прізвище, ім'я, по батькові, посада, назва установи / навчального закладу, науковий ступінь, вчене звання
Українською мовою	Патlachук Віталій Володимирович – доцент кафедри історичних дисциплін Маріупольського державного університету, кандидат історичних наук, доцент
Російською мовою	Патlachук Виталий Владимирович, доцент кафедры исторических дисциплин Мариупольского государственного университета, кандидат исторических наук, доцент
Англійською мовою	<i>(Вказати відомості англійською мовою)</i>
Контактні телефони автора, E-mail, поштова адреса	<i>(Вказати контактні телефони, адресу електронної пошти, поштову адресу, за якою здійснюватиметься розсилка)</i>

Відомості про наукового керівника (якщо автор статті не має наукового ступеня):

Прізвище	
Ім'я	
По батькові	
Науковий ступінь	
Вчене звання	
Посада	
Назва установи / навчального закладу	

Автор надає право Маріупольському державному університету розміщувати свою статтю повністю або частково у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ)

_____ /
підпис

Автор несе всю відповідальність за зміст цієї статті та факт її публікації.

Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до опублікування, і тому стаття може бути надрукована у відкритому друці.

Автор підтверджує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, а також містять достовірну інформацію.

_____ /
дата

_____ /
підпис

_____ /
П.І.Б

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Я, _____
(П. І. Б.)

(далі – Автор) шляхом підписання цього тексту, відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 №2297-VI, надаю згоду Маріупольському державному університету (далі – Університет) на обробку моїх персональних даних (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) з метою забезпечення захисту авторських прав при здійсненні публікацій творів Автора у наукових фахових виданнях Університету. Наведений вище склад персональних даних може надаватися працівникам Університету, безпосередньо задіяним в обробленні цих даних, а також в інших випадках, прямо передбачених законодавством України.

Також мої персональні дані (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) можуть надаватися третім особам при включенні наукових фахових видань Університету до міжнародних наукометричних баз.

Ця згода надається на безстроковий термін. Передача моїх персональних даних третім особам у випадках, не передбачених цією Згодою та законодавством України, здійснюється тільки за погодженням зі мною.

« ____ » _____ 20__ року, _____ / _____)
(підпис) (ініціали, прізвище Автора)

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ПРАВО
2016, ВИПУСК 11

УДК 34(05)

В 53 Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право / гол. ред. К. В. Балабанов ; відп. ред. серії О. В. Філонов. – Маріуполь : МДУ, 2016. – Вип. 11. – 138 с.

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К. В. Балабанов

Редакційна колегія серії:
Головний редактор – д.ю.н., проф. О. В. Філонов
Відповідальний секретар – к.ю.н. Ю. С. Хоббі

Засновник Маріупольський державний університет
87548, м.Маріуполь, пр.Будівельників, 129а
тел.: (0629)52 82 43, e-mail: vesnik-mdu.pravo@mail.ru

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
(Серія КВ №17805-6655Р від 24.05.2011)
Тираж 150 примірників. Замовлення № 0095

Видавничий центр маріупольського державного університету
87500, м.Маріуполь, пр. Будівельників, 129,
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і
розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №4930 від 07.07.2015

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів
Редакція не несе відповідальності за авторський стиль статей